

Τ.Ε.Ι. ΠΑΤΡΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ
ΥΓΕΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Οι απόψεις γονέων των οποίων τα παιδιά τους φοιτούν στην Ε και ΣΤ Δημοτικού για την διαχείριση του ελεύθερου χρόνου

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΣΠΟΥΔΑΣΤΩΝ:

Ξηροκώστας Κλεομένης

Παναγόπουλος Κων/νος

Περράκη Αικατερίνη

ΕΠΟΠΤΕΥΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ:

κα. Πανταζάκα Στρατίκη Αθανασία

Πτυχιακή εργασία για τη λήψη πτυχίου στην Κοινωνική Εργασία από το Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας της Σχολής Επαγγελματιών Υγείας και Πρόνοιας του Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος Πάτρας.

Η διπλωματική εργασία εγκρίνεται:

Υπογραφές

Μέλη εξεταστικής επιτροπής:

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Ευχαριστίες	VII
Περίληψη πτυχιακής	IX X
Summary	
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
Αναγκαιότητα μελέτης	5
Σκοπός μελέτης	7
Ορισμοί Όρων	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ	
<u>ΥΠΟΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Ψυχοσωματικά χαρακτηριστικά σχολικής ηλικίας</u>	
1.1 Το παιδί κατά τη σχολική ηλικία	8
1.2 Το παιδί κατά τις τελευταίες τάξεις του Δημοτικού	12
<u>ΥΠΟΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Ελεύθερος Χρόνος</u>	
2.1 Η έννοια του χρόνου	15
2.2 Η έννοια του ελεύθερου χρόνου	17
2.3 Ιστορική εξέλιξη της έννοιας του ελεύθερου χρόνου	23
2.4 Ο ελεύθερος χρόνος στη σύγχρονη εποχή	27
2.5 Έννοιες σχετικές με τον ελεύθερο χρόνο	31
2.6 Δραστηριότητες και ορθή διαχείριση ελεύθερου χρόνου	35
<u>ΥΠΟΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Ελεύθερος χρόνος και σχολική ηλικία</u>	
3.1 Χρησιμότητα ελεύθερου χρόνου για τα παιδιά	38
3.2 Σκοπός και στόχοι του ελεύθερου χρόνου κατά τη σχολική ηλικία	40
3.3 Το περιεχόμενο του ελευθέρου χρόνου και κριτήρια επιλογής του	41
3.4 Ελεύθερος χρόνος και σχολείο	45
3.5 Ελεύθερος χρόνος και γονείς	50
3.6 Έρευνες για τον ελεύθερο χρόνο στην Ελλάδα και το εξωτερικό	53
<u>ΥΠΟΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου κατά τη σχολική ηλικία</u>	
4.1 Αθλητισμός και ελεύθερος χρόνος	61
4.2 Τηλεόραση, ηλεκτρονικά παιχνίδια και ελεύθερος χρόνος	63
4.3 Διαδίκτυο, Η/Υ και ελεύθερος χρόνος	68

VII

4.4 Η έλλειψη ελεύθερου χρόνου στη σχολική ηλικία	73
ΜΕΡΟΣ Β΄	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ	
2. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ	
2.1 Είδος έρευνας- σκοπός και στόχοι	76
2.2 Ερευνητικές υποθέσεις- ερωτήματα	80
2.3 Πληθυσμός- δείγμα	82
2.4 Εργαλεία της έρευνας και μέσα συλλογής δεδομένων	84
2.5 Τόπος και χρόνος έρευνας	88
2.6 Συλλογή δεδομένων	88
2.7 Κριτήρια εισαγωγής και αποκλεισμού δεδομένων	92
2.8 Ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας	93
2.9 Περιορισμοί έρευνας	94
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ	96
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΜΕΛΕΤΗΣ	111
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ	116
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	123
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	135

Ευχαριστίες

Για την ολοκλήρωση της παρούσης διπλωματικής εργασίας θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε μια σειρά από άτομα, τα οποία μας παρείχαν ουσιαστική βοήθεια και με την υποστήριξή τους μπορέσαμε να αντιμετωπίσουμε τα εμπόδια, τα οποία προέκυψαν στην πορεία. Αν κάποιος από αυτούς απουσίαζε, η έρευνα αυτή θα ολοκληρωνόταν με πολύ μεγάλη δυσκολία.

Καταρχάς θα ήθελα να ευχαριστήσουμε εκ βάθους ψυχής την εποπτεύουσα Καθηγήτρια Κα Πανταζάκα Στρατίκη Αθανασία, η οποία μας έδωσε την ευκαιρία να εκπονήσουμε την έρευνα αυτή και μας στήριξε επιστημονικά και ηθικά σε όλη τη διάρκειά της.

Ευχαριστούμε ολόψυχα τους γονείς που πήραν μέρος στην έρευνα και συνέβαλλαν στην πραγματοποίησή της. Η έρευνα αυτή χωρίς αυτούς δε θα μπορούσε να γίνει πραγματικότητα.

Την εργασία αυτή την αφιερώνουμε στους γονείς μας, οι οποίοι θυσιάστηκαν και θυσιάζονται καθημερινά για μας και μας στήριζαν όλα αυτά τα χρόνια των σπουδών μας μοιραζόμενοι τα όνειρα, τις αγωνίες, τις χαρές και τις λύπες μας.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σύμφωνα με τις απόψεις των ειδικών, έγινε ιδιαίτερα αντιληπτή σήμερα η αναγκαιότητα της ύπαρξης ελεύθερου χρόνου σε όλες τις ηλικίες και ιδίως στη σχολική ηλικία. Ο τρόπος που θα τον αξιοποιήσει ο καθένας κυμαίνεται και εξαρτάται από τον ίδιο και τις συνθήκες στις οποίες ζει.

Με την παρούσα εργασία θα ασχοληθούμε βιβλιογραφικά και ερευνητικά με τον ελεύθερο χρόνο του παιδιού.

Συγκεκριμένα στο θεωρητικό μέρος της έρευνας θα εντοπίσουμε αρχικά στο πρώτο κεφάλαιο τα ψυχοσωματικά χαρακτηριστικά της παιδικής ηλικίας, και συγκεκριμένα κατά τις τελευταίες τάξεις του Δημοτικού. Στο επόμενο κεφάλαιο θα προσδιορίσουμε την έννοια του ελεύθερου χρόνου ιστορικά και εννοιολογικά. Στο τρίτο κεφάλαιο θα διαπιστώσουμε κατόπιν ανασκόπησης της βιβλιογραφίας τους σκοπούς και τους στόχους του ελεύθερου χρόνου κατά τη σχολική ηλικία, τη σημασία του, τα είδη του και τα κριτήρια επιλογής των δραστηριοτήτων των παιδιών. Επίσης θα εξετάσουμε το ρόλο του σχολείου και των γονέων στην αξιοποίηση ή μη των εξωσχολικών ενασχολήσεων του παιδιού. Τέλος θα αναφερθούμε στα συμπεράσματα ερευνών σχετικών με τη διαχείριση του ελεύθερου χρόνου στην ελληνική και διεθνή πραγματικότητα. Στο τελευταίο κεφάλαιο θα επιχειρήσουμε μια εκτενή παρουσίαση της σχέσης του ελεύθερου χρόνου με συγκεκριμένες δημοφιλής δραστηριότητες.

Στη συνέχεια, στο ερευνητικό μέρος, θα παρουσιάσουμε τη μεθοδολογία, τα βασικά ερευνητικά ερωτήματα και υποθέσεις της έρευνάς μας που θα πραγματοποιηθεί σε γονείς παιδιών Ε΄ και ΣΤ΄ τάξης Δημοτικού. Θα διεξαχθούν εις βάθος συνεντεύξεις βασισμένες σε ημι-δομημένες ερωτήσεις, δια των οποίων θα επιχειρηθεί να συγκεντρωθεί πραγματολογικό και πρωτογενές υλικό. Κατόπιν της προαναφερθείσας ανάλυσης θα προβούμε στην εξαγωγή συμπερασμάτων και συσχετίσεων με τα υπάρχοντα ερευνητικά δεδομένα.

SUMMARY

According to the opinions of experts, became particularly perceptible today the necessity of existence of free time in all ages and specially in the school age. The way that each one develop it oscillates and it depends from the himself and the conditions in which he lives.

With the present work we will deal bibliographically and inquiringly with the free time of child.

Concretely in the theoretical part of research we will locate initially in the first chapter the psychosomatic characteristics of children's age, and concretely at the last levels of Public school. In the next chapter we will determine the significance of free time historically and conceptually. In the third chapter we will realise after the relevant examination of bibliography the aims and the objectives of free time at the school age, its importance, its types and the criteria of choice of activities of children. Also we will examine the role of school and parents in the exploitation or not of the extracurricular activities child. Finally we will report the conclusions of researches relative with the management of free time in the greek and international reality. In the last chapter we will attempt an extensive presentation of the relation of free time with concrete popular activities.

Then, in the inquiring part, we will present the methodology, the main inquiring questions and hypothesis of our research that will be realised in parents of children of Fifth and Sixth Grade of Public school. Depth interviews will be carried out based in semi-structured questions, via which it will be attempted to assemble pragmatological and primary material. After the mentioned analysis we will proceed in the export of conclusions and cross-correlations with the existing inquiring data.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο άνθρωπος δεν είναι ένα μονοδιάστατο ον. Πέρα από τις βιολογικές ανάγκες, ανεξάρτητα από ηλικία, φύλο, εθνικότητα, καταγωγή, πολιτιστικό και πνευματικό επίπεδο, γραμματικές γνώσεις κτλ συναπαρτίζεται και από άλλες ανάγκες: ανάγκες κοινωνικές, συναισθηματικές, πνευματικές κ.ά. Τις ανάγκες αυτές πρέπει να ικανοποιεί με μέτρο, για να υπάρχει ισορροπία με τον εαυτόν του και με το περιβάλλον του.

Για την ικανοποίηση των αναγκών αυτών, οι οποίες διαφέρουν από άνθρωπο σε άνθρωπο, ανάλογα με την ηλικία και τα ιδιαίτερα ενδιαφέροντα που έχει καθένας, είναι ανάγκη να έχει ένα χρόνο διαθέσιμο για τον εαυτόν του, ένα προσωπικό χρόνο, τον οποίο να μπορεί να διαχειρίζεται ελεύθερα, όπως εκείνος θέλει. Ο χρόνος αυτός είναι γνωστός με τον όρο "ελεύθερος χρόνος - leisure". Μέσα από τις δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου ο άνθρωπος, μικρός ή μεγάλος, προσπαθεί να ικανοποιήσει πρακτικές του ανάγκες και πνευματικά, κοινωνικά και συναισθηματικά του ενδιαφέροντα. Ανάγκες και ενδιαφέροντα, τα οποία δεν ικανοποιούνται με μόνη την σχολική ή την επαγγελματική του, ανάλογα με την ηλικία, απασχόληση. Περισσότερο αναγκαίος είναι ο ελεύθερος χρόνος στο παιδί και τον νέο, δεδομένου ότι είναι σε περίοδο ανάπτυξης και είναι σημαντικό να ικανοποιούνται οι βιολογικές και κοινωνικοσυναισθηματικές του ανάγκες, για να αναπτυχθεί και να ωριμάσει ικανοποιητικά.

Ιδιαίτερα σήμερα, λόγω των πολλαπλών κινδύνων που περιτριγυρίζουν τα παιδιά και ειδικότερα τους νέους (π.χ. κάπνισμα, αλκοόλ, ναρκωτικά, τηλεόραση κ.ά.), καθώς και του εντατικού ρυθμού απασχόλησης όλων των μαθητών, ανεξάρτητα από ηλικία και επίπεδο εκπαίδευσης, είναι περισσότερο αναγκαία η ύπαρξη και σωστή αξιοποίηση ελεύθερου χρόνου. Από τις δραστηριότητές του το παιδί και ο νέος πρέπει να αντλεί ευχαρίστηση, ικανοποίηση και πληρότητα, ώστε να μην χρειαστεί να αναζητήσει αυτά σε δύσβατα και καταστροφικά μονοπάτια.

Συνήθως, όπως έχουν δείξει οι έρευνες, ο μέσος άνθρωπος στη σχολική ηλικία διαθέτει τον ελεύθερο του χρόνο παρακολουθώντας τηλεοπτικές εκπομπές, ασχολούμενος με το παιχνίδι, διαβάζοντας, ακούγοντας μουσική, μαθαίνοντας ξένες γλώσσες. Επίσης αξιοποιεί τον ελεύθερο του χρόνο πηγαίνοντας θέατρο ή κινηματογράφο, διασκεδάζοντας με φιλικές συντροφιάς. Ακόμη πηγαίνει εκδρομές, αθλείται ή παρακολουθεί αθλητικούς αγώνες. Τέλος η χρήση υπολογιστή είναι μια συνήθης δραστηριότητα, διαρκώς αυξανόμενη κατά τα τελευταία χρόνια.

Όπως και να διαλέγει ο καθένας να διαθέσει τον ελεύθερο του χρόνο, πρέπει να αποβλέπει στη σωματική ξεκούραση, στη ψυχική ισορροπία και ειδικά στη ψυχαγωγία. Ο αθλητισμός, τα ταξίδια, η συντροφιά με φιλικά πρόσωπα πετυχαίνουν το μέτρο ανάμεσα στο σώμα και τη ψυχή. Είναι σημαντικό οι ενασχολήσεις μας να συμβάλλουν στην υγεία του οργανισμού μας, αλλά και στην υγεία της ψυχής μας. Γι αυτό πρέπει αυτές τις ώρες ο άνθρωπος να επιδιώκει και τη μόρφωση ή επιμόρφωσή του, μέσα από την ανάγνωση και τη μελέτη βιβλίων, τη δημιουργία μέσα από την τέχνη, είτε μιλάμε για μουσική είτε χορό, για θέατρο ή κινηματογράφο. Επίσης, σημαντικό είναι να επιδιώκει την αισθητική του καλλιέργεια, με τη δημιουργική ερασιτεχνική ενασχόληση και την ανάπτυξη της κοινωνικότητάς του.

Επίσης, ο ρόλος των γονέων τόσο στον καθορισμό του ελεύθερου χρόνου όσο και στην επιλογή των κατάλληλων δραστηριοτήτων είναι βασική και αναγκαία συνθήκη. Όσο πιο μικρή είναι η ηλικία τόσο πιο αναγκαία είναι η συμμετοχή των γονέων στη διαδικασία αυτή. Ο γονέας οφείλει στα πλαίσια της οργάνωσης και της λειτουργίας της οικογένειας: α. Να εξασφαλίζει στα παιδιά του τον ελάχιστο αναγκαίο ελεύθερο χρόνο. β. Να κατευθύνει με τις δικές του στάσεις, συμπεριφορές και παραινήσεις, με κατάλληλες παιδαγωγικές προσεγγίσεις το παιδί και τον νέο έτσι, ώστε να κάνει τον καλύτερο προσδιορισμό του ελεύθερου χρόνου και την καλύτερη επιλογή των δραστηριοτήτων, προκειμένου να επιτυγχάνεται σωστά και ωφέλιμη αξιοποίησή του.

Σύμφωνα με όσα λέχθηκαν πιο πάνω, έγινε αντιληπτή η αναγκαιότητα της ύπαρξης ελεύθερου χρόνου σε όλες τις ηλικίες και ιδίως στη σχολική ηλικία. Ο τρόπος που θα τον αξιοποιήσει ο καθένας κυμαίνεται και εξαρτάται από τον ίδιο και τις συνθήκες στις οποίες ζει. Όμως υπάρχουν κάποιες βασικές επιδιώξεις που πρέπει να ακολουθούνται κατά την αξιοποίησή του και όλοι οι εμπλεκόμενοι φορείς έχουν χρέος να παρέχουν ενίσχυση.

Με την παρούσα εργασία θα ασχοληθούμε με τον ελεύθερο χρόνο του παιδιού και θα προσπαθήσουμε να καθορίσουμε τον σκοπό και τους στόχους που πρέπει να εξυπηρετεί, να διαμορφώσουμε ένα πλαίσιο δραστηριοτήτων, τις οποίες πρέπει να περιλαμβάνει και να εξειδικεύσουμε τον ελεύθερο χρόνο σε σχέση με τους γονείς, από τους οποίους θα ληφθούν συνεντεύξεις για τη διερεύνηση των βασικών μας ερευνητικών υποθέσεων και ερωτημάτων.

Συγκεκριμένα στο θεωρητικό μέρος της έρευνας θα εντοπίσουμε αρχικά στο πρώτο κεφάλαιο τα ψυχοσωματικά χαρακτηριστικά της παιδικής ηλικίας, και συγκεκριμένα κατά τις τελευταίες τάξεις του Δημοτικού, καθώς σε αυτήν την ηλικία το άτομο έχει αρχίσει να έχει συνείδηση τόσο του εαυτού του, όσο και των επιλογών του. Στο επόμενο κεφάλαιο θα προσδιορίσουμε την έννοια του ελευθέρου χρόνου ιστορικά και εννοιολογικά. Στο τρίτο κεφάλαιο θα διαπιστώσουμε κατόπιν ανασκόπησης της βιβλιογραφίας τους σκοπούς και τους στόχους του ελεύθερου χρόνου κατά τη σχολική ηλικία, τη σημασία του, τα είδη του και τα κριτήρια επιλογής των δραστηριοτήτων των παιδιών. Επίσης θα εξετάσουμε το ρόλο του σχολείου και των γονέων στην αξιοποίηση ή μη των εξωσχολικών ενασχολήσεων του παιδιού. Τέλος θα αναφερθούμε στα συμπεράσματα ερευνών σχετικών με τη διαχείριση του ελευθέρου χρόνου στην ελληνική και διεθνή πραγματικότητα. Στο τελευταίο κεφάλαιο θα επιχειρήσουμε μια εκτενή παρουσίαση της σχέσης του ελεύθερου χρόνου με συγκεκριμένες δημοφιλής δραστηριότητες κατά την παιδική ηλικία, όπως ο αθλητισμός, η τηλεόραση, τα ηλεκτρονικά παιχνίδια, το διαδίκτυο και τους Η/Υ και θα προβούμε, με βάση τη βιβλιογραφική ανασκόπηση, σε ένα

πρώτο συμπέρασμα σχετικά με την ύπαρξη ή μη ελεύθερου χρόνου στα παιδιά σχολικής ηλικίας

Στη συνέχεια, στο ερευνητικό μέρος, θα παρουσιάσουμε τη μεθοδολογία, τα βασικά ερευνητικά ερωτήματα και υποθέσεις της έρευνάς μας που θα πραγματοποιηθεί σε γονείς παιδιών Ε΄ και ΣΤ΄ τάξης Δημοτικού. Θα διεξαχθούν εις βάθος συνεντεύξεις βασισμένες σε ημι-δομημένες ερωτήσεις, δια των οποίων θα επιχειρηθεί να συγκεντρωθεί πραγματολογικό και πρωτογενές υλικό το οποίο θα καταγραφεί και θα κωδικοποιηθεί. Κατόπιν της προαναφερθείσας ανάλυσης θα προβούμε στην εξαγωγή συμπερασμάτων και συσχετίσεων με τα υπάρχοντα ερευνητικά δεδομένα.

Αναγκαιότητα Μελέτης

Με την έρευνα μας αυτή θέλαμε να δείξουμε πόσο ελεύθερο χρόνο έχουν τα παιδιά και πως αξιοποιούν τον ελεύθερο τους χρόνο. Πόσες ώρες έχουν ελεύθερο χρόνο, ποια χαρακτηριστικά δίνουν οι γονείς για τον ελεύθερο χρόνο

των παιδιών τους ποιες οι πιθανές διαφοροποιήσεις ως προς τις πρακτικές του ελεύθερου χρόνου των παιδιών ανάλογα με το φύλο και την κοινωνικό-οικονομική κατάσταση. Αν συμμετέχουν ή όχι στις δραστηριότητες των παιδιών τους. Εάν επεμβαίνουν στην διαχείριση και το περιεχόμενο του ελεύθερου χρόνου. Και εάν υπάρχει ενημέρωση για τον ελεύθερο χρόνο από το σχολείο.

Πως οι νέες τεχνολογίες μπαίνουν στην καθημερινότητα των παιδιών σαν λύση ξεκούρασης και χαλάρωσης στον ελάχιστο ελεύθερο χρόνο που απομένει στα παιδιά.

ΣΚΟΠΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Βασικός σκοπός της έρευνας είναι η ανίχνευση των δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου σε μαθητές σχολικής ηλικίας.

Ειδικότεροι στόχοι της έρευνας είναι:

- Η εξέταση αντιπροσωπευτικού δείγματος γονέων μαθητών Ε΄ και Στ΄ Δημοτικού ως προς τις δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου των παιδιών τους.
- Η προβολή των θετικών συνεπειών από την εφαρμογή του ποιοτικού ελεύθερου χρόνου στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση.
- Να διερευνήσει την επίδραση των γονέων, του φύλου του παιδιού, του μεγέθους της οικογένειας, κοινωνικοοικονομικού περιβάλλοντος και του σχολείου όσον αφορά τις επιλογές του παιδιού.
- Να αντιληφθούν τα άτομα του δείγματος τη σχέση μεταξύ προσωπικών χαρακτηριστικών με τις επιλογές του ελεύθερου χρόνου.
- Να δώσει επαρκείς πληροφορίες και να αναπτύξει ερευνητικές τεχνικές για την προώθηση της έρευνας πάνω στα θέματα του ελεύθερου χρόνου.
- Η παροχή χρήσιμων πληροφοριών και έγκυρων στατιστικών στοιχείων, τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε μελλοντικές ερευνητικές εργασίες σχετικές με το θέμα μας.
- Να συμβάλει στη διατύπωση προτάσεων για τη σωστή παιδαγωγική και ορθολογική διαχείριση του ελεύθερου χρόνου.
- Να επισημάνει την αναγκαιότητα της συμμετοχής και της σωστής καθοδήγησης των γονέων στον ελεύθερο χρόνο των παιδιών τους.

ΟΡΙΣΜΟΙ ΟΡΩΝ

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

- Η λέξη *ελεύθερος χρόνος* (leisure Αγγλικά, loisir Γαλλικά, Freizeit Γερμανικά) προέρχεται από Λατινικά λέξη *licere*, σημαίνοντας «να επιτραπεί» ή «για να είναι ελεύθερος», μέσω των παλαιών γαλλικών *leisir*, και εμφανίζεται για πρώτη φορά στις αρχές του 14ου αιώνα.
- Ελεύθερος χρόνος είναι το μέρος εκείνο από το χρόνο του ατόμου που απομένει όταν έχουν αντιμετωπισθεί όλες οι άλλες απαιτήσεις για την ικανοποίηση βασικών αναγκών όπως είναι η εργασία, ο ύπνος οι κοινωνικές απασχολήσεις και υποχρεώσεις
- Η έννοια του ελεύθερου χρόνου είναι στενά συνδεδεμένη μ' εκείνη της επιλογής. Κατά τη διάρκειά του ο άνθρωπος, τυπικά ή ουσιαστικά, επιλέγει τον τρόπο με τον οποίο θα διαθέσει τον εαυτό του.
- Ο ελεύθερος χρόνος αποτελεί το αντίθετο της εργασίας και εκδηλώνεται σε τέσσερις μορφές, τον ημερήσιο, του Σαββατοκύριακου, των διακοπών και της συνταξιοδότησης ή της έλλειψης εργασίας στην περίπτωση της ανεργίας.
- Παρά την πολλαπλότητα των ορισμών για τον ελεύθερο χρόνο, οι περισσότερες θεωρίες ξεκινούν από τον κυρίαρχο ρόλο που έχει η εργασία για τη ζωή του ανθρώπου. Έτσι, ορίζουν τον ελεύθερο χρόνο ως «υπόλοιπο», δηλαδή σαν τον χρόνο που απομένει αν αφαιρεθεί ο υποχρεωτικός χρόνος της εργασίας.

1. ΨΥΧΟΣΩΜΑΤΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ

1.1 ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

Σε κάθε περίοδο της ζωής του ο άνθρωπος εξελίσσεται και σε κάθε αναπτυξιακή φάση πρέπει να ικανοποιηθούν διαφορετικοί αναπτυξιακοί στόχοι και ανάγκες. Η εκπλήρωση αυτών των στόχων δυναμώνει τον άνθρωπο και τον βοηθά να αντιμετωπίσει με επιτυχία και τους επόμενους. Τέτοιου είδους στόχοι είναι η εκμάθηση της ομιλίας , ο έλεγχος των σφικτήρων , η συγκράτηση της επιθετικότητας ή των σεξουαλικών ενστίκτων , η προσαρμογή στο σχολείο , η απόκτηση ηθικών στάσεων και κοινωνικών δεξιοτήτων και η ικανότητα αυτορύθμισης ή η ανάπτυξη της αυτοπεποίθησης. Η μη επίτευξη των στόχων αυτών σε κάποιο κρίσιμο αναπτυξιακό στάδιο μπορεί να έχει σαν επίπτωση ψυχολογική ανωριμότητα και κατ' επέκταση ψυχοκοινωνικά προβλήματα.. Επομένως δεν λείπουν από την πορεία της ανάπτυξης και αναπτυξιακές κρίσεις των οποίων η επίλυση εξαρτάται από το είδος της αλληλεπίδρασης του εγώ με το οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον (Παρασκευόπουλος, 1996).

Αναφερόμενοι ειδικά στην σχολική ηλικία κάνουμε λόγο για μια περίοδο της ζωής του παιδιού, που αρχίζει στα έξι περίπου χρόνια του και ολοκληρώνεται γύρω στα έντεκα του. Η χρονική αυτή περίοδος δεν μπορεί να απομονωθεί από τις προηγούμενες ή τις περιόδους που θα ακολουθήσουν. Χαρακτηρίζεται όμως από ορισμένα ιδιαίτερα σημεία που την κάνουν ξεχωριστή.

Η σχολική ηλικία αρχίζει με την εμφάνιση των πρώτων μόνιμων δοντιών και την είσοδο του παιδιού στο σχολείο και τελειώνει με την έναρξη της ενήβωσης (Παρασκευόπουλος, 1996). Η ηλικία αυτή στο παιδί, από άποψη αναπτυξιακή, χαρακτηρίζεται ως η περίοδος της βιοσωματικής σταθερότητας και υγείας, της γνώσης και της λογικής, της ομάδας των συνομηλίκων, της δράσης και της φιλοπονίας (Κασιώλας, 1975).

Το παιδί αφού περάσει στα τρία του χρόνια την ηλικία των πολλών ερωτήσεων, στα τέσσερα μια περίοδο μερικής ηρεμίας, στα πέντε του μία

περίοδο ξεφαντώματος με το παιχνίδι, γύρω στα έξι με επτά μπαίνει στην περίοδο της εργασίας, των υποχρεώσεων, των απαιτήσεων, αλλά και της κατάκτησης των μεγάλων γνωστικών επιτευγμάτων (Παρασκευόπουλος, 1996).

Ο Erikson περιγράφει οκτώ βασικές αναπτυξιακές κρίσεις του εγώ, που καλύπτουν όλη την πορεία της ζωής από τη γέννηση ως τη γεροντική ηλικία. Στα πλαίσια των σταδίων αυτών το άτομο πρέπει με επιτυχία να ξεπεράσει τα αντιθετικά χαρακτηριστικά που κυριαρχούν σε κάθε ένα από αυτά. Γύρω στην ηλικία των 6 ετών τα παιδιά μπαίνουν στην τέταρτη ψυχοκοινωνική κρίση του σταδίου, που διαρκεί περίπου ως το ενδέκατο έτος. Το παιδί χαρακτηρίζεται από έντονη δημιουργικότητα, που εκφράζεται με την κατασκευή πραγμάτων και τη συστηματική ενασχόλησή του με τη σχολική μάθηση. Μαθαίνει να συνεργάζεται με τους συνομηλίκους του, να καλλιεργεί ικανότητες και δεξιότητες που το βοηθούν να κατακτά το περιβάλλον του. Όταν οι προσπάθειές του ενισχύονται και ενθαρρύνονται από το οικογενειακό ή κοινωνικό περιβάλλον, αναπτύσσει το συναίσθημα της φιλοπονίας και εργατικότητας. Αν δεν αντιμετωπιστεί θετικά στις δραστηριότητές του, ή αν αυτές αποτύχουν σε πολλές προσπάθειες λόγω διαφόρων δυσκολιών, τότε αναπτύσσεται στο παιδί το συναίσθημα της μειονεξίας και κατωτερότητας (Berger, 2000, Παρασκευόπουλος, 1996). Επειδή το παιδί στην ηλικία αυτή επιζητεί την κοινωνική αναγνώριση και το αίσθημα της ικανοποίησης από αυτά που κάνει, πρέπει να δέχεται την υποστήριξη και ενδυνάμωση και ενθάρρυνση από το περιβάλλον. Είναι σημαντικό το παιδί να βοηθιέται να θέτει ρεαλιστικούς στόχους, να του δίδονται υπευθυνότητες και να καλλιεργείται το αίσθημα της ανεξαρτησίας του. Η έλλειψη εμπιστοσύνης στις ικανότητες του παιδιού, η αποθάρρυνση σε ό,τι κάνει, πιθανόν να αναπτύξουν ένα εσωτερικευμένο αίσθημα κατωτερότητας.

Στον γνωστικό τομέα πραγματοποιείται ένα άλμα, από τον εγωκεντρισμό και την διαισθητική λογική της νηπιακής ηλικίας, στην αποκέντρωση της αντίληψης και στις αναστρέψιμες νοητικές πράξεις (Παρασκευόπουλος, 1996). Ήδη από το έβδομο έτος το παιδί αρχίζει να παρουσιάζει για πρώτη φορά σταθερή και συνεπή λογική (Piaget & Inhelder, 1972). Αρχίζει να κατακτά πλείστα γνωστικά λογικά σχήματα,

όπως της ιεραρχικής οργάνωσης των τάξεων, της σειροθέτησης των ποικίλων σχέσεων ανισότητας, της έννοιας του αριθμού, της έννοιας της διατήρησης των διαφόρων χαρακτηριστικών του φυσικού κόσμου (ποσότητας, βάρους, όγκου, κ.ά.) (Cole & Cole, 2002). Η σκέψη όμως ακόμη παρουσιάζει λειτουργικές αδυναμίες. Παραμένει ακόμη δέσμια της συγκεκριμένης πραγματικότητας. Δεν μπορεί να χειριστεί αφηρημένες έννοιες και τυπικά λογικά σχήματα. Οι νοητικές πράξεις γίνονται ακόμη μόνο επί εποπτικού υλικού (Παρασκευόπουλος, 1996). Επίσης στην περίοδο αυτή κάθε είδους ατομικές διαφορές στη νοημοσύνη γίνονται πιο αισθητές και αντανακλώνονται στην πρόοδο του παιδιού στα σχολικά μαθήματα.

Στον συναισθηματικό και κοινωνικό τομέα πραγματοποιούνται εξίσου σημαντικές αλλαγές με τον γνωστικό (Κολιάδης, 1997). Έτσι, ενώ πριν τα ενδιαφέροντα των παιδιών επικεντρώνονται στον εαυτό τους και στους γονείς τους, τώρα στρέφονται προς τους συνομήλικούς τους (Κασιώλας, 1975). Στην ηλικία αυτή τα παιδιά συνηθίζουν να φτιάχνουν ομάδες, στις οποίες οι ενήλικοι δεν είναι ευπρόσδεκτοι. Κάθε ομάδα αποτελείται από παιδιά του ίδιου φύλου, έχει τη δική της κρυφή γλώσσα και τον δικό της κώδικα συμπεριφοράς. Το παιδί εγκαταλείπει τον προσωπικό του χώρο της νηπιακής ηλικίας και επιδιώκει να ενταχθεί και να γίνει αποδεκτό από την ομάδα, σε μια αμφίδρομη σχέση με τους συνομηλικούς του (Γερμανός, 1998). Οι γονείς, ο δάσκαλος και οι άλλοι ενήλικες είναι ακόμη σημαντικά πρόσωπα για το παιδί αλλά σε χωροχρονικά περιορισμένο πλαίσιο (Κελπανίδης, 2002).

Επιπρόσθετα, την περίοδο αυτή παύει η μονοκρατορία της οικογένειας. Το σχολείο γίνεται σημαντικός παράγοντας κοινωνικοποίησης του παιδιού (Πυργιωτάκης, 1984). Το σχολείο θα επενεργήσει ως παράγοντας ομαλοποίησης της μονόπλευρης μεταχείρισης των γονέων.

Το παιδί στη νέα πραγματικότητα θα επικοινωνήσει με το ευρύτερο περιβάλλον του και θα αισθανθεί ότι εκτός από το εγώ υπάρχει και το εμείς, και ότι δεν πρέπει να έχει μόνο απαιτήσεις που οι άλλοι πρέπει να του ικανοποιούν, αλλά και υποχρεώσεις προς τους άλλους, τις οποίες πρέπει να εκπληρώνει (Φράγκος, 2002). Όπως σε κάθε άνθρωπο, η επικοινωνία είναι αναγκαία και στα μικρά παιδιά. Με αυτό τον τρόπο μπορούν να εκφράσουν

τις ανάγκες τους, τα θέλω τους, τις γνώσεις τους και τα συναισθήματά τους στους υπόλοιπους ανθρώπους (Παρασκευόπουλος, 1996). Έτσι μπορούν να δεχτούν τις επιδράσεις των άλλων αλλά και να επιδράσουν πάνω σε αυτούς.

Στον σχολικό χώρο το παιδί θα επικοινωνήσει με τους συνομηλίκους του, αλλά και με τους δασκάλους του. Εκεί θα κριθεί και η ικανότητά του να συναναστρέφεται και να επεξεργάζεται σωστά τα μηνύματα που λαμβάνει από τους γύρω του, αλλά και τα μηνύματα που στέλνει προς αυτούς.

Παράλληλα, θα αντιμετωπίσει μία αντικειμενικότερη μεταχείριση, χωρίς τη μεροληπτική αντιμετώπιση των γονιών. Μπροστά του προβάλλει ένα κοινό σχολικό πρόγραμμα το οποίο θα αποτελέσει και κοινό μέτρο σύγκρισης με τους άλλους (Φράγγος, 2002) και παράλληλα το παιδί θα αποκτήσει καλύτερη αυτογνωσία. Κάθε παιδί θα νιώσει χρήσιμο μέσα στη σχολική κοινότητα, θα νιώσει κοινωνική αποδοχή και αναγνώριση. Κατά την σχολική περίοδο η σύνθεση των διαφόρων δεξιοτήτων και η ικανότητα για επικοινωνία και για σχέσεις με τους συνομηλίκους θα φανεί ιδιαίτερα στο σχολείο, αφού στην ηλικία αυτή το παιδί παίρνει τον δρόμο για το πρώτο πραγματικό σχολείο.

Επομένως, οι σημαντικές εξελίξεις της περιόδου είναι οι εξής:

1) Η ανάπτυξη ποικίλων γνωστικών, ακαδημαϊκών και κατασκευαστικών ικανοτήτων ή δεξιοτήτων, καθώς και η ανάπτυξη της απαραίτητης εσωτερικής παρώθησης και ενεργοποίησης για την επίτευξη τους.

2) Η ανάπτυξη των δεξιοτήτων επικοινωνίας για την ομαλή ένταξη στο καινούργιο περιβάλλον που προσπαθεί να εισέλθει.

3) Η ανάπτυξη της ικανότητας για κοινωνικοποίηση μέσα από διαπροσωπικές σχέσεις τόσο με συνομηλίκους, όσο και με ενηλίκους, αλλά και η προοδευτική αύξηση της αυτονομίας και της ανεξαρτησίας του παιδιού.

4) Η συναισθηματική ανάπτυξη και η ταυτοποίηση με συνομηλίκους του ίδιου φύλου, η ενσωμάτωση με τους συνομηλίκους και η δημιουργία ομάδων.

1.2 ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΤΑ ΤΙΣ ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΤΑΞΕΙΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

Γίνεται κατανοητό από την παραπάνω ανάλυση, ότι η είσοδος κάθε παιδιού στο σχολείο αποτελεί ορόσημο στη ζωή του. Καλείται να προσαρμοστεί στο νέο σχολικό περιβάλλον και να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις αυτού. Η συμμόρφωση του παιδιού στους κανόνες του σχολείου, η απόκτηση ορισμένων ικανοτήτων και δεξιοτήτων, ορισμένων μορφών συμπεριφοράς και η ομαλή προσαρμογή του στη νέα πραγματικότητα, είναι μερικοί από τους κανόνες του νέου παιχνιδιού που πλέον θα συμμετάσχει. Ιδίως κατά τις τελευταίες τάξεις του Δημοτικού σχολείου, οι μεταβολές στη γνωστική, συναισθηματική και κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού λαμβάνουν μια περισσότερο σταθεροποιημένη δομή και προετοιμάζουν το άτομο πριν την είσοδό του στην εφηβεία.

Το παιδί εμφανίζει μια ποιοτική μεταβολή στην σωματική του ανάπτυξη και τα κατακτημένα σωματικά προσόντα του παιδιού ισχυροποιούνται και μεστώνουν (Κοσμόπουλος, 2002, Παρασκευόπουλος, 1996). Τα νέα προσόντα του δίνουν ασυνείδητα την δυνατότητα να δώσει έμφαση στον κοινωνικό τομέα και στον τομέα της ψυχολογίας. Η συμμετοχή σε παιχνιδάκια ασκήσεις με την παρουσία των δύο φύλων προσφέρει την ευκαιρία στα παιδιά για αλληλεπίδραση και τόνωση ψυχολογική. Το παιδί αφήνει πίσω του οριστικά πια το μοναχικό παιχνίδι και ξεκινά να εντάσσεται σε ομάδες εγκαταλείποντας τον εγωκεντρισμό, γνωρίζοντας με αυτό τον τρόπο το συλλογικό παιχνίδι και αποκτά μια πιο σταθερή λογική αφήνοντας την διαισθητική λογική (Κοσμόπουλος, 2002, Παρασκευόπουλος, 1996). Κάθε γνώση που το παιδί προσπαθεί να συλλέξει και να αποκτήσει απαιτείται να αλληλεπιδρά με αντικείμενα και ανθρώπους. Παράλληλα δίνεται έμφαση και στην εμπειρία του ατόμου από την κοινωνική του ζωή για να καταφέρει να σχηματίσει έννοιες. Το επίπεδο των γνωστικών ικανοτήτων σ' αυτό το στάδιο εξαρτάται από τις εμπειρίες που είχε το παιδί στα προηγούμενα στάδια. Εάν η περιέργεια είχε ενθαρρυνθεί, τα παιδιά θα είναι πιο πρόθυμα να εξερευνήσουν, απεναντίας εάν είχαν αποθαρρυνθεί, θα είναι διστακτικά ως προς την εξερεύνηση και μπορεί να μη γνωρίζουν πώς να αφομοιώσουν και να συγκεντρώσουν νέες

εμπειρίες. Επομένως τόσο ο εκπαιδευτικός, όσο και η οικογένεια, θα πρέπει να παρέχουν στο παιδί πλήθος ερεθισμάτων και θετικών εμπειριών προκειμένου να μπορέσει αφενός να κατανοήσει ορθά τον κόσμο της αγοράς εργασίας, και αφετέρου να αποκτήσει την ερευνητική διάθεση να προβεί σε μια τέτοια κατάκτηση. Οι τρόποι που θα το πετύχει αυτό μπορεί να είναι η παρατήρηση, η επαφή με το φυσικό περιβάλλον, το παιχνίδι (Χαραλαμπίδης, 1987).

Μια από τις πλέον σημαντικές αλλαγές που το παιδί βιώνει διάγοντας τη συγκεκριμένη σχολική περίοδο της ζωής του είναι αυτή του κοινωνικού πλαισίου. Το παιδί παύει οριστικά πια να ζει και να κινείται μόνο στο στενό οικογενειακό του περιβάλλον και εισέρχεται όλο και περισσότερο στο χώρο του σχολείου όπου συναναστρέφεται με άλλα πρόσωπα, που αντιπροσωπεύουν μικρογραφία της κοινωνίας και συνάμα μπορεί να πρεσβεύουν άλλα ήθη, ιδέες, σκέψεις και στάσεις από αυτές που έχει το παιδί. Έτσι τα παιδιά αρχίζουν να δέχονται καινούργιες επιρροές από δασκάλους και συμμαθητές και πιθανόν οι μέχρι τώρα απόψεις ή στάσεις να τροποποιηθούν ή και να κλονιστούν (Κοσμοπούλου, 2002). Τα παιδιά αυτής της ηλικίας αρχίζουν να εντάσσονται σε ομάδες ομηλικών να χρησιμοποιούν το «Εμείς» αντί του «Εγώ» και μαθαίνουν να δημιουργούν φιλίες, να έρχονται σε επαφές με τους συμμαθητές τους και εκτός σχολείου κατά τη διάρκεια ποικίλων εκδηλώσεων, έχοντας ως κοινά χαρακτηριστικά την διάλεκτο, τα ενδιαφέροντα, τις αντιλήψεις (Μυριζάκης, 1997, Παρασκευόπουλος, 1996). Η ένταξη στις ομάδες των συνομηλικών εκφράζει την ανάγκη του παιδιού για κοινωνική ζωή και αποτελεί σημαντικό κομμάτι της ανάγκης για επικοινωνία με τον έξω κόσμο (Μοντεσσόρι, 1981). Δεν αποκλείεται και η πιθανότητα να οδηγηθούν και σε κοινωνική σύγκριση. Η διατήρηση της αυτοεκτίμησης και της εδραίωσης των πεποιθήσεων και των στάσεων μας έρχεται μέσα από την σύγκριση των ομάδων ομηλικών (Δραγώνα, 2001).

Εκτός όλων αυτών των φυσικών αλλαγών που το παιδί βιώνει κατά την σχολική του ηλικία θα κληθεί φοιτώντας στο σχολείο να μετασχηματίσει την οργάνωση του χρόνου του. Στην ανεμελιά και το πολύωρο παιχνίδι του κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής του, θα υποχρεωθεί

να εντάξει στο χρόνο του και τον σχολικό χρόνο. (Κορωναίου ,1998, Σοφού, 2002).

Η αντίληψη του χρόνου προβάλλει ως ένα μεγάλο ζήτημα για τα παιδιά. Η δομή του σχολικού χρόνου (χρόνος μαθήματος ,διάλειμμα-ελεύθερος χρόνος) είναι προκαθορισμένες χρονικές οροθετήσεις βάσει νόμων και κανονιστικών πράξεων και δεν αλλάζουν εύκολα, αν και υπάρχουν διαφοροποιήσεις από την άποψη της κοινωνικής προέλευσης, του τόπου διαμονής και του φύλου. Η υποκειμενική άποψη και η αίσθηση του ατόμου για τον χρόνο που προέρχονται από την θέση του στην κοινωνική δομή και τις εμπειρίες του μπορούν να δώσουν άλλη έννοια στον σχολικό χρόνο και κατ' επέκταση στον ελεύθερο χρόνο των παιδιών. Αυτό σημαίνει πως μαθητές με διαφορετική κοινωνική προέλευση έχουν διαφορετικό προσανατολισμό στη χρήση και την αξιοποίηση του χρόνου. Τα παιδιά της εργατικής τάξης, για παράδειγμα, βλέπουν τον σχολικό χρόνο με «παροντικό» προσανατολισμό. Αντίθετα παιδιά της μεσαίας και ανώτερης κοινωνικής τάξης του προσδίδουν «μελλοντικό» προσανατολισμό (Μαυρογιώργος,2008).

Τον ελεύθερο χρόνο που στο σχολικό χρόνο αντιστοιχεί στα διαλείμματα ή στην ώρα δίχως μάθημα (κενό) κάποιος μαθητής τον θεωρεί ώρα μη μαθήματος ενώ κάποιος άλλος ως χρόνο δημιουργικής μάθησης και προσωπικής ανάπτυξης. Ο διαφορετικός τρόπος αντίληψης και διαχείρισης του χρόνου δείχνει πως ο χρόνος όχι μόνο δεν είναι κοινωνικά ουδέτερος αλλά έχει και ταξικές διαστάσεις. Υποκειμενικές διαφοροποιήσεις στην πρόσληψη του χρόνου συνδέονται με διάφορες πτυχές όπως ενδιαφέροντα, κίνητρα, είδος εργασίας, που σε τελευταία ανάλυση συνδέονται με την κοινωνική προέλευση και με συναισθηματικά φορτισμένους τρόπους σκέψης και ενεργειών (κοινωνικές διαθέσεις) που μαθαίνονται με τη μίμηση προτύπων (Μαυρογιώργος, 2008, Χαραλαμπίδης,1987). Ο Γεωργούλας (2003) παραθέτει την άποψη του Bourdieu ότι οι κοινωνικές πρακτικές του γούστου αναπαράγονται και υποδεικνύουν την υπαγωγή μας σε μια ομάδα και παράλληλα αποκαλύπτουν την κοινωνική προέλευσή μας. Τα παιδιά, λοιπόν, έχοντας συγκεκριμένα βιώματα και εμπειρίες δίνουν την δική τους ξεχωριστή έννοια στο χρόνο, είτε σχολικός είτε ελεύθερος είναι αυτός.

2. ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΧΡΟΝΟΣ

2.1 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

Ο χρόνος είναι μια έννοια που απασχόλησε και απασχολεί τον άνθρωπο σε κάθε προσπάθεια ερμηνείας του, είτε στον χώρο των φυσικών και ανθρωπιστικών επιστημών, είτε στον χώρο της φιλοσοφίας και της τέχνης.

Από την αρχαϊκή περίοδο, όταν η αντίληψη για τον χρόνο εναρμονίζεται με την τακτική διαδοχή των εποχών και μετέπειτα την κυκλική κίνηση των αστερών (Ρεπούση, 2008, Κορωναίου, 1996) ως τον αιώνα μας και τον νόμο της σχετικότητας, ο χρόνος δοκιμάζει τις αντοχές αυτών οι οποίοι ασχολούνται μαζί του. Πάμπολλες οι ερωτήσεις που έχουν προκύψει από αυτή την αναζήτηση και για πολλές από αυτές δεν έχουν δοθεί σαφείς και οριστικές απαντήσεις.

Στο Χριστιανισμό, ο χρόνος έχει έντονα ανθρωπολογικό περιεχόμενο, καθώς η ύπαρξή του είναι στενά συνυφασμένη με τη Δημιουργία του κόσμου. Ο κόσμος δε δημιουργήθηκε μόνος του αυτομάτως χωρίς τη θεία θέληση, αλλά πήρε την ύπαρξη αχρόνως με τη βούληση του Θεού. Η αρχή της δημιουργίας δε μπορεί να νοηθεί μέσα στο χρόνο, γιατί αυτή ήταν η πρώτη στιγμή του χρόνου. Επομένως, ο Μέγας Βασίλειος κάνει λόγο για ένα χρόνο οντολογικά συνιφιστάμενο με τον κόσμο *«που υπάρχει στην κτιστότητα, στην τρεπτότητα και στη σχετικότητα των όντων του κόσμου.... Ο άχρονος τριαδικός Θεός αντιδιαστέλλεται με τη χρονικότητα της κτιστής πραγματικότητας..»* αναφέρει εύστοχα ο Μαντζανάρης (Μαντζανάρης, 2006: 190).

Στις φυσικές επιστήμες, η ερμηνεία για τον χρόνο από τον Αριστοτέλη και τον Νεύτωνα δίνεται ως ένα απόλυτο μέγεθος, ο « απόλυτος χρόνος». Ο χρόνος ως ένα μαθηματικό μέγεθος ρέει ομοιόμορφα, κανονικά και το μέλλον είναι προβλέψιμο. Αρχικά ο Νεύτωνας διατύπωσε μια θεωρία για τον απόλυτο χρόνο, αναφέροντας ότι δεν επηρεάζεται από οτιδήποτε το εξωτερικό. Θεώρησε ότι ο χρόνος είναι ο ίδιος για κάθε άνθρωπο, για κάθε στιγμή και ότι κυλά ανεπηρέαστος από όποιο ερέθισμα και αν είναι αυτό (Κορωναίου, 1996).

Μια έτερη άποψη είναι του Αϊνστάιν, ο οποίος με τον νόμο της σχετικότητας, στην ουσία, κατέρριψε την άποψη του Νεύτωνα. Ο Αϊνστάιν κατέδειξε ότι οι μετρήσεις του χρόνου εξαρτώνται από τις κινήσεις του παρατηρητή. Η κοινωνική μεθερμηνεία της άποψης του Αϊνστάιν είναι ότι ο χρόνος είναι συνδεδεμένος με πολλές δραστηριότητες μας όπως με την εργασία, την ψυχαγωγία, την ίδια μας την ύπαρξη.

Η επανάσταση που έφερε η θεωρία της σχετικότητας του Αϊνστάιν ως προς την φύση του χρόνου είναι αδιανόητη για τον απλό καθημερινό άνθρωπο που αδυνατεί να αντιληφθεί τον χρόνο ως μια τέταρτη διάσταση και την ύπαρξη του χωροχρόνου. Από την εποχή του Αριστοτέλη και του Νεύτωνα ως την εποχή του Αϊνστάιν δεν αποκαλύπτεται η ερμηνεία και η πορεία του χρόνου καθώς στους νόμους της φυσικής επιστήμης δεν υπάρχει καμιά διάκριση μεταξύ της κατεύθυνσης του χρόνου προς τα μπρος, προς το μέλλον και προς τα πίσω, προς το παρελθόν. Ο άνθρωπος στην καθημερινότητα αντιλαμβάνεται τον χρόνο να ακολουθεί μια μονόδρομη φορά και αιφνιδιάζεται από την επιστήμη, όπου « *εκεί, στον κόσμο της φυσικής και των μαθηματικών, το βέλος του χρόνου δεν υπάρχει! Ή, αν υπάρχει, είναι πολύ δύσκολο να εντοπιστεί. Οι φυσικές διαδικασίες φαίνεται ότι απεχθάνονται την απαγόρευση που θέτει ο κοινός νους – το ποτάμι δεν γυρίζει πίσω- στη ροή του χρόνου*» (Γραμματικάκης, 1996:46). Ο χρόνος όπως τον αντιλαμβάνεται και τον χρησιμοποιεί στην καθημερινότητα ο άνθρωπος είναι μια δική του εφεύρεση και με την μέτρηση του χρόνου σε λεπτά, ώρες, μέρες, μήνες, χρόνια εξυπηρετεί φυσικές και κοινωνικές καταστάσεις καθώς και τον αποτελεσματικότερο συντονισμό των πράξεών του. Υπό αυτό το πρίσμα, του ανθρώπινου δημιουργήματος, εξετάζεται η έννοια του χρόνου στις κοινωνικές επιστήμες.

2.2 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

Η λέξη *ελεύθερος χρόνος* (leisure Αγγλικά, loisir Γαλλικά, Freizeit Γερμανικά) προέρχεται από Λατινικά λέξη *licere*, σημαίνοντας «να επιτραπεί» ή «για να είναι ελεύθερος», μέσω των παλαιών γαλλικών *leisir*, και πρώτα εμφανισμένος στις αρχές του 14ου αιώνα. Ελεύθερος χρόνος είναι το μέρος εκείνο από το χρόνο του ατόμου που απομένει όταν έχουν αντιμετωπισθεί όλες οι άλλες απαιτήσεις για την ικανοποίηση βασικών αναγκών όπως είναι η εργασία, ο ύπνος οι κοινωνικές απασχολήσεις και υποχρεώσεις (Κρασανάκης, 1984).

Η έννοια του ελεύθερου χρόνου είναι στενά συνδεδεμένη μ' εκείνη της επιλογής. Κατά τη διάρκειά του ο άνθρωπος, τυπικά ή ουσιαστικά, επιλέγει τον τρόπο με τον οποίο θα διαθέσει τον εαυτό του. Ο συλλογισμός αυτός μας οδηγεί στο να αναζητήσουμε τη σχέση του ελεύθερου με τον «αναγκαίο», τον «υποχρεωτικό» χρόνο, το διάστημα, δηλαδή εκείνο κατά το οποίο ο άνθρωπος είναι υποχρεωμένος να κάνει «κάτι», όπως το να εργαστεί και να φοιτήσει.

Ο συσχετισμός «ελεύθερου» και «αναγκαίου» χρόνου είναι ιδιαίτερα σημαντικός γιατί από διάρκεια του τελευταίου δεν καθορίζεται μόνο η διάρκεια του πρώτου, αλλά και η ποιότητά του. Είναι ευνόητο πως ένας παρατεταμένος, κοπιαστικός και μη δημιουργικός εργάσιμος χρόνος δεν ευνοεί την πλήρη και δημιουργική αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου, υπονομεύει ακόμα και την ίδια την ύπαρξή του.

Ο Καθηγητής J. Pumazedier θεωρεί τον Ελεύθερο Χρόνο σαν ένα σύνολο απασχολήσεων στις οποίες μπορεί να επιδίεται το άτομο με τη θέλησή του, είτε για να αναπαύεται, είτε για να διασκεδάζει, είτε για να ενημερώνεται, να μορφώνεται, να συμμετέχει στις κοινωνικές εκδηλώσεις, να δημιουργεί, ύστερα από την απαλλαγή από τις υποχρεώσεις του (μαθητής, εργάτης, επιστήμονας, οικογενειάρχης) (Μπαδογιαννάκης, 1994).

Με αυτή την έννοια ο ελεύθερος χρόνος αποτελεί το αντίθετο της εργασίας και εκδηλώνεται σε τέσσερις μορφές, τον ημερήσιο, του Σαββατοκύριακου, των διακοπών και της συνταξιοδότησης ή της έλλειψης εργασίας στην περίπτωση της ανεργίας. Η σχέση της εργασίας με τον ελεύθερο χρόνο είναι αυτή της αλληλεπίδρασης και μάλλον ο δεύτερος ακολουθεί την πρώτη (Μαδιανός, 1988).

Με δεδομένο λοιπόν ότι ο ύπνος αποτελεί αναπόφευκτη βιολογική ανάγκη και η εργασία αναγκαστική κοινωνική λειτουργία, ο ελεύθερος χρόνος απομένει για προσωπική δραστηριότητα και ανάληψη δυνάμεων που διατέθηκαν στην εργασία. Κατά συνέπεια αποτελεί προϋπόθεση για την αναζήτηση τηςσχόλης μέσα από τη βίωση εμπειριών παιχνιδιού, αναψυχής και ψυχαγωγίας (Δαράκη, 1980)

Ο ελεύθερος χρόνος δεν συγγέεται με τον χρόνο κατά τον οποίο απασχολείται κάποιος, εκτελώντας προγραμματισμένες και επιβεβλημένες δραστηριότητες, προκειμένου να επιτύχει σκοπούς και στόχους, οι οποίοι δεν επιλέγονται από τον ίδιο, αλλά κάποιιο άλλοι τους επιβάλλουν, έστω και αν αυτοί ανταποκρίνονται στα προσωπικά του ενδιαφέροντα και εξυπηρετούν την μελλοντική του εξέλιξη και πρόοδο.

Η παραπάνω εννοιολογική χαρτογράφηση του ελεύθερου χρόνου δεν είναι ενιαία και αποδεκτή από όλους. Ανάλογα με την διαφορετική αφετηρία (οικονομική, πολιτική, εκπαιδευτική κ.α) που έχει ο καθένας ο οποίος ερευνά και μελετά το θέμα του ελεύθερου χρόνου, υπάρχουν και διαφορετικοί ορισμοί. Παρά την πολλαπλότητα των ορισμών για τον ελεύθερο χρόνο, οι περισσότερες θεωρίες ξεκινούν από τον κυρίαρχο ρόλο που έχει η εργασία για τη ζωή του ανθρώπου. Έτσι, ορίζουν τον ελεύθερο χρόνο ως «υπόλοιπο», δηλαδή σαν τον χρόνο που απομένει αν αφαιρεθεί ο υποχρεωτικός χρόνος της εργασίας. Οι θεωρίες αυτές εξετάζουν τον ελεύθερο χρόνο κυρίως ως ποσοτικό παράγοντα. Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν θεωρίες που δίνουν ιδιαίτερη σημασία στην έννοια της ατομικής ελευθερίας σαν τον κύριο παράγοντα για τον ορισμό του ελεύθερου χρόνου. Οι θεωρίες αυτές εξετάζουν τον ελεύθερο χρόνο κυρίως ως ποιοτικό παράγοντα.

Αναλυτικότερα, ο ελεύθερος χρόνος, σε κάθε περίπτωση, περιλαμβάνει δύο όψεις: την ποιοτική και την ποσοτική όψη. Η ποσοτική αναφέρεται στην διάρκεια που έχει σε σχέση με τις άλλες απασχολήσεις του ατόμου (Τσαφταρίδης, 2008, Κορωνάιοι, 1998). Οτιδήποτε απομένει από την αφαίρεση του χρόνου που διαθέτουμε για φαγητό, ύπνο και υγιεινή θεωρείται ελεύθερος χρόνος. Κατατάσσεται ο ελεύθερος χρόνος ως κάτι που ακολουθεί, κάτι που έρχεται δεύτερο, κάτι που θα γίνει μόνο αν υπάρξει χώρος και χρόνος από τις υπόλοιπες δραστηριότητες. Η ποσοτική

διάσταση συνδυάζεται συνήθως με την αρνητική γνώμη για τον ελεύθερο χρόνο. Η αρνητική πλευρά του ελεύθερου χρόνου παρουσιάζεται και σε παλαιότερες απόψεις που ταυτίζουν τον ελεύθερο χρόνο με την τεμπελιά, την οκνηρία, ως «χαμένο» χρόνο, άχρηστο και καταστρεπτικό όταν αναλύεται σε άσκοπες διασκεδάσεις (Σταμίρης, 1994, Κορωναίου, 1998).

Η ποιοτική αναφέρεται στον βαθμό επίτευξης του σκοπού και των στόχων, όπως καταγράφονται παρακάτω, δηλαδή στην ικανοποίηση που εισπράττει το άτομο μέσα από τις δραστηριότητες που επιλέγει. Η ποιοτική πλευρά εκτιμάται με βάση το αίσθημα της προσωπικής ικανοποίησης κατά την επιλογή και την εκτέλεση των δραστηριοτήτων που επιλέγει. Προσδίδεται στον ελεύθερο χρόνο ένα «κύρος» μιας και μέσα σε αυτό το χρονικό διάστημα ο άνθρωπος αποφασίζει με τι θα ασχοληθεί, εξετάζονται τα κίνητρα και οι τρόποι με τα οποία λειτουργεί κάποιος και γίνεται αναφορά στην σχόλη, την δημιουργική πλευρά του ελεύθερου χρόνου (Τσαφταρίδης, 2008, Κορωναίου, 1998, Αυθίνος, 1998).

Σύμφωνα με τα παραπάνω (α) ο ποσοτικός ορισμός του ελεύθερου χρόνου σημαίνει 'ό,τι απομένει στον άνθρωπο να εκμεταλλευτεί ο ίδιος, αφού πρώτα έχει αντιμετωπίσει όλες τις άλλες βασικές ανάγκες του. Για παράδειγμα ως μαθητής, θα πρέπει να έχει τακτοποιήσει τις σχολικές και τις κοινωνικές του υποχρεώσεις' (β) ο ποιοτικός ορισμός του ελεύθερου χρόνου έχει καθαρά προσωπικό χαρακτήρα και περιλαμβάνει τα στοιχεία με τα οποία έμμεσα μπορεί να χαρακτηριστεί το διανοητικό και πνευματικό επίπεδο, δηλαδή το νοητικό status του ατόμου (Μπαδογιαννάκης, 1994).

Για τον ελεύθερο χρόνο, όπως και με την γενική έννοια του χρόνου, όπως σημειώσαμε παραπάνω, οι απόψεις που έχουν εκφρασθεί είναι αρκετές. Για να έχουμε μια σφαιρική γνώμη για τον ελεύθερο χρόνο, όσο αυτό καθίσταται δυνατό, θα σταχυολογήσουμε και κάποιους άλλους από τους ορισμούς που έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς. Ο Αυθίνος, (1998) αναφερόμενος στον Ruskin προσδιορίζει τον ελεύθερο χρόνο ως τον χρόνο που απομένει αφότου υπολογιστεί η εργασία, ο ύπνος και οι κοινωνικές υποχρεώσεις. Σ' αυτόν τον ορισμό φαίνεται να πρωτεύουν δραστηριότητες που έχουν την μορφή του αναγκαίου, όπως η εργασία ή ο ύπνος.

Τον ελεύθερο χρόνο με τον χρόνο που εργαζόμαστε συνδέει και η μαρξιστική αντίληψη όπου ελεύθερος και εργάσιμος χρόνος δεν είναι

αντίθετα μεγέθη, το ένα συνιστά προέκταση του άλλου και καθορίζουν αμοιβαία την ποιότητα ζωής (Γεωργούλας 2003).

Στην βιομηχανική κοινωνία ο ελεύθερος χρόνος έχει την έννοια του χρόνου, που είναι απαλλαγμένος από την εργασία (Lowinski, 1964). Είναι προφανές ότι σε αυτής της μορφής την κοινωνία ο άνθρωπος είχε την ανάγκη να ξεκουράζεται και να μην νιώθει την πίεση της εργασίας. Οι Ζαρωτής, Tokarski, Κοντάκος & Κατσαγκόλης, (2008) κάνουν αναφορά στους Tokars και Schmitz-Scherzer που θεωρούν μια πρόσφορη έννοια, που θα χαρακτήριζε αυτή την μορφή του χρόνου, τον όρο μη-εργασία. Επίσης οι ίδιοι συγγραφείς επικαλούνται τον Eichler, ο οποίος υποστηρίζει ότι καλώντας τον ελεύθερο χρόνο, ως χρόνο μη-εργασίας ή αντίθετο στην εργασία γίνεται αναφορά μόνο σε ένα χρονικό διάστημα και όχι στο τι περιλαμβάνει αυτό το διάστημα ως δραστηριότητες.

Ένας ακόμη ορισμός αναφέρεται στην χρήση του ελεύθερου χρόνου. Σε αυτή την περίπτωση ο ελεύθερος χρόνος είναι μόνο για την ικανοποίηση προσωπικών επιδιώξεων και αναγκών σύμφωνα με τα κριτήρια και τις επιθυμίες του ατόμου (Τσαφταρίδης, 2008).

Οι προσεγγίσεις που διαμορφώνονται μέχρι το '50, τοποθετούνται στη σκιά της κοινωνιολογίας της εργασίας. Από το '60 ο ελεύθερος χρόνος γίνεται ένα σχετικά αυτόνομο κοινωνικό φαινόμενο, με δική του λειτουργικότητα και δυναμική. Από το '80, οι κοινωνιολόγοι ανεξαρτητοποιούν τον ελεύθερο χρόνο ως αυτόνομο κοινωνικό χρόνο. Η αντιστροφή ανάμεσα στην εργασία και στον ελεύθερο χρόνο είναι ποσοτική και ποιοτική.

Στην δεκαετία του '50, πρώτοι που ασχολήθηκαν με το θέμα του ελεύθερου χρόνου ήταν οι κοινωνιολόγοι της εργασίας με κύριους εκπρόσωπους τους Φρίντμαν και Τουραίν , σύμφωνα με τους οποίους « ο ελεύθερος χρόνος ταυτίζεται με τις εκτός εργασίας δραστηριότητες που εξασφαλίζουν στο άτομο τη χαλάρωση, την ανανέωση των σωματικών και των ψυχικών του δυνάμεων ή την ανάπτυξη της προσωπικότητάς του. Με άλλα λόγια, ο ελεύθερος χρόνος δεν έχει ίδια υπόσταση και λειτουργικότητα» (Κορωναίου, 1996:104). Τις επόμενες δεκαετίες με κύριους εκπρόσωπους τον Ντυμαζντιέ και αργότερα τον Ελίας, υποστηρίζεται «ότι ο ελεύθερος χρόνος είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο σχετικά αυτόνομο που έχει τη δική

του λειτουργικότητα και δυναμική. Και τούτο γιατί στη διάρκεια του ελεύθερου χρόνου διαμορφώνονται νέες κοινωνικές αξίες και αναπαραστάσεις που βρίσκονται σε διαρκή αλληλεπίδραση με τις αξίες άλλων κοινωνικών χρόνων (χρόνος εργασίας, οικογενειακός χρόνος, σχολικός κτλ.)» (Κορωναίου, ό.π:104).

Οι ορισμοί για τον ελεύθερο χρόνο τη σημερινή εποχή, ανάλογα με το περιεχόμενό τους μπορούν να ενταχθούν σε δυο γενικότερες κατηγορίες, στην κατηγορία με αρνητική έννοια και σε αυτήν με θετική έννοια. Οι ορισμοί με αρνητική έννοια σύμφωνα με τους Tokarski και Schmitz-Scherzer (Θωϊδης, 2000), διακρίνονται σε τέσσερις κατηγορίες: α) ορισμοί που αντιμετωπίζουν τον ελεύθερο χρόνο ως αντικειμενική μετρήσιμη ποσότητα χρόνου. Σε αυτούς ο χρόνος εργασίας επιλέγεται ως χρονική οριοθέτηση, β) ορισμοί που αντιμετωπίζουν τον ελεύθερο χρόνο ως έννοια συμπληρωματική της εργασίας. Σε αυτούς ο ελεύθερος χρόνος θεωρείται μέγεθος εξαρτημένο από τη βιομηχανική εργασία και γίνεται κατανοητός με αυτόν τον τρόπο, γ) ορισμοί που αναφέρονται σε δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα στον ελεύθερο από την εργασία χρόνο και δ) ορισμοί του ελεύθερου χρόνου με σημείο αφετηρίας την κοινωνική συμπεριφορά, όπως για παράδειγμα οι κοινωνικές σχέσεις και τα συστήματα αξιών. Εδώ ως κριτήριο αναφοράς και οριοθέτησης ισχύει η κοινωνική συμπεριφορά στην εργασία.

Οι ορισμοί με θετική έννοια καθορίζονται από τον προσδιορισμό του ελεύθερου χρόνου με βάση τις δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα κατά τη διάρκειά του. Εδώ, καθοριστικός παράγοντας είναι οι δυνατότητες ανάπτυξης του ατόμου, η δραστηριοποίησή του σε διάφορες πρακτικές ανάλογα με τα ιδιαίτερα ενδιαφέροντα, τις κλίσεις και ικανότητές του. Για τον ελεύθερο χρόνο με τη θετική έννοια πολλές φορές χρησιμοποιούνται ορισμοί όπως «ποιοτικός ελεύθερος χρόνος», «πραγματικός ελεύθερος χρόνος», «αποτελεσματικός ελεύθερος χρόνος», ή χαρακτηρισμοί όπωςσχόλη, ψυχαγωγία και αναψυχή.

Επίσης τα τελευταία χρόνια εμφανίζεται μια καινούρια ταξινόμηση του ελεύθερου χρόνου ανάλογα με τον αν τη χρήση του χρόνου του μοιράζεται κανείς με άλλα άτομα και με το αν έχει θετικές ή όχι επιπτώσεις στην κοινωνία (Μπαδογιαννάκης, 1994) . Έτσι έχουμε:

- Ο προσωπικός χρόνος: αφιερωμένος ολοκληρωτικά στο άτομο. Κάθε δραστηριότητα κατά τη διάρκεια αυτού του χρόνου αφορά μόνο το ίδιο το άτομο.
- Ο ημι-ομαδικός χρόνος: αφιερωμένος στην οικογένεια, στους φίλους στους γείτονες. Είναι ένας χρόνος σχέσεων και ανταλλαγών και διακρίνεται για τη χαρά που αισθάνεσαι να ζεις με τους συνανθρώπους σου.
- Ο κοινωνικός χρόνος ή χρόνος κοινωνικής ωφέλειας: είναι ο χρόνος κατά τη διάρκεια του οποίου οι δραστηριότητες του ατόμου έχουν «εξωστρεφείς» επιπτώσεις στην κοινωνία.

2.3 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

Για να κατανοήσουμε την έννοια του ελεύθερου χρόνου είναι χρήσιμη μια αναδρομή στο παρελθόν, καθώς οι έννοιες που εξετάζουμε εμφανίστηκαν σε προηγούμενες ιστορικές εποχές δίχως να έχουν, όμως το ίδιο νόημα και περιεχόμενο. Σε όλες τις ιστορικές εποχές ο ελεύθερος χρόνος εξετάζεται πάντα σε σχέση με τον κυρίαρχο ρόλο της εργασίας και συνεπώς ερμηνεύεται με διαφορετικό τρόπο, εφόσον *«στον ιστορικό χρόνο η εργασία σημασιοδοτήθηκε διαφορετικά, ανάλογα με τον τρόπο και τις μορφές παραγωγής που κυριαρχούσαν. Οι κοινωνίες, για λόγους που είχαν να κάνουν με την οικονομική και κοινωνική διάρθρωσή τους, έθεταν και προτεραιότητες. Σύμφωνα με αυτές τις προτεραιότητες αξιολογούνταν και η σημασία της εργασίας»* (Αλεξίου, 2002:23).

Στις πρωτόγονες κοινωνίες, όσο μπορούμε να γνωρίζουμε από ευρήματα και αναπαραστάσεις, ο καθοριστικός παράγοντας στη ζωή του ανθρώπου ήταν οι καιρικές συνθήκες. Η εργασία και ησχόλη ήταν απόλυτα συνδεδεμένες ενέργειες μεταξύ τους έτσι ώστε ο ρυθμός και η εναλλαγή τους καθοριζόταν από το ρυθμό και την εναλλαγή των καιρικών φαινομένων. Σταδιακά, με την εμφάνιση της γεωργίας, δημιουργούνται κοινωνικές ομάδες με διαφορετική συμμετοχή στις εργασίες και με την ανάπτυξη των τεχνών ξεχωρίζουν τα κοινωνικά στρώματα και δημιουργούνται οι ομάδες εξουσίας που κατά κανόνα ασχολούνται με την ανάπτυξη της φιλοσοφίας και της επιστήμης απαλλαγμένες από χειρωνακτικές εργασίες.

Στην Αρχαία Αθήνα επικρατεί μια έντονα αρνητική στάση απέναντι στη δουλειά, καθώς αυτή ταιριάζει μόνο στους δούλους. Ο ελεύθερος πολίτης έπρεπε να ασχολείται με την άθληση του σώματος, το στοχασμό, το λόγο, την τέχνη, την πολιτική ζωή, τις σπουδές. Κατά τον φιλόσοφο Αριστοτέλη ο Ελεύθερος Χρόνος δεν είναι το τέλος της δουλειάς. Αντίθετα η δουλειά είναι το τέλος του Ελεύθερου Χρόνου. Αυτός πρέπει να αφιερώνεται στην τέχνη, την επιστήμη και, κατά προτίμηση, στη φιλοσοφία. Ο όρος «σχόλη» όπως τον χρησιμοποιεί ο Αριστοτέλης, είναι προνόμιο των ελεύθερων πολιτών και αντιπροσωπεύει μια κοινωνική κατάσταση κατά την οποία ο ελεύθερος άνδρας απαλλαγμένος από κάθε

είδος επίπονης εργασίας διαθέτει τον χρόνο του στην καλλιέργεια του πνεύματος και στη μόρφωση, τη γνώση του εαυτού και του κόσμου καθώς και στην υποχρέωση εκτέλεσης των καθηκόντων του ως πολίτη. Έτσι, ο ελεύθερος χρόνος, ησχόλη, έχει στόχο να υπηρετεί την πόλη (Κορωναίου, 1996).

Στη ρωμαϊκή εποχή, συνώνυμη με τησχόλη των αρχαίων Ελλήνων είναι η έννοια *otium* που αντιπροσωπεύει εκτός από «*μια κατάσταση εσωτερικής ελευθερίας, ψυχικού πλούτου και διαθεσιμότητας του χρόνου, αλλά και ένα ζόδεμα ενέργειας και υλικών αγαθών που συχνά πραγματοποιείται με τρόπο επιδεικτικό. Αυτή η σημασία της otium φαίνεται πλησιέστερη στη σύγχρονη έννοια της κατανάλωσης που κορυφώνεται στη διάρκεια του μη εργάσιμου χρόνου*» (Κορωναίου, 1996:46).

Στις Δέκα Εντολές της Παλαιάς Διαθήκης (Μπρατζιώτης, 1959) βλέπουμε να εισάγεται ο σπουδαίος κοινωνικός θεσμός της αναπαύσεως του Σαββάτου, αλλά γίνεται αναφορά και στην εργασία: «*έξι ημέρες να εργάζεσαι και να κάνεις όλα τα έργα σου, ενώ την Έβδομη (να την αφιερώνεις), στον Κύριο και Θεό σου. Γιατί ο Θεός σε έξι ημέρες έφτιαξε τον κόσμο και σταμάτησε την εβδομή*». (Έξοδος κ' 8 εξ, ς' 31 εξ). Στη Καινή Διαθήκη επίσης σημασία δίνεται και στην αργία του Σαββάτου ως ευκαιρία αναπαύσεως,σχόλης και προσευχής: «*Το Σάββατο για τον άνθρωπο και όχι ο άνθρωπος για το Σάββατο*» (Μάρκος β' 27).

Στον μεσαίωνα, κύριος ρυθμιστής της ανθρώπινης συμπεριφοράς είναι η εκκλησία, που καθορίζει τον χρόνο σε σχέση με τη θεία λειτουργία. Σε όλη αυτή την ιστορική περίοδο, ό,τι δεν είναι χειρωνακτική εργασία ή θρησκευτική ενασχόληση καταδικάζεται σαν οκνηρία, ή ακόμα χειρότερα σε αμαρτήματα. Στην πράξη, όμως, υπάρχουν κοινωνικές ομάδες που διαθέτουν χρόνο, προνόμιο των ανώτερων τάξεων, των κληρικών και των ευγενών.

Μετά τον 12ο αιώνα, με τη σταδιακή μετάβαση από την αγροτική στην αστική κοινωνία, με την ανάπτυξη του εμπορίου και των τεχνών αλλάζει και η σημασία του χρόνου. Σημαντική ανακάλυψη είναι η εφεύρεση του ρολογιού που δεν είναι απλά μια μηχανή μέτρησης του χρόνου αλλά αντιπροσωπεύει με την ακρίβεια που το χαρακτηρίζει και τον

συστηματικό έλεγχο της εργασίας, με στόχο τη μεγιστοποίηση της απόδοσης.

Στο τέλος του 18ου και στις αρχές του 19ου αιώνα, κατά τη διάρκεια της βιομηχανικής επανάστασης, με την μετακίνηση αγροτικού πληθυσμού στις πόλεις, με την εμφάνιση των εργοστασίων, το διαχωρισμό του τόπου εργασίας από τον τόπο κατοικίας και κατά συνέπεια το διαχωρισμό ανάμεσα στην επαγγελματική και προσωπική ζωή, αλλάζει η δομή της κοινωνίας. Μια νέα κοινωνική τάξη εμφανίζεται, η εργατική. Παράλληλα η επικράτηση της μισθωτής εργασίας το 18ο και 19ο αιώνα επέβαλε και το διαχωρισμό του χώρου (οικιακός και εργασιακός χώρος) και του χρόνου (ώρες εργασίας και ώρες διαθέσιμες). Έτσι ο χώρος και ο χρόνος του εργαζομένου εμφανίζεται διχοτομημένος σε εργασία και προσωπική ζωή. Πριν το 19^ο αιώνα ο μισθωτός δεν ήταν αυστηρά συνδεδεμένος με ένα επάγγελμα ή μια επιχείρηση ή κλάδο επιχειρήσεων. Αυτό που χαρακτήριζε το πρότυπο απασχόλησης είναι ο πολυεπαγγελματισμός και η έλλειψη κανονικότητας σε χώρο και χρόνο εργασίας. Με λίγα λόγια επικρατούσε μια κατάσταση όπου το άτομο ασχολείται με δύο ή περισσότερες εργασίες ανάλογα με την εποχή του χρόνου ή τα καθήκοντα της οικογενείας, ενώ ο ελεύθερος χρόνος ήταν ελάχιστος (Δεδουσόπουλος, 2000)

Η εντατικοποίηση της εργασίας, η εμφάνιση του σύγχρονου καπιταλισμού με το κυρίαρχο σύνθημα «ο χρόνος είναι χρήμα», δίνουν στη σημασία του χρόνου ένα άλλο νόημα και μια άλλη διάσταση από αυτήν που είχε σε σχέση με τα καιρικά φαινόμενα, τα θρησκευτικά καθήκοντα και τις αγροτικές εργασίες. Την περίοδο αυτή, ο χρόνος εργασίας έφτανε τις 16 ώρες ημερησίως, οι συνθήκες εργασίας ήταν απαράδεκτες με αποτέλεσμα να γίνονται πολλές εργατικές κινητοποιήσεις και απεργίες με κεντρικό αίτημα τη μείωση του χρόνου εργασίας. Έτσι, «οι εργαζόμενοι άρχισαν να αγωνίζονται, όχι εναντίον του χρόνου, αλλά για τον περιορισμό του χρόνου δουλειάς...όσο ισχυροποιούνταν οι επαγγελματικές ενώσεις, τόσο μειώνονταν σταδιακά και οι ώρες δουλειάς κατά την διάρκεια του 18ου αιώνα» (Τόμσον,1994:48). Οι συνεχείς εργατικοί αγώνες πέτυχαν τη συνεχή μείωση του χρόνου εργασίας σε διαφορετικό χρόνο για κάθε χώρα.

Η κατανομή του 24ώρου σε 8ωρα αποτελεί προϊόν της βιομηχανικής επανάστασης και προσδιορίζεται από την επίσημη καθιέρωση του

εργασιακού δώρου το 1919. Όταν δηλαδή μεγάλος αριθμός ατόμων άρχισε να ζει στις πόλεις, να εργάζεται μαζικά στα εργοστάσια και να δημιουργείται η ανάγκη βιολογικής ανανέωσης των εργατών για μεγαλύτερη παραγωγικότητα. Η μείωση του εργάσιμου χρόνου ήταν, μαζί με την αύξηση των μισθών, πάγιο αίτημα του εργατικού κινήματος από την αυγή του βιομηχανικού καπιταλισμού. Με τον αγώνα τους οι εργάτες κατάφεραν να περιορίσουν τον χρόνο εργασίας τους, που έφτανε και τις δεκαεπτά ώρες ημερησίως (Κορωναίου, 1996).

Επομένως, ο ελεύθερος χρόνος στον καπιταλισμό άρχισε να θεωρείται ως προσωπική ανάγκη του εργαζομένου. Η ανάγκη για εξεύρεση χρόνου αποτυπώνεται και σε μια έρευνα της Gilbreath στην δεκαετία του 1920, η οποία θέλησε να μειώσει τον χρόνο από τις εργασίες στο σπίτι, αυξάνοντας την παραγωγικότητα, με απώτερο σκοπό να συσσωρεύσει κάποια «λεπτά ευτυχίας» (Κουτσούνά, 2006). Όρισε ως «λεπτά ευτυχίας» τον ελεύθερο γι' αυτήν χρόνο, τον απαλλαγμένο από την εργασία. Η δυνατότητα της αύξησης του ελεύθερου χρόνου στην σύγχρονη καπιταλιστική κοινωνία προέρχεται από την ανάπτυξη της τεχνολογίας που οδήγησε στην αύξηση της παραγωγικότητας, δηλαδή την αύξηση της ποσότητας του παραγόμενου προϊόντος σε λιγότερο εργάσιμο χρόνο. Επομένως, υπάρχει αντικειμενικά η δυνατότητα σε λίγο χρονικό διάστημα-άρα και με λιγότερη εργασία- να παραχθεί η απαιτούμενη ποσότητα παραγωγής. Το αν ο ελεύθερος χρόνος θα αυξηθεί είναι ζήτημα όχι αποκλειστικά της τεχνολογίας των παραγωγικών δυνάμεων αλλά πολιτικών συσχετισμών και έκβασης της ταξικής πάλης προς όφελος των εργαζομένων (Κορωναίου, 1996). Ο εργάσιμος χρόνος δεν είναι διαχρονικά μόνιμο και σταθερό μέγεθος αλλά μεταβάλλεται σύμφωνα με το συσχετισμό δυνάμεων ανάμεσα στον εργοδότη και τον εργαζόμενο στο πλαίσιο των πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών που επικρατούν.

Σήμερα, όλοι οι μελετητές συγκλίνουν στην άποψη που υποστηρίζει ότι, ιστορικά, ο «ελεύθερος χρόνος» σαν κοινωνικό φαινόμενο και έννοια εμφανίζεται με τη βιομηχανοποίηση στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Με τη διατύπωση του αιτήματος για καλύτερες συνθήκες εργασίας μέσα από μακροχρόνιους και συνεχείς αγώνες από την εργατική τάξη, με την καθιέρωση του δώρου εργασίας, παρουσιάστηκε ένας νέος

χρόνος, άγνωστος ως τότε και ο οποίος καθιερώθηκε ως «ελεύθερος χρόνος».

2.4 Ο ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΧΡΟΝΟΣ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ

Στη σύγχρονη εποχή, ο άνθρωπος τυπικά διαθέτει περισσότερο ελεύθερο χρόνο από κάθε άλλη εποχή. Το γεγονός αυτό δεν προέκυψε απλά, αλλά επήλθε μετά από μια σειρά αγώνων και κοινωνικών κατακτήσεων για τη δραστική μείωση του χρόνου εργασίας, την καθιέρωση της αργίας της Κυριακής, την καθιέρωση του δωρου εργασίας, την αύξηση του χρόνου των αδειών, τη μείωση του ορίου συνταξιοδότησης, κατακτήσεις που δίνουν μια νέα διάσταση στον ελεύθερο χρόνο.

Η νέα αυτή διάσταση δεν διαφοροποιείται μόνο ως προς την χρονική διάρκεια του ελεύθερου χρόνου, αλλά και ως προς το περιεχόμενό του και τη σημασία που αποδίδει ο σημερινός άνθρωπος σε αυτόν. Έτσι, παρόλο που *«η ιστορική εξέλιξη της εργασίας και του ελεύθερου χρόνου ενισχύουν την άποψη ότι η περαιτέρω μείωση της εργασίας και η αντίστοιχη αύξηση του ελεύθερου χρόνου είναι ζήτημα χρόνου, αφού μακροχρόνια μειώνεται πάντα η εργασία και αυξάνεται ο ελεύθερος χρόνος»* (Διαμαντόπουλος, 2004:42), πολλές φορές οι ανάγκες που διαμορφώνονται στην κοινωνία οδηγούν στο αντίθετο αποτέλεσμα. Στη σύγχρονη εποχή, ο άνθρωπος προκειμένου να αποκτήσει όλα εκείνα τα υλικά μέσα ώστε να διαμορφώσει και να απολαύσει καλύτερα τον ελεύθερο χρόνο του, καταλήγει να εργάζεται περισσότερο και να ακούγεται «φυσικό» ότι εργάζεται στον ελεύθερο χρόνο του. Πολλές φορές, με βασικό στόχο τη βελτίωση του επιπέδου ζωής, βρισκόμαστε «μπροστά στον φαύλο κύκλο: η ανάγκη της ‘σχόλης’ οδηγεί στην αύξηση της εργασίας! Βέβαια, το ‘ανεκτό επίπεδο ζωής’ είναι δύσκολο να καθοριστεί γιατί δεν υπάρχει γενική συμφωνία ως προς αυτό.

Ασυμφωνία υπάρχει και για το διαχωρισμό των υποχρεωτικών δραστηριοτήτων από τις δραστηριότητες τηςσχόλης (Κωνσταντοπούλου, 1994). Κύρια αιτία γι’ αυτό είναι ότι δύσκολα μπορεί να εξεταστεί ο ελεύθερος χρόνος ανεξάρτητα από τον χρόνο των υποχρεωτικών δραστηριοτήτων του ατόμου και από το σύνολο των επιδράσεων που προκύπτουν από το κοινωνικό του περιβάλλον. Αν τον προηγούμενο αιώνα

η βιομηχανική επανάσταση έφερε καθοριστικές αλλαγές στην οικονομική και κοινωνική ζωή των ανθρώπων, στη σύγχρονη εποχή μια άλλη επανάσταση, η τεχνολογική, σηματοδοτεί νέες εξελίξεις στην κοινωνία. Επίσης, η παγκοσμιοποίηση, οι μετακινήσεις πληθυσμών, η ανεργία, τα γυναικεία και οικολογικά κινήματα δημιουργούν ένα νέο τοπίο στη διαμόρφωση κοινωνικών αναγκών και αξιών.

Σχετικά με την παγκοσμιοποίηση, «σύμφωνα με σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις, το μεγαλύτερο τμήμα της κοινωνικής πραγματικότητας προσδιορίζεται από παγκόσμιες διεργασίες που ακυρώνουν εθνικές οικονομίες, κουλτούρες και σύνορα και αναδεικνύουν μια παγκόσμια οικονομία που καθοδηγείται από τις ανεξέλεγκτες δυνάμεις της αγοράς. Με άλλα λόγια, η παγκόσμια αγορά υποτάσσει εντελώς όλες τις διεργασίες που συντελούνται σε εθνικό ή περιφερειακό/τοπικό επίπεδο»(Μπουζάκης, χ.χ. :6).

Ως συνέπεια αυτής της παγκόσμιας αγοράς, στον τομέα του ελεύθερου χρόνου, μέσα από μια επιχειρούμενη ομογενοποιημένη μαζική κουλτούρα παρατηρείται ότι *«όλα τα στοιχεία της διαχείρισης του ελεύθερου χρόνου και της καθημερινής ζωής των ανθρώπων, η κατανάλωση και οι υπηρεσίες, η ενημέρωση, η διαφήμιση και η διασκέδαση, μπορούν πλέον να ταυτίζονται, καθώς απευθύνονται σε ομάδες ανθρώπων πέρα και πάνω από τα εθνικά σύνορα, τα οποία μοιράζονται τις ίδιες συνθήκες ζωής, τα ίδια συστήματα αξιών, τις ίδιες προτεραιότητες, τις ίδιες επιθυμίες, τις ίδιες κανονικότητες» (Μπουζάκης, ο.π:15).*

Το γυναικείο κίνημα, στον αγώνα του για την ισότητα του φύλου, κατακτά ολοένα και περισσότερα στους τομείς της εργασίας, πολιτικής κτλ. Παρ' όλα αυτά, δεν έχει ξεπεραστεί η παραδοσιακή αντίληψη που θέλει τη γυναίκα υπεύθυνη για τις δουλειές στο σπίτι και την ανατροφή των παιδιών. Αυτή η αντίληψη είναι υπεύθυνη για την ανισότητα που παρουσιάζεται και στον ελεύθερο χρόνο ανάμεσα στα φύλα, που εύκολα μπορούμε να αντιληφθούμε, αν αναλογιστούμε την καθημερινότητα ενός ζευγαριού με την ίδια επαγγελματική απασχόληση.

Η τεχνολογική ανάπτυξη με την αλματώδη εξέλιξή της έφερε στην κοινωνία μεγάλες αλλαγές, κυρίως στους τομείς της οικονομίας, της

επικοινωνίας και της γνώσης με σημαντικά αποτελέσματα στη ζωή του ανθρώπου και ειδικά του νέου ανθρώπου.

Σχετικά με την εργασία, τον προηγούμενο αιώνα κυριαρχούσε η πεποίθηση των ανθρώπων για τη καθοριστική συμβολή της στην ανάπτυξη και πρόοδο της κοινωνίας. Εκτός από τους εργοδότες που για προφανείς οικονομικούς λόγους υποστήριζαν αυτή την αντίληψη, μεγαλύτερη εντύπωση προκαλεί *«το γεγονός ότι και οι σοσιαλιστές της εποχής, παρά τις συνεχείς διεκδικήσεις για τη μείωση των ωρών εργασίας, δηλώνουν ρητά την πίστη τους στην αξία της εργασίας προσδίδοντας συγχρόνως ένα καθαρά ηθικολογικό περιεχόμενο στον ελεύθερο χρόνο»* (Κορωναίου, 1996:26), που αποσκοπούσε κυρίως στη μόρφωση των εργατών και την ενασχόλησή τους με τα κοινά.

Το γεγονός της ύπαρξης του ελεύθερου χρόνου δεν αποτελεί από μόνο του παράγοντα προσωπικών επιλογών. Η ικανότητα να διαμορφώνει κάθε άτομο τον ελεύθερο χρόνο του δεν είναι αυτονόητη, καθώς ζει και κινείται σε μια κοινωνία που έχει τις δικές της αξίες και συμπεριφορές και καθώς το άτομο είναι συστατικό αυτής της κοινωνίας, οι αλληλεπιδράσεις είναι δεδομένες. Έτσι, ο ελεύθερος χρόνος μπορεί να έχει τη μορφή της ανάπαυσης και καταστολής των εντάσεων της εργασίας, όταν η εργασία του ανθρώπου είναι χειρωνακτική και εξαντλητική, τη μορφή της ψυχαγωγίας σαν αντιστάθμισμα της πλήξης και μιας ανιαρής δουλειάς, τη μορφή της προσωπικής ανάπτυξης μέσα από πολιτιστικές ή εκπαιδευτικές δραστηριότητες.

Στον αντίποδα, για έναν άνεργο η σημασία του ελεύθερου χρόνου είναι μηδενική, δεν υπάρχει καν, καθώς *« για το άτομο που έχει χάσει τη δουλειά του, στον 'ελεύθερο χρόνο' του δεν συμβαίνει τίποτα. Ο χρόνος που είναι δομημένος στο μέτρο των ρυθμών παραγωγής δεν μπορεί να δομηθεί στη βάση ενός σχεδίου ζωής. Γίνεται χρόνος χωρίς ρυθμό»* (Αλεξίου, 2002:61).

Στη σημερινή εποχή, μολονότι η εργασία παραμένει μια από τις σημαντικές ανάγκες του ανθρώπου σαν μέσο επιβίωσης αλλά επιπλέον και σαν μέσο προσωπικής και κοινωνικής του ανάπτυξης, φαίνεται ότι δεν αποτελεί πλέον το κεντρικό σημείο της ζωής του. Εξίσου σημαντικό παράγοντα με την εργασία αποτελεί και ο ελεύθερος χρόνος για την

εκπλήρωση των αναγκών και την ανάπτυξη της προσωπικότητας του ανθρώπου. Ο ελεύθερος χρόνος παίρνει μια ξεχωριστή θέση στη ζωή του ανθρώπου, και προσφέρει, μακριά από τις υποχρεώσεις του για εργασία, σχολείο και οικογένεια, δυνατότητες για διασκέδαση, ανάπαυση, κοινωνικότητα, προσωπική ανάπτυξη και ικανοποίηση, καθώς ο ελεύθερος χρόνος «σχετίζεται αναγκαστικά, όχι μόνο με την εργασία αλλά και με άλλες παραμέτρους της κοινωνίας αυτής (κοινωνικές και πολιτιστικές).

Έτσι, μια διεξοδική μελέτη τηςσχόλης, δεν μπορεί να αναφερθεί μόνο σε σχέση με την εργασία, ούτε και να τη θεωρήσει σχέση προνομιακή γιατί πολλοί άλλοι παράγοντες καθορίζουν τησχόλη (Κωνσταντοπούλου, 1994). Συνεπώς, στη σύγχρονη εποχή, το ζητούμενο δεν είναι η σχέση του χρόνου εργασίας και ελεύθερου χρόνου αλλά η ίδια η διαχείριση του χρόνου και η ισορροπία ανάμεσα στην εργασία, την οικογένεια, το σχολείο και τον ελεύθερο χρόνο. Πιθανώς η λύση γι' αυτό να είναι η –για πολλούς ουτοπική – πρόταση του Aznar (1993), για τον 'νέο απελευθερωμένο χρόνο', που προκύπτει από την ανακατανομή της εργασίας και την ανακατανομή του απελευθερωμένου από την εργασία χρόνου. Ο χρόνος αυτός είναι « ο χρόνος μιας μορφής ελευθερίας που ο άνθρωπος δεν γνώρισε ποτέ μέχρι τώρα, μη καθορισμένος από την κοινωνική οργάνωση, μη καθορισμένος από τον οικονομικό εξαναγκασμό και την εργασία. Είναι ο χρόνος μιας ψυχολογικής ελευθερίας όπου μπορούν να αναπτυχθούν αυτόνομα οι αξίες» (Aznar, 1993:100).

2.5 ΕΝΝΟΙΕΣ ΣΧΕΤΙΚΕΣ ΜΕ ΤΟΝ ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΧΡΟΝΟ

Η έννοια της **σχόλης** αναπτύχθηκε και αποτέλεσε αντικείμενο μελέτης για πρώτη φορά στην Αρχαία Ελλάδα. Ως σύγχρονο φαινόμενο η σχόλη ενδιαφέρει πολλές επιστήμες και αποδίδεται με διαφορετικούς τρόπους. Έτσι, καταλήγομε στην ερμηνευτική, ποιοτική και ποσοτική απόδοση του όρου. (Μπαδογιαννάκης, 1994)

Ερμηνευτικά η σχόλη μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως συνώνυμη του ελεύθερου χρόνου όσο και της απραξίας καθώς επίσης και της σπουδής και της μελέτης. Για την ποιοτική της διάσταση πρέπει να ανατρέξομε σε αναφορές του Αριστοτέλη όπου διαφαίνεται ότι οι Αρχαίοι Έλληνες αξιοποιούσαν τη σχόλη με δραστηριότητες που αποσκοπούσαν στην καλλιέργεια του εαυτού τους. Ήταν ο χρόνος που αφιέρωνε ο πολίτης για να σκεφτεί, να μελετήσει, να αναζητήσει τη γνώση, τη διαλεκτική, την πολιτική και την πολιτιστική διαφώτιση. Ο Αριστοτέλης πίστευε ότι προϋποθέσεις της άνετης ζωής είναι η δουλειά και η σχόλη. Με την σχόλη το άτομο ωφελείται πνευματικά και κοινωνικά. Αναπτύσσει την μόρφωση, την παιδεία του, καλλιεργεί το πνεύμα του. Η διαμόρφωση του ελεύθερου χρόνου σε χρόνο όχι μόνο ανάπαυσης ή οκνηρίας αλλά πολύπλευρης καλλιέργειας του ατόμου αξιοποιεί στο έπακρο τον χρόνο αυτό. Το περιεχόμενο της σχόλης είναι το παιχνίδι, η ψυχαγωγία, που ως παθητική διάσταση της σχόλης διασκεδάζει την ψυχή και η αναψυχή, που αντιστοιχεί στην ενεργητική συμμετοχή του ατόμου σε δραστηριότητες. Είναι το μέσον που σε οδηγεί στην σχόλη.

Κατά καιρούς έχουν παρουσιαστεί οι παρακάτω ερμηνείες για τη σχόλη (Κορωναίου,1996, Αυθίνος,1998):

1. Κλασική: η σχόλη αποτελεί μέσο καλλιέργειας του ατόμου.
2. Ψυχική κατάσταση: η σχόλη είναι μια υπαρξιακή ή ψυχική κατάσταση η οποία χαρακτηρίζεται από ευφορία και η οποία είναι αποκομμένη από τη διάσταση του χρόνου.
3. Ποσοτική ή του ελεύθερου χρόνου όπως δόθηκε στην προηγούμενη παράγραφο.
4. Αντι-ωφελμιστική: η σχόλη είναι μια πνευματική κατάσταση η οποία αξίζει ως αυτοσκοπός.

5. Μη εργασίας: ορίζεται ως δραστηριότητα που καταπιάνονται οι άνθρωποι εκτός χρόνου εργασίας.
6. Ολιστική: ησχόλη εκλαμβάνεται ως δραστηριότητα ελεύθερης, εθελοντικής συμμετοχής και ευχαρίστησης στοιχεία της οποίας μπορούν να βρεθούν στη διάρκεια της εργασίας, στην οικογένεια, στην εκπαίδευση, στη θρησκεία κλπ.

Ησχόλη λαμβάνει τις παρακάτω πρακτικές διαστάσεις:

1. Παιχνίδι
2. Αναψυχή – αθλητισμός – φυσική δραστηριότητα
3. Ψυχαγωγία

Η ψυχαγωγία είναι άμεσα σχετιζόμενη έννοια με τον ελεύθερο χρόνο. Συνώνυμα της λέξης ψυχαγωγία είναι η αναψυχή και η ανάπλαση. Αρκετές θεωρίες βλέπουν την ψυχαγωγία ως ταυτόσημη με το παιχνίδι, άλλες όχι. Οι περισσότεροι όμως θεωρούν το παιχνίδι ως μια παιδική δραστηριότητα ενώ την ψυχαγωγία ως δραστηριότητα για ενήλικες. Για την περίπτωση μας όμως ο ορισμός που φαίνεται να είναι χρησιμότερος είναι ότι η ψυχαγωγία είναι μια χρήσιμη, κοινωνικά αποδεκτή δραστηριότητα του ελεύθερου χρόνου που εξασφαλίζει άμεση εσωτερική ικανοποίηση στο άτομο το οποίο εθελοντικά συμμετέχει στη δραστηριότητα. Ιδίως η νεανική ψυχαγωγία διακρίνεται στη μορφωτική ψυχαγωγία και στην καθαρή ανάπαυση ή διασκέδαση (Κοσμόπουλος, 1999).

Ο ελεύθερος χρόνος, η ψυχαγωγία και ησχόλη πρέπει να έχουν ορισμένα χαρακτηριστικά ώστε οι συμμετέχοντες να διακατέχονται από μέγιστη ικανοποίηση – ευχαρίστηση - απόλαυση (enjoyment) κατά τη διάρκεια της δραστηριότητας, να βρίσκονται δηλαδή σε κατάσταση πλήρους απορρόφησης από τη δραστηριότητα.

Θα πρέπει να υπάρχουν (Kraus, 2001):

A. Οι σωστές - ευνοϊκές συνθήκες:	1. Ελευθερία
	2. Επιλογή
	3. Απουσία αναγκαιότητας
	4. Πρωτοβουλία
	5. Αυθορμητισμός

B. Ικανοποίηση (για να είναι οι δραστηριότητες ικανοποιητικές πρέπει να υπάρχει ένα ελάχιστο επίπεδο από τις ακόλουθες εμπειρίες):

1. Αυτοέκφραση
2. Πρόκληση
3. Διέγερση
4. Καινοτομία
5. "Παιχνίδισμα"
6. Στιγμές ανάπλασης

Γ. Θετικά αποτελέσματα

1. Βιολογικά - φυσιολογικά
2. Θετικά συναισθήματα
3. Ψυχολογική ευεξία
4. Επιτυχία
5. Ανύψωση της αυτοεκτίμησης

Τέλος ιδιαίτερα σημαντική είναι η σχέση του ελεύθερου χρόνου με την ποιότητα ζωής εκ μέρους του ατόμου. Η ποιότητα ζωής επηρεάζεται σημαντικά από την ύπαρξη και χρήση του ελεύθερου χρόνου, σύμφωνα με το "European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions". Ο Παπάνης (2007) αναφέρει την ύπαρξη τεσσάρων δομικών χαρακτηριστικών του ελεύθερου χρόνου: τα σχετικά με το περιβάλλον, τα κοινωνικά, τα προσωπικά και τα οικονομικά χαρακτηριστικά. Αναφορικά με τα χαρακτηριστικά του περιβάλλοντος, αρκετή έμφαση έχει δοθεί στην ύπαρξη ανοικτού και πράσινου χώρου, ο οποίος προσφέρει ευκαιρίες αναψυχής και ποιοτικής διάθεσης του ελεύθερου χρόνου, αλλά και στη συντήρηση τυχόν ιστορικών και πολιτισμικών μνημείων και χώρων παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς.

Το δεύτερο δομικό χαρακτηριστικό του ελεύθερου χρόνου, τα προσωπικά χαρακτηριστικά, περιλαμβάνουν τον τομέα της εθελοντικής προσφοράς και της στενότητας των οικογενειακών δεσμών. Ο δείκτης του εθελοντισμού θεωρείται ιδιαίτερα σημαντικός, αφού αρκετά είναι τα άτομα που προσφέρουν εθελοντικά τις υπηρεσίες τους σε σχολεία, νοσοκομεία, οικολογικές οργανώσεις και συλλόγους, κάνοντας χρήση του ελεύθερου χρόνου τους. Με τον τρόπο αυτό συμβάλλουν στη βελτίωση της ποιότητας

ζωής των συνανθρώπων τους , ιδιαίτερα των αδυνάτων, των αρρώστων και των μικρών παιδιών

Ως προς τα κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά τα προσωπικά έξοδα προς αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου μπορεί να αποτελέσουν δείκτη της ποιότητας ζωής, παρόλο που δεν εξασφαλίζουν ακριβή μέτρηση των οικονομικών δυνατοτήτων των πολιτών. Δείκτες ποιότητας ζωής γενικότερα αποτελούν οι εβδομαδιαίες ώρες εργασίας, οι ώρες άμισθης εργασίας (φροντίδα σπιτιού, παιδιών, ηλικιωμένων), ο χρόνος μετάβασης στην εργασία, το ωράριο εργασίας, η ανεργία και ο αριθμός αδειών το χρόνο. Ένας από τους καλύτερους δείκτες ποιότητας ζωής είναι και οι δαπάνες για εκπαιδευτικούς σκοπούς (μη περιλαμβανομένων των χρημάτων που δαπανούνται για φροντιστήρια), όπως η αγορά βιβλίων και σχολικού εξοπλισμού, ωδεία, σχολές χορού κτλ).

2.6 ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΟΡΘΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

Προβληματισμοί σχετικά με την αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου έχουν διατυπωθεί από πολλούς συγγραφείς. Κοινό τους σημείο είναι το πώς ο άνθρωπος θα καταφέρει να διαχειριστεί και να αξιοποιήσει τον αρκετό ελεύθερο χρόνο που του απομένει εξ' αιτίας των νέων συνθηκών, που δημιουργούνται από την αλλαγή των ωραρίων εργασίας (Παπανούτσος, 1989, Κορωναίου, 1998). Οι άνθρωποι, οι οποίοι εργάζονται με 4ωρο ή 6ωρο, δηλαδή σε συνθήκες ημιαπασχόλησης (part-time) αλλά και οι αναρίθμητοι άνεργοι ή περιστασιακά εργαζόμενοι θεωρείται πολύ πιθανό ότι τουλάχιστον θα τους απασχολήσει, αν δεν τους προβληματίσει, η κατανομή και η πλήρωση του χρόνου αυτού με δραστηριότητες. Το πρόβλημα της διευθέτησης ελεύθερου χρόνου σήμερα δεν αφορά βέβαια μόνον τους ενήλικες, αλλά και τη νέα γενιά, η οποία συχνά διακατέχεται από αισθήματα απομόνωσης και ανίας και γενικότερα από αρνητικά συναισθήματα που σε πολλές περιπτώσεις μετατρέπονται σε επιθετικότητα, χρήση βίας, αδιαφορία, φυγή προς εξαρτησιογόνες ουσίες και συμπεριφορικές διαταραχές γενικότερου τύπου (Μήτσιου, 2008).

Η έννοια της αναψυχής στον ελεύθερο χρόνο εμφανίστηκε και υποστηρίχθηκε ζοηρά στις ΗΠΑ. Η φιλοσοφία της ταύτισης του ελεύθερου χρόνου με δραστηριότητες, που θα επιλέγονταν ελεύθερα από το άτομο, καθιέρωσε την αναψυχή ως την πρώτη προτεραιότητα στον ελεύθερο χρόνο (Κορωναίου, 1996, Αυθίνος, 1998). Οι δραστηριότητες τηςσχόλης επιτρέπουν στο άτομο να κινείται πιο ελεύθερα σε ένα φανταστικό χώρο και να εκτονώνει την έντασή του σα να βρισκόταν σε μια καθημερινή του ασχολία, γνωρίζοντας ότι αυτό γίνεται με ασφάλεια. Όλες οι δραστηριότητες, αλλά ειδικά συναυλίες, θέατρο, παιχνίδια, επινοήθηκαν για να προκαλέσουν μια απολαυστική και ελεγχόμενη απελευθέρωση των συγκινήσεων δίχως να θέτουν σε κίνδυνο την τάξη της κοινωνικής ζωής.

Ο Γεωργούλας (2003) επικαλείται τον Μάρξ, ο οποίος θεωρεί ότι σωστή αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου δύναται να υπάρξει αν χρησιμοποιηθεί ως μέσον ανάπτυξης της προσωπικότητας του ατόμου. Παραπλήσια άποψη αναφέρει ότι θα πρέπει να διαχειριστούμε τον ελεύθερο χρόνο όχι σαν αδράνεια αλλά για μη εξαναγκαστική –όχι πάντα παραγωγική

(εδώ διαφέρει από τον Μάρξ)-δράση και με αυτό το σκεπτικό θα μπορούμε να έχουμε ποικιλία δραστηριοτήτων και αυτή η εξοικονόμηση ελεύθερου χρόνου να ωφελήσει το άτομο (Μπαδογιαννάκης, 1994) .

Για την ύπαρξη ή όχι ελεύθερου χρόνου, ιδιαίτερα στους μαθητές, έχουν διατυπωθεί επίσης πολλές απόψεις από διάφορους μελετητές, που άλλες ταυτίζονται ενώ άλλες όχι. Μια άποψη, που κατατίθεται, θεωρεί ότι τα παιδιά και οι έφηβοι έχουν αρχίσει και στρέφονται στην επιμήκυνση του ελεύθερου χρόνου τους (Τσορμπατζούδης, Παπαγεωργίου, 1997). Η αντίθετη άποψη θεωρεί ότι οι ανέσεις που προσφέρει ο πολιτισμός καθώς και ο φόρτος εργασίας των μαθητών περιορίζουν κατά πολύ τον ελεύθερο χρόνο τους (Αυθίνος,1998).

Σε έρευνα, για τις αιτίες μη συμμετοχής στην άσκηση με το στόχο προσανατολισμού και το εγγενές κίνητρο στη Φυσική Αγωγή, διαπιστώθηκε ότι ένας από τους παράγοντες που μειώνουν την πιθανότητα συμμετοχής στην άσκηση είναι και η έλλειψη χρόνου των παιδιών (Ραπαίοαννου, et al., 2006). Ο Dumazedier επισημαίνοντας την, κατά την γνώμη του, έλλειψη του ελεύθερου χρόνου τονίζει ότι πλέον το να δραστηριοποιείται κάποιος στον ελεύθερο χρόνο δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως προνόμιο μιας μικρής μερίδας ανθρώπων αλλά έχει καταλήξει να είναι ο πόθος των περισσότερων (Dumazedier , 1962).

Επομένως, ανεξάρτητα αν ο ελεύθερος χρόνος είναι αρκετός ή περιορισμένος δημιουργούνται ορισμένα ερωτήματα. Πως θα διαχειριστεί καλύτερα τον ελεύθερο χρόνο του; Ποιες δραστηριότητες θα εντάξει στο πρόγραμμά του, με τι θα ασχοληθεί; Πως θα ξεχωρίσει τις ωφέλιμες από τις μη ωφέλιμες δραστηριότητες; Τα ερωτήματα αυτά τίθενται καθώς η ύπαρξη ελεύθερου χρόνου από μόνη της, όπως έχουμε προαναφέρει, δεν χαρακτηρίζεται de facto ως θετική. Ο χρόνος για έναν μαθητή Λυκείου, για παράδειγμα, μειώνεται δραστικά ενώ για έναν μαθητή Δημοτικού αυτό δεν ισχύει. Μάλλον δεν είναι θέμα διάρκειας χρόνου αλλά ταξικής διάστασης. Τα παιδιά από τα μεσαία στρώματα εμπλέκονται σε δραστηριότητες ενώ τα παιδιά από τα λαϊκά στρώματα έχουν χρόνο κενό που δεν ξέρουν πώς να τον καλύψουν.

Ο νέος για να μην βρεθεί σε κατάσταση ανίας, που αποδεικνύει την ανυπαρξία στόχων μπορεί να διαθέσει τον ελεύθερο χρόνο του πιο

ορθολογικά ενασχολούμενος με διάφορα «χόμπι». Λέγοντας «χόμπι» εννοεί την ικανοποίηση μιας φυσικής κλίσης ή την αξιοποίηση ενός ταλέντου. Η σωστή αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου έχει απασχολήσει και το Κράτος. Στην κατεύθυνση αυτή ίδρυσε τα Κέντρα Δημιουργικής Απασχόλησης (ΚΔΑΠ), που ένας από τους σκοπούς τους είναι η αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου των παιδιών, τα οποία φιλοξενεί για λίγες ώρες, με την υλοποίηση προγραμμάτων έκφρασης ψυχαγωγίας και άθλησης (Υπ.Υγείας,2001).

Οι δραστηριότητες που μπορούν να γίνουν στα πλαίσια του ελεύθερου χρόνου είναι αθλητισμός για όλους, ειδικές εκδηλώσεις (Συναυλίες, φεστιβάλ), κοινωνικά γεγονότα (Δεξιώσεις, χοροί), πολιτιστικά γεγονότα (Μουσική, θέατρα), διάβασμα εντύπων, Μ.Μ.Ε και λογοτεχνικών κειμένων, ξεκούραση, διακοπές, ταξίδια, ατομικές δραστηριότητες κ.ά. (Αυθίνος, 1998, Μπαδογιαννάκης, 1994, Γεωργούλας, 2003, Τσαφταρίδης, 2000). Ο σύγχρονος άνθρωπος έχει την ανάγκη για ξεκούραση και διακοπές στον ελεύθερο χρόνο του αλλά δεν θα πρέπει να περιοριστεί μόνο σ' αυτά. Απεναντίας οφείλει να προσπαθεί για την πολιτιστική του ανάπτυξη παρότι εξ' αιτίας των εντάσεων στην εργασία τους επιλέγουν για να καλύψουν τον ελεύθερο χρόνο τους με δραστηριότητες που σχετίζονται με την απόλαυση και την ευχαρίστηση (Κορωναίου,1996, Λύτρας, 2002). Δεν θα πρέπει να αφήσουμε χωρίς αναφορά και το γεγονός ότι οι δραστηριότητες που καλύπτουν τον ελεύθερο χρόνο μας ήταν και είναι ακόμα και στις ημέρες μας κοινωνικά αποδεκτές ή όχι. Τα ζάρια, τα τυχερά παιχνίδια, οι ντισκοτέκ και οι καφετέριες θεωρούνται ως «επικίνδυνες» ή ανώφελες δραστηριότητες σε αντίθεση με την μουσική, που θεωρείται δραστηριότητα εποικοδομητική (Κορωναίου,1996, Μυριζάκης ,1997).

3. ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΧΡΟΝΟΣ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

3.1 ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΓΙΑ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ

Μετά την αναφορά στην έννοια του ελεύθερου χρόνου και στις θεωρίες που αναφέρονται στο χρόνο αυτό, αναγκαία καθίσταται και η αναζήτηση της χρησιμότητάς του στην ζωή των παιδιών. Τα παιδιά μπορούν να θεωρηθούν μια κατηγορία που όμως δεν είναι ομοιογενείς κοινωνικά. Εξ αιτίας αυτής της κοινωνικής ανομοιογένειας ο χρόνος ούτε καθολικός ούτε μοναδικός είναι αλλά υπάρχουν πολλές αναπαραστάσεις του χρόνου και της διάρκειάς του (Κορωναίου,1996). Αυτό θεωρείται πολύ σημαντικό μιας και ο καθένας διαχειρίζεται τον χρόνο του κατά το δοκούν αλλά ο τρόπος διαχείρισης μπορεί να περιορίσει τα οφέλη που προκύπτουν από τον ελεύθερο χρόνο.

Σε προηγούμενη ενότητα το παιχνίδι αναφέρθηκε ως ένα από τα περιεχόμενα της σχολής. Πράγματι, το παιδί μέσα από αυτή τη δραστηριότητα μπορεί να νιώσει ευχαρίστηση, να αποκτήσει εμπειρίες, να εκτονωθεί και να κοινωνικοποιηθεί (Αυθίνος,1998). Το παιχνίδι δύναται να αξιοποιηθεί ως μια δραστηριότητα στη ζώνη επικείμενης ανάπτυξης (Κοτσοκώστα, κ.ά, 2000) .

Μέσα από το παιχνίδι το παιδί ξεπερνά την ηλικία του τοποθετεί τον εαυτό του στην θέση ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας, παίζει ρόλους που θα κληθεί να παίζει στο μέλλον. Μέσω τέτοιων δραστηριοτήτων το άτομο μπορεί να εκφράσει αισθήματα, που σε άλλη περίπτωση θα ήταν κοινωνικά κατακριτέο καθώς και έντονη και προσωπική διασκέδαση. Το παιχνίδι ως δραστηριότητα και όχι ως αυτοσκοπός αποτελεί για το παιδί το μέσο απόκτησης γνώσης, κινήτρων, στάσεων και το ωφελεί στην σωματική, διανοητική, συναισθηματική και κοινωνική ανάπτυξή του. Το παιχνίδι επίσης θεωρείται από τον Piaget ως μέσο πρόκλησης για το παιδί να ασκήσει την νοημοσύνη του και την περιέργειά του (Κοτσοκώστα κ.ά., 2000, Χαραλαμπίδης, 1987).

Μια ακόμη χρήσιμη διάσταση του παιχνιδιού εντοπίζεται για παράδειγμα στα παιδιά, τα οποία αξιοποιούν τον ελεύθερο χρόνο τους ασχολούμενα με τον αθλητισμό. Τα παιδιά αποκτούν δυνατότητα μάθησης διαφόρων ικανοτήτων όπως κινητικές, επικοινωνιακές ή κοινωνικές. Επίσης

τονίζεται η δυνατότητα που προσφέρεται για μεταφορά αυτών των ικανοτήτων και σε άλλους τομείς της ζωής (Ζαρωτής κ.ά, 2008). Εύκολα, λοιπόν, το παιδί θα μπορεί να χρησιμοποιήσει για παράδειγμα την πειθαρχία που βίωσε σ' ένα άθλημα, στην ίδια του την εργασία. Με αυτό τον τρόπο προκύπτει ένα σημαντικό όφελος από τον συνδυασμό εργασίας και δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου. Καταφέρνει να ταιριάζει το ωφέλιμο με την ευχαρίστηση. Το παιδί μαθαίνει παίζοντας.

Η σημασία της ύπαρξης ελεύθερου χρόνου για τα παιδιά έχει προβλεφθεί και κατοχυρωθεί στην Διεθνή Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού. Χαρακτηριστικά αναφέρει ότι : *«όλα τα παιδιά έχουν δικαίωμα να ξεκουράζονται, να έχουν ελεύθερο χρόνο, να παίζουν και να ασχολούνται με πράγματα που τα ενδιαφέρουν»* (Unicef, άρθρο 31). Η ανάγκη των παιδιών για ελεύθερο χρόνο είναι επιτακτική και μπορεί να συμβάλει στην αυτονομία και την ολοκλήρωση τους αν οι δραστηριότητες, που ασχολούνται, είναι ελεύθερα επιλεγμένες από τα ίδια (Μπαδογιαννάκης, 1994).

Ο ελεύθερος χρόνος, λοιπόν, προσφέρει την ευκαιρία στο παιδί να ξεφεύγει από υποχρεωτικά καθήκοντά του, να αναπτύξει πρωτοβουλίες, να διευρύνει τις γνώσεις του και τις εμπειρίες του με δραστηριότητες της αρεσκείας του. Την δημιουργία πολλών προβλημάτων από την έλλειψη ή την ανυπαρξία ελεύθερου χρόνου εντοπίζει η Χουρδάκη (2000). Θεωρεί ότι τα παιδιά εξ' αιτίας του υπερβολικού φόρτου εργασίας εξαναγκάζονται να βρίσκονται σε μια καρέκλα αρκετές ώρες την ημέρα, είτε είναι στο σχολείο είτε στο φροντιστήριο ή μελετούν στο σπίτι. Αυτός ο τρόπος ζωής τα οδηγεί στην έλλειψη ελεύθερου χρόνου και κατ' επέκταση στην υποχρεωτική απομόνωση . Χαρακτηρίζει τον ελεύθερο χρόνο ως αξία ζωής, δικαίωμα και ανάγκη. Η αδυναμία των παιδιών για εξεύρεση χρόνου για να ικανοποιήσουν τις επιθυμίες, τους στερεί την συντροφικότητα, την επικοινωνία και την ανταλλαγή ιδεών, απόψεων, τα εμποδίζει να εκτονωθούν από την υπερβολική εργασία.

Στον τομέα της υγείας του παιδιού, η ερευνητικές μελέτες πολλών ιατρικών ομάδων θεωρούν βλαπτική συνέπεια για την υγεία του παιδιού τον περιορισμό του ελεύθερου χρόνου εις βάρος άλλων δραστηριοτήτων και επισημαίνουν τον κίνδυνο κυρίως από την πολύωρη παρακολούθηση

τηλεόρασης (Φεσσάτου, κ.ά., 1999). Οι δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου στην παιδική ηλικία συνδέονται με την ομαλή ανάπτυξη του παιδιού, την αυτονομία, την καλή διάθεση, τη δυνατότητα επένδυσης και λήψης ικανοποίησης, καθώς και την ελαχιστοποίηση του στρες. Επίσης, η αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου μπορεί να επηρεάσει άμεσα αλλά και μακροπρόθεσμα τη σωματική υγεία των παιδιών .

3.2 ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

Φαίνεται από τις προηγούμενες αναφορές ότι η ύπαρξη ελεύθερου χρόνου σε συνδυασμό με την σωστή διαχείρισή του μπορεί να προσφέρει πολλά οφέλη στην ανάπτυξη, την κοινωνικοποίηση, την συμπεριφορά του παιδιού.

Συγκεκριμένα, σκοπός του ελεύθερου χρόνου είναι, μέσα από την ελεύθερη και ορθή διαχείρισή του το παιδί να ικανοποιεί επιμέρους ειδικότερες προσωπικές βιολογικές, κοινωνικές, πνευματικές και συναισθηματικές ανάγκες και να αντλεί ικανοποίηση (Μπαδογιαννάκης, 1994, Διαμαντόπουλος, 2004).

Ειδικότεροι στόχοι του ελεύθερου χρόνου είναι το παιδί και ο έφηβος:

- Να αναπτύξει ικανότητες, δεξιότητες και αξίες, οι οποίες δεν φαίνεται πιθανό ότι θα αναπτυχθούν ή ότι θα αναπτυχθούν στο βαθμό που πρέπει μέσα από σχολικές ή άλλες υποχρεωτικές δραστηριότητες.
- Να μπορεί να επιλέγει την κατάλληλη χρονική περίοδο ως ελεύθερο χρόνο και να αναπτύξει την ικανότητα οργάνωσής του.
- Να αναπτύξει την ικανότητα αξιολόγησης και επιλογής κατάλληλων δραστηριοτήτων τις οποίες θα εκτελεί στον ελεύθερο χρόνο.
- Να έχει τις ευκαιρίες κάνοντας δραστηριότητες δικής του ελεύθερης επιλογής να αισθάνεται την απόλαυση της ψυχαγωγίας, να εκτονώνεται από

το άγχος και τον κάματο των υποχρεωτικών δραστηριοτήτων και να απολαμβάνει τη ζωή.

- Να αναπτύσσει καλές διαπροσωπικές σχέσεις, να κάνει φίλιες και να αποκτά τις δεξιότητες και τις αξίες της φιλαλληλίας, της συνεργασίας, του υγιούς ανταγωνισμού, της εταιρικότητας και, τέλος, να αναπτύσσει κοινωνική συνείδηση.

Είναι προφανές ότι, ο ελεύθερος χρόνος, όταν επιλέγεται και οργανώνεται κατάλληλα, όχι μόνο δίδει ευχαρίστηση στο παιδί και στον νέο, αλλά συμπληρώνει κενά και ελλείψεις που ενδεχομένως δεν καλύπτονται από τις υποχρεωτικές δραστηριότητες, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για παιδιά και νέους με μεγάλο εύρος ενδιαφερόντων. Έτσι πέρα από τον ψυχαγωγικό τομέα είναι πολύ πιθανό ότι θα συσσωρεύσει οφέλη πολιτιστικού, πνευματικού και κοινωνικού ενδιαφέροντος.

3.3 ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΚΑΙ ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΤΟΥ

Οι δραστηριότητες τις οποίες επιλέγουν τα παιδιά και οι νέοι συνήθως, διαφοροποιούνται ανάλογα με την ηλικία και τα ενδιαφέροντά τους. Μια πρόχειρη καταγραφή των δραστηριοτήτων αυτών δείχνει ότι συνήθως έχουν ψυχαγωγικό και πολιτιστικό περιεχόμενο.

Οι δραστηριότητες πολιτιστικού περιεχομένου έχουν περισσότερο προσωπικό χαρακτήρα και γενικότερο περιεχόμενο. Οι δραστηριότητες ψυχαγωγικού περιεχομένου, πολλές φορές μπορεί να έχουν συλλογικό χαρακτήρα και είναι απαλλαγμένες από στερεότυπα και κανόνες ή κριτήρια επιλογής. Όταν, για παράδειγμα μια ομάδα παιδιών αποφασίζει να παίξει ένα παιχνίδι, η απόφαση είναι συλλογική και ως ένα βαθμό προκαθορισμένη, αφού σε κάθε ηλικία και εποχή αντιστοιχούν ορισμένα παιχνίδια.

Ενδεικτικά παραθέτουμε πιο κάτω ομάδες δραστηριοτήτων, οι οποίες κατά τεκμήριο, μπορούν να επιλέγονται για την αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου (Στασινοπούλου, 2005):

1. Διανοητικές - πνευματικές: διάβασμα εξωσχολικών βιβλίων, συγγραφή λογοτεχνικών κειμένων για μεγαλύτερα παιδιά και νέους, απασχόληση με πνευματικά παιχνίδια (π.χ. σκάκι) κ.ά.
2. Κοινωνικές: συμμετοχή σε ανθρωπιστικές οργανώσεις, πολιτιστικούς συλλόγους ή ομίλους (π.χ. WWF, πρόσκοποι), συμμετοχή σε διάφορες κοινωνικές δραστηριότητες (π.χ. δένδροφυτεύσεις, καθαρισμός παραλίας ή πάρκου) κ.ά.
3. Αθλητικές: γυμναστήριο, στίβος, κολύμβηση κ.ά.
4. Σπορ: περίπατοι, εκδρομές, ορειβασία, θαλάσσια σπορ, (π.χ. καταδύσεις, σκι), χορός κ.ά.
5. Ψυχαγωγικές: τηλεόραση, ραδιόφωνο, club, θέατρο, κινηματογράφος, μουσική κ.ά.
6. Επισκέψεις σε: μουσεία, εκθέσεις βιβλίου κ.ά.

Η εμπειρία δείχνει ότι δραστηριότητες που συνήθως προτιμούν τα παιδιά και οφείλουν να ευνοούν οι γονείς είναι αυτές που οδηγούν στην ψυχική ηρεμία και χαλάρωση και ειδικότερα: διάβασμα εξωσχολικών βιβλίων, μουσική, τραγούδι, χορός, ομαδικά παιχνίδια, δημιουργικά παιχνίδια, αθλητικές δραστηριότητες, κοινωνικές δραστηριότητες, δραστηριότητες στη φύση, χόμπι, θέατρο, κινηματογράφος, βιβλιοθήκες, μουσεία, πάρκα, γήπεδα, μέσα μαζικής επικοινωνίας κτλ

Η επιλογή των δραστηριοτήτων που εντάσσονται στον ελεύθερο χρόνο γίνεται συνήθως με βάση τα ενδιαφέροντα των παιδιών, και τις δεξιότητες και τις ανάγκες του καθενός. Πιο συγκεκριμένα τα κριτήρια επιλογής των δραστηριοτήτων είναι τα ακόλουθα (Φοσέ, Λορεντζί, 1985, Κιτσάκης, 1990, Φραγκουδάκη, 1985) :

1. Η ηλικία: Ανάλογα με την ηλικία διαφοροποιούνται τόσο η ποσότητα του

ελεύθερου χρόνου όσο και οι δραστηριότητες που επιλέγονται. Ένα παιδί λ.χ. 8 ετών μπορεί να παίζει ένα δημιουργικό παιχνίδι, αλλά δεν μπορεί να κάνει ορειβασία ή καταδύσεις στη θάλασσα.

2. Τα ενδιαφέροντα: Όλα τα παιδιά και οι νέοι ακόμη και της ίδιας ηλικίας δεν έχουν τα ίδια ενδιαφέροντα. Μερικές φορές βλέπουμε π.χ. παιχνίδια τα οποία δεσπόζουν σε κάποιες ηλικίες αλλά πάντα υπάρχουν και τα διαφορετικά ενδιαφέροντα και ανάλογες προτιμήσεις. Για παράδειγμα, ένα παιδί 8 ετών με προϊούσα πνευματική ωριμότητα προτιμά να παίζει παιχνίδια πνευματικού περιεχομένου, τα οποία απαιτούν συγκέντρωση προσοχής, οργάνωση και σκέψη, ενώ ένα άλλο λιγότερο ώριμο πνευματικά παίζει παιχνίδια που απαιτούν λιγότερη ή καθόλου σκέψη και συγκέντρωση προσοχής. Ένα άλλο παιδί 10 ετών από οικογένεια μουσικών, αν συμβεί να έχει και αυτό μουσικά ενδιαφέροντα, προτιμά από μικρή ηλικία να ασχολείται με τη μουσική κτλ.

3. Η ιδιοσυγκρασία: Μερικά παιδιά είναι πολύ ζωηρά και έχουν ανάγκη από εκτόνωση. Άλλα είναι λιγότερο ζωηρά και μπορούν να μένουν στην ίδια θέση για πολλή ώρα, χωρίς καμιά δυσκολία. Υπάρχουν παιδιά τα οποία μπορούν να συγκεντρώνουν την προσοχή τους για πολλή ώρα σε μια δραστηριότητα, ενώ άλλα δεν προλαβαίνουν να αρχίσουν μια δραστηριότητα και θέλουν αμέσως να αλλάξουν και να κάνουν κάποια άλλη. Για παράδειγμα, ένα παιδί 10 ετών πολύ ζωηρό (δεν εννοούμε παιδί με υπερκινητικό σύνδρομο, αυτό είναι διαφορετική περίπτωση) είναι αδύνατο και δεν συνιστάται κατ' αρχή να κάθεται πολλή ώρα στο τραπέζι και να παίζει ένα παιχνίδι που απαιτεί συγκέντρωση και σκέψη. Αυτό πρέπει να κινηθεί, να εκτονωθεί παίζοντας. Συνεπώς, επιλέγει ή πρέπει να βοηθούν οι γονείς να επιλέγει και παιχνίδια τα οποία έχουν έντονη δραστηριότητα και κίνηση.

4. Οι βιολογικές και άλλες ανάγκες του παιδιού και του νέου. Ιδιαίτερα στις μεγαλύτερες ηλικίες, οπότε τα παιδιά και οι νέοι έχουν λογικοποιήσει τα πράγματα και μπορούν να κάνουν επιλογές με λογικά κριτήρια, μπορούν τα ίδια και οι γονείς να τα διευκολύνουν να επιλέγουν δραστηριότητες με τις

οποίες επιτυγχάνονται ταυτόχρονα τόσο η ανάγκη για ψυχαγωγία όσο και πρακτικές ανάγκες που μπορεί να έχουν και πρέπει να ικανοποιηθούν στα πλαίσια του ελεύθερου χρόνου. Για παράδειγμα, ένα παιδί 7 ετών εγγράφεται στην Β΄ τάξη του δημοτικού σχολείου, αλλά έχει ακόμη δυσκολίες στην ανάγνωση ή στη γραφή. Η μαμά το καλοκαίρι στην παραλία που κάνουν το μπάνιο τους ή στο σπίτι οποιαδήποτε εποχή, εκτός από τις δραστηριότητες που θα επιλέξει το ίδιο το παιδί (π.χ. να παίζει με άλλα παιδιά με την άμμο και το νερό), μπορεί να κάνουν στην υγρή άμμο διάφορα σχέδια, τα οποία να αποτελούν ένα είδος προγραφικών ασκήσεων ή να γράφει η μαμά με το δάκτυλο γράμματα τα οποία το παιδί καλείται να αναγνωρίσει ή το ίδιο το παιδί γράφει γράμματα και η μαμά καλείται να τα αναγνωρίσει κτλ. Αρκεί να μη γίνεται με δασκαλίστικο τρόπο. Το παιδί και τότε ακόμη πρέπει να αισθάνεται ότι παίζει. Ένα άλλο παιδί που έχει κινητικές δυσκολίες μπορεί κατευθυνόμενο να επιλέξει κατάλληλες δραστηριότητες (π.χ. πλέξιμο αν είναι κοριτσάκι, πέταγμα μπάλας για κοριτσάκια και αγοράκια), παιχνίδια με χάντρες ή κρίκους που περνά σε κλωστή, κατασκευή σαΐτας διπλώνοντας χαρτί για παιχνίδι, παιχνίδια μνήμης για τα παιδιά που έχουν διαγνωστεί ότι έχουν ασθενή μνήμη κ.ά.

5. Το κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον των παιδιών. Σύμφωνα με τη θεωρία του «πολιτιστικού κεφαλαίου», όπως εκφράστηκε από τον Pierre Bourdieu, τα παιδιά από τα προνομιούχα κοινωνικά στρώματα έχουν περισσότερες ευκαιρίες και διεξόδους για δραστηριότητες και πρακτικές κατά τον ελεύθερα διαθέσιμο χρόνο τους, σε σχέση με τα παιδιά από μη προνομιούχα κοινωνικά στρώματα. Οι μαθητές που βιώνουν στην οικογένεια τα αποτελέσματα από την χειρωνακτική, κοπιαστική εργασία των γονιών, αλλά και από τον μόχθο στις δικές τους σπουδές, αντιλαμβάνονται τον ελεύθερο χρόνο σαν χρόνο ξεκούρασης και διασκέδασης και εκτιμούν περισσότερο τη σχολή.

3.4 ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΧΡΟΝΟΣ ΚΑΙ ΣΧΟΛΕΙΟ

Η ένταξη του ελεύθερου χρόνου στο σχολείο έχει ως σκοπό να βοηθήσει τους μαθητές να μάθουν να διαμορφώνουν δημιουργικά και να βιώνουν συνειδητά τον ελεύθερο χρόνο τους, αλλά και να αντιλαμβάνονται και να συνειδητοποιούν τις δυνατότητες της συλλογικής διαμόρφωσης της ζωής τους. Αποσκοπεί δηλαδή στην ανάπτυξη της ικανότητας των μαθητών για αυτόνομη συμπεριφορά από τη μια και συλλογική δράση από την άλλη, μέσω της δυνατότητας που πρέπει να τους παρέχει το σχολείο να επηρεάζουν και να επιλέγουν τα περιεχόμενα και την πορεία των δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου, να παίρνουν αποφάσεις και να επιλύουν τυχόν συγκρούσεις.

Το πώς αλληλεπιδρά το παιδί με το σχολείο ως προς τη διαχείριση του χρόνου του, αποτελεί μια εκπαιδευτική λειτουργία που περιγράφεται από τη Ζώνη της Επικείμενης Ανάπτυξης του Vygotsky. Η προσέγγισή του ως προς την κατανόηση των παιδιών και της αντίληψης που αυτά έχουν για τον κόσμο έχει κοινωνικο-πολιτισμικές προεκτάσεις. Η θέση του ήταν ότι η κοινωνική αλληλεπίδραση συμπεριλαμβανομένης της καθοδήγησης των παιδιών από ανθρώπους με περισσότερες γνώσεις (μέντορες), ιδίως από το χώρο του σχολείου, είναι το κλειδί της οικοδόμησης της γνώσης. Θεμέλιο αυτής της διαδικασίας είναι η γνώση και χρήση της γλώσσας. Η Ζώνη της Επικείμενης Ανάπτυξης που εισήγαγε ο Vygotsky, κινείται σε τρία επίπεδα:

1. Στο ατομικό επίπεδο που είναι η απόσταση ανάμεσα στις ικανότητες του μαθητή για να επιλύσει ένα πρόβλημα και στις ικανότητες που αναπτύσσει συνεργαζόμενος με τον εκπαιδευτικό και τους συμμαθητές του.
2. Στο πολιτισμικό επίπεδο και είναι η απόσταση ανάμεσα στην πολιτιστική γνώση που παρέχει το σχολείο και στην καθημερινή εμπειρία του μαθητή, η οποία μπορεί να μην είναι συμβατή με τη σχολική γνώση.
3. Στο κοινωνικό επίπεδο που είναι η απόσταση μεταξύ των καθημερινών

πράξεων του ατόμου και της νέας κοινωνικής δραστηριότητας που αναπτύσσεται μέσα στο σχολείο προκειμένου να επιλυθούν προβλήματα (Δαφέρμος, 2002).

Ως προνομιακό πεδίο άσκησης της αγωγής του ελεύθερου χρόνου και ένταξης του στο σχολικό πρόγραμμα στη σχολική ηλικία εμφανίζεται το Ολοήμερο Σχολείο. Αυτό δε συμβαίνει μόνον λόγω του διευρυμένου χρονικού του ορίζοντα, καθώς «ολοήμερο» δε σημαίνει, και δεν πρέπει να σημαίνει, περισσότερο σχολείο, δηλαδή διδασκαλία από το πρωί μέχρι το απόγευμα. Αντίθετα η λειτουργία του ολοήμερου στηρίζεται στη δημιουργία προϋποθέσεων, ώστε να εξασφαλιστεί περισσότερος ελεύθερος χρόνος για τη διαμόρφωση της σχολικής ζωής, περισσότερος χρόνος για κοινωνική μάθηση και για ατομικές ή ομαδικές δημιουργικές δραστηριότητες και γενικά περισσότερες δυνατότητες για την ολόπλευρη ανάπτυξη της προσωπικότητας του μαθητή. (Πυργιωτάκης, Χανιωτάκης, Θωίδης, 2001)

Λόγοι που επιβάλλουν την ένταξη και την παιδαγωγική αξιοποίηση ποικίλων δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου στο σχολείο είναι οι εξής (Τσουρέκης, 1987):

1. Ανάγκη αγωγής για τον ελεύθερο χρόνο.
2. Η συνειδητή, δημιουργική και αυτόνομη διαμόρφωση του ελεύθερου χρόνου στο παρόν και στο μέλλον.
3. Η ανάγκη απεγκλωβισμού από την μονομέρεια των ακαδημαϊκών επιδόσεων.
4. Αποφυγή του κινδύνου της σχολειοποίησης και ιδρυματοποίησης του ελεύθερου χρόνου των μαθητών.
5. Η ανάγκη σύνδεσης της σχολικής εργασίας και μάθησης με τις κλίσεις, τα ενδιαφέροντα και τις δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου των μαθητών.

Τα τελευταία χρόνια μάλιστα έχει αναπτυχθεί ένας νέος επιστημονικός κλάδος, η Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου, η οποία περιλαμβάνει απόψεις και προτάσεις, που επιδιώκουν να επηρεάσουν, όχι μόνο τον τρόπο με τον οποίο συμπεριφέρεται ο μαθητής στον ελεύθερό του χρόνο, αλλά και τις μελλοντικές του στάσεις και επιλογές ως ενήλικας. Το ζητούμενο είναι να αποκτήσει το άτομο προσωπική αρμοδιότητα ελεύθερου χρόνου (Κοσμόπουλος, 1999, Κρασανάκης 1984) .

Μια βασική αρχή της Παιδαγωγικής του ελεύθερου Χρόνου αποτελεί η ανάγκη σύνδεσης του ελεύθερου χρόνου του μαθητή με τη σχολική εργασία. Μια δεύτερη βασική αρχή της Παιδαγωγικής του ελεύθερου χρόνου σχετίζεται με τον προσανατολισμό και τον προσδιορισμό των αναγκών των μαθητών στον ελεύθερό τους χρόνο.

Πρωταρχική σημασία στην αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου στο σχολείο, αποκτούν οι κοινωνικοί και συναισθηματικοί στόχοι μάθησης και αφορούν ικανότητες και στάσεις που συνδέονται με τον ελεύθερο χρόνο. Δεν πρέπει, λοιπόν, να αντιλαμβανόμαστε την ένταξη του ελεύθερου χρόνου στο Σχολείο ως μια επιπρόσθετη λειτουργία ή ως ένα σύνολο επιπλέον δραστηριοτήτων, αλλά ως μια αρχή που διαπερνά όλο το σχολικό πρόγραμμα. Η μάθηση δεν επιτελείται μόνο μέσα στην αίθουσα διδασκαλίας αλλά και στο παιχνίδι, στα projects και γενικώς στις δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου. Συνεπώς, το ζητούμενο είναι η σύνδεση των γνωστικών αντικειμένων που διδάσκονται στην τάξη με ορισμένες τουλάχιστον από τις δραστηριότητες αυτές.

Μορφές του ελεύθερου χρόνου στο σχολείο είναι (Κοσμόπουλος, 1999, Πυργιωτάκης, Χανιωτάκης, Θωίδης, 2001, Frey, 1999) :

A) Ελαστικό ωράριο έναρξης της σχολικής ημέρας κατά το παράδειγμα του ολοήμερου σχολείου. Το ελαστικό ωράριο έναρξης, όπως και τα διαλείμματα συνθέτουν ελεύθερο χρόνο χωρίς ισχυρά κανονιστικά και καθοδηγητικά στιλ διαπαιδαγώγησης, με δυνατότητες για προσωπική ικανοποίηση και χαλάρωση ή εκτόνωση του μαθητή.

B) Μάθηση με τη μέθοδο Project. Η μέθοδος αυτή θεωρείται η γέφυρα μεταξύ της χαλαρής συμπεριφοράς στο σπίτι και της «τυπικής» του

σχολείου, ή με άλλα λόγια η σύνδεση του ελεύθερου χρόνου με τη σχολική εργασία. Η μέθοδος αυτή ενισχύει σε μεγάλο βαθμό την ικανότητα ομαδικής εργασίας, τη σύνδεση της σχολικής μάθησης με την καθημερινότητα του μαθητή, την κριτική και ταυτόχρονα συνεργατική αντιπαράθεση απόψεων και αντιλήψεων.

Γ) Ομάδες ενδιαφερόντων (χόμπι και κλίσεις). Στις προσφορές ελεύθερου χρόνου περιλαμβάνονται συγκεκριμένες ώρες για τη δραστηριοποίηση των μαθητών με βάση τα χόμπι και τα ενδιαφέροντα τους. Για το σκοπό αυτό υπάρχει σε πολλά σχολεία, στο εξωτερικό κυρίως, μια ειδικά διαμορφωμένη αίθουσα γνωστή ως αίθουσα φασαρίας, στην οποία οι μαθητές έχουν την ευκαιρία να ασχοληθούν με δραστηριότητες ή παιχνίδια που συνδέονται με θόρυβο και φωνές, όπως για παράδειγμα ποδοσφαιράκια, μπιλιάρδο, πινγκ-πονγκ, κ.ά.π. Από την άλλη υπάρχει η αίθουσα ησυχίας με μεγάλη προσφορά παιχνιδιών τα οποία απαιτούν αυτοσυγκέντρωση και ησυχία (π.χ. επιτραπέζια παιχνίδια). Επίσης, οι μαθητές μπορούν να ασχοληθούν με τα ενδιαφέροντα τους στην αίθουσα των ηλεκτρονικών υπολογιστών ή στις αθλητικές εγκαταστάσεις του σχολείου. Σε πολλά σχολεία υπάρχει και ειδική αίθουσα με κρεβάτια ή καναπέδες, όπου οι μαθητές έχουν τη δυνατότητα να ξεκουραστούν ή να κοιμηθούν. Στις ώρες που διατίθενται για τα χόμπι και τα ενδιαφέροντα, οι μαθητές μπορούν να ασχοληθούν στα εργαστήρια του σχολείου με διάφορες εργασίες και κατασκευές με τη βοήθεια του δασκάλου εργαστηρίων (π.χ. επισκευή ποδηλάτων και μηχανών, υφαντουργία, μπατίκ κ.ά.) Τις παραπάνω δραστηριότητες συμπληρώνουν η φροντίδα ζώων ή η συντήρηση ενυδρείου, καθώς και η δημιουργία διάφορων σχολικών clubs, π.χ. σκακιστών, συλλεκτών γραμματοσήμων ή κάκτων κ.ά. τα οποία λειτουργούν με αυτοχρηματοδότηση.

Δ) Ομάδες εργασίας. Στις δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου εντάσσονται και οι ομάδες εργασίας, οι οποίες είναι υποχρεωτικού χαρακτήρα, αλλά με ελεύθερη επιλογή από τους μαθητές σε όποια ομάδα θα συμμετέχουν. Συνήθως κάθε μαθητής απασχολείται δύο ώρες την εβδομάδα σε μια ομάδα εργασίας, χωρίς βέβαια να βαθμολογείται η

επίδοση του. Τα θέματα μπορεί να είναι : η έκδοση μιας εφημερίδας, η μαγειρική, ο χορός, ομάδα ποδοσφαίρου, ενόργανη γυμναστική, σκάκι, δημιουργία μουσικού συγκροτήματος, ξυλοκατασκευές στο εργαστήριο, μοντελισμός, ανέβασμα θεατρικής παράστασης, μελισσοκομία, στούντιο φωτογραφίας, ιπασία, μαθήματα πρώτων βοηθειών, ηλεκτρονικοί υπολογιστές, εκμάθηση μουσικού οργάνου, τένις για αρχάριους, έργα με πηλό και γύψο, κηπουρική, κατασκευή μασκών κ.ά.

Ε) Άνοιγμα του σχολείου στον κοινωνικό περίγυρο. Οι δυνατότητες ελεύθερου χρόνου που παρέχονται στο πλαίσιο του κοινωνικού περιγύρου (πόλη, προάστιο, χωριό) κατά κανόνα δεν είναι γνωστές στους μαθητές. Βασικός, λοιπόν, σκοπός της αγωγής του ελεύθερου χρόνου είναι ο εντοπισμός και η συστηματική καταγραφή όλων των δραστηριοτήτων που υπάρχουν στο εγγύτερο ή στο ευρύτερο περιβάλλον του σχολείου και της κατοικίας του μαθητή. Το άνοιγμα του σχολείου προς το κοινωνικό περίγυρο δεν μπορεί να γίνει αντιληπτό ως ένα σταθερό και περιορισμένο ρεπερτόριο προτεινόμενων δραστηριοτήτων και μηχανισμών, αλλά ως ένα ανοιχτό, ευέλικτο και πλούσιο σε ιδέες πρόγραμμα, έτσι ώστε μέσα από την εθελοντική και ενεργητική συμμετοχή των μαθητών και την εξατομίκευση να επιτευχθεί η αυτενέργεια και η αυτονομία του μαθητή.

ΣΤ) Λήψη αποφάσεων. Στα σχολεία θα πρέπει να επιδιώκεται με διάφορους τρόπους η συλλογική λήψη των αποφάσεων για τη λειτουργία και την οργάνωση της σχολικής ζωής. Καθημερινή πρωινή συζήτηση για όσα θα ακολουθήσουν μέσα στη σχολική τάξη κατά τη διάρκεια της ημέρας, από κοινού σχεδιασμός δραστηριοτήτων και τα Projects, καθορισμός βασικών κανόνων της σχολικής ζωής, σχεδιασμός εκδρομών, ερευνητικών προγραμμάτων και άλλων δραστηριοτήτων.

Ζ) Αυτοοργάνωση των μαθητών. Στο σχολείο θα πρέπει να υπάρχουν οι λεγόμενοι αυτοδιαχειριζόμενοι χώροι τους οποίους οι μαθητές νοιώθουν ως δικούς τους. Δύνανται να αποτελέσουν χώρο εκθέσεων, προβολής ταινιών, ανάγνωσης εφημερίδων, άτυπων αλλά ουσιαστικών

συναντήσεων μεταξύ μαθητών και δασκάλων, έτσι ώστε να αποδυναμώνονται οι κλασσικοί ρόλοι δασκάλου μαθητή.

3.5 ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΧΡΟΝΟΣ ΚΑΙ ΓΟΝΕΙΣ

Η επίδραση της οικογένειας και ειδικότερα των γονέων εξηγείται με βάση τη θεωρία της κοινωνικής μάθησης. Στη βάση της διαδικασίας της μάθησης, ένα άτομο μαθαίνει μια κατάλληλη συμπεριφορά από «σημαντικούς άλλους» (οικογένεια, φίλοι, δάσκαλοι). Η μάθηση επιτυγχάνεται μέσω της παρατήρησης, της μίμησης και των προτύπων, και το άτομο αναγκάζεται να αποδέχεται ή να τροποποιεί τις ιδέες του βάσει της αμφίδρομης σχέσης του με την κοινωνία για να ενταχθεί αρμονικά σε αυτή (Δερρή, 2004, Παπαιωάννου, Θεοδωράκης & Γούδας, 1999, Μυριζάκης, 1997). Ειδικότερα, κατά την παρατήρηση ενός μοντέλου, το άτομο διαμορφώνει μια ιδέα για τον τρόπο που θα πρέπει να εκδηλωθεί μια νέα συμπεριφορά. Ως συνέπεια, σε μελλοντικές περιστάσεις η κωδικοποιημένη πληροφορία λειτουργεί πλέον σαν οδηγός για κοινωνική συμπεριφορά.

Μολονότι η παραπάνω διαδικασία συνεχίζει να λαμβάνει χώρα κατά τη διάρκεια ολόκληρης της ζωής, είναι εξαιρετικά σημαντική κατά τη διάρκεια της παιδικής ηλικίας (Πετράκη, κ.ά., 2006). Η οικογένεια ως περιβάλλον παιδευτικό και μορφωτικό καθίσταται για το παιδί σημαντικός παράγοντας στην διαμόρφωση της συμπεριφοράς και της προσωπικότητάς του. Έχει αυτή, κυρίως, το προνόμιο της προβολής εικόνων και εμπειριών, επομένως θεωρείται δύσκολο να αλλάξουν απόψεις, που έχουν παγιωθεί μέσω οικογενειακής επιρροής (Πλαδή, 2005).

Έχει γίνει σαφές ότι ο ελεύθερος χρόνος για τα παιδιά και τους νέους πρέπει να θεωρείται βασικό και αναπόσπαστο μέρος της ζωής τους. Ο ρόλος των γονέων τόσο στον καθορισμό του ελεύθερου χρόνου όσο και στην επιλογή των κατάλληλων δραστηριοτήτων είναι βασική και αναγκαία συνθήκη. Όσο πιο μικρή είναι η ηλικία τόσο πιο αναγκαία είναι η συμμετοχή των γονέων στη διαδικασία αυτή.

Ο γονέας οφείλει στα πλαίσια της οργάνωσης και της λειτουργίας της οικογένειας (Στασινοπούλου, 2005):

α. Να εξασφαλίζει στα παιδιά του τον ελάχιστο αναγκαίο ελεύθερο χρόνο.

β. Να κατευθύνει με τις δικές του στάσεις, συμπεριφορές και παραινήσεις, με κατάλληλες παιδαγωγικές προσεγγίσεις το παιδί έτσι, ώστε να κάνει τον καλύτερο προσδιορισμό του ελεύθερου χρόνου και την καλύτερη επιλογή των δραστηριοτήτων, προκειμένου να επιτυγχάνεται σωστά και ωφέλιμη αξιοποίησή του.

Αυτό προϋποθέτει:

- Καλή γνώση του παιδιού και του νέου. Πρέπει δηλαδή ο γονέας να ξέρει καλά το παιδί του, τα ενδιαφέροντά του, τις κοινωνικές και συναισθηματικές του ανάγκες, τις ιδιαίτερες κλίσεις και δεξιότητές του, τις δυνατότητες και τις αδυναμίες του. Αν δυσκολεύεται ο ίδιος να αποκαλύψει όλα αυτά ας συνεργαστεί με τους δασκάλους και τους καθηγητές του παιδιού του. Σίγουρα θα βοηθηθεί σημαντικά.

- Ελεύθερη και δημοκρατική επικοινωνία με το παιδί. Μέσα από την επικοινωνία αυτή είναι πολύ πιθανό ότι θα αποκαλύψει όλα αυτά τα στοιχεία που αναφέρονται παραπάνω (ενδιαφέροντα, τάσεις κτλ), ώστε να το βοηθήσει να κάνει τις καλύτερες δυνατές επιλογές.

- Απασχόληση με το παιδί του, διαθέτοντας τον αναγκαίο χρόνο γι' αυτό. Αυτό είναι εντελώς απαραίτητο ιδιαίτερα στις μικρές ηλικίες, οπότε βρίσκεται ακόμη σε στάδιο διερεύνησης των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του παιδιού του.

Ο Μισέλ Βερέ (Φοσέ, Λορεντζί, 1985) παρατηρεί ότι οι εργατικές οικογένειες περισσότερο απ' όλες τις άλλες, περνούν το χρόνο τους οικογενειακά. Κι αυτό όχι μόνο για οικονομικούς λόγους. Τα οικογενειακά γέυματα, τα Σαββατοκύριακα, οι διακοπές, αποτελούν μέρος του τρόπου που έχουν να ζουν μαζί.

Ο ελεύθερος χρόνος των παιδιών είναι η πιο ζωτική ανάσα, η διέξοδος στα απαιτητικά, σκληρά σχολικά προγράμματα, το πέρασμα στον κόσμο του παιχνιδιού, της χαλάρωσης. Η οργάνωση του ελεύθερου χρόνου

είναι μια πράξη προσωπική που δεν επιδέχεται γενικεύσεις και δεν υποκινείται με τρόπο αυταρχικό. Οι περισσότεροι γονείς όμως παγιδεύονται στις σύγχρονες κοινωνικές απαιτήσεις και στην προσπάθειά τους να εξασφαλίσουν τις καλύτερες δυνατές συνθήκες για ένα επιτυχημένο μέλλον, χάνουν την ουσιαστική επικοινωνία με τα παιδιά τους.

Επίσης τα παιδιά φορτώνονται με όσες εξωσχολικές δραστηριότητες περισσότερο, πολλές φορές δίχως την απαραίτητη συναίνεση των ίδιων των παιδιών. Έτσι, έχουμε απογεύματα γεμάτα με γαλλικά, αγγλικά, γερμανικά, κεραμικές, μπαλέτα, πιάνο, δραστηριότητες που όταν δεν έχουν επιλεγεί από τα παιδιά σκοτώνουν τη δημιουργικότητα, τη χαρά και καταντούν θλιβερές, βαρετές ενασχολήσεις. Όταν γεμίζουν τα απογεύματά του με περισσότερες ενασχολήσεις απ' όσες μπορεί να αντέξει, κινδυνεύει να χάσει την ανεξαρτησία του, το ενδιαφέρον του γι' αυτό που κάνει. Το παιδί του οποίου το πρόγραμμα είναι προσχεδιασμένο και υπερφορτωμένο κινδυνεύει να έχει χαμηλή αυτοεκτίμηση, αφού δεν συμμετέχει στη λήψη αποφάσεων που αφορούν βασικές πλευρές της ζωής του, όπως τι θα κάνει τον ελεύθερο χρόνο του, με ποιους θα παίζει, τι θα παίζει. Όταν περνά τον περισσότερο χρόνο του ασχολούμενο με διάφορες δραστηριότητες, ίσως να μην έχει αρκετές ευκαιρίες για να ηρεμήσει, να χαλαρώσει. Το παιδί που ασχολείται με πάρα πολλά δεν έχει χρόνο να τελειοποιηθεί σε κανένα.

3.6 ΕΡΕΥΝΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΧΡΟΝΟ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ

Είναι βέβαιο, από ότι είδαμε ότι η αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου συμβάλλει στη γενικότερη ψυχοκοινωνική συγκρότηση των παιδιών. Οι δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου στην παιδική ηλικία συνδέονται με την ομαλή ανάπτυξη του παιδιού, την αυτονομία, την καλή διάθεση, τη δυνατότητα επένδυσης και λήψης ικανοποίησης, καθώς και την ελαχιστοποίηση του στρες. Επίσης, η αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου μπορεί να επηρεάσει άμεσα, αλλά και μακροπρόθεσμα, τη σωματική υγεία των παιδιών.

Στη σημερινή πραγματικότητα, τα ερευνητικά δεδομένα από την Ελλάδα και το εξωτερικό αποδεικνύουν ότι ο εξωσχολικός διαθέσιμος χρόνος των μαθητών παρουσιάζεται συχνά υπερβολικά προγραμματισμένος και σε πολλές περιπτώσεις εμφανίζεται ως συμπληρωματικός χρόνος της σχολικής μάθησης, αποδυναμωμένος από το εγγενές χαρακτηριστικό της αυτοδιάθεσης και της επιλογής, ενώ οι παραδοσιακές δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου αντικαθίστανται από νέες μορφές, όπως τα ηλεκτρονικά παιχνίδια και το διαδίκτυο.

Σκοπός της μελέτης (Παπαδοπούλου, κ.ά., 2003) που έγινε από ομάδα ερευνητών του Νοσοκομείου Παίδων «Π. & Α. Κυριακού» είναι η καταγραφή των εξωσχολικών δραστηριοτήτων και της διάθεσης του ελεύθερου χρόνου μαθητών δημοτικών σχολείων. Μελετήθηκαν 1694 παιδιά, 833 (49,2%) αγόρια και 853 κορίτσια (50,3%) από 26 δημοτικά σχολεία του Νομού Αττικής το 2001-2002. Διαπιστώθηκε ότι το 71,7% των παιδιών βλέπουν τηλεόραση τις καθημερινές τουλάχιστον μία ώρα ημερησίως, ενώ το σαββατοκύριακο το αντίστοιχο ποσοστό ανέρχεται στο 75,9%. Το 49,8% των μαθητών ασχολείται με αθλητικές δραστηριότητες, ενώ το 45,4% με το διάβασμα εξωσχολικών βιβλίων. Χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή κάνει το 34,8%. Τα αγόρια ασχολούνται περισσότερο σε σχέση με τα κορίτσια με αθλητικές δραστηριότητες ($p < 0,001$) και χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή ($p < 0,001$), ενώ τα κορίτσια ασχολούνται περισσότερο με το διάβασμα εξωσχολικών βιβλίων ($p < 0,008$) και κάποιο μουσικό όργανο ($p < 0,003$). Η σωστή διαχείριση του ελεύθερου χρόνου των

παιδιών, σημειώνουν οι ερευνητές, μπορεί να οδηγήσει στη βελτίωση της ποιότητας της ζωής τους, αλλά και της ψυχοσωματικής τους υγείας.

Σε μελέτη των Φεσσάτου και συνεργατών (1999) ο μέσος ημερήσιος χρόνος τηλεθέασης ήταν 2 ώρες την ημέρα για παιδιά 9-14 ετών, ενώ σε μελέτη των Φρυσίρα-Κανιούρα και συνεργατών (1993) ο μέσος ημερήσιος χρόνος τηλεθέασης ήταν περίπου 3 ώρες την ημέρα για παιδιά 9-12 ετών. Περαιτέρω, σε μελέτη των Ανυφαντάκη και συνεργατών (2002) σε παιδιά ηλικίας 8-11 ετών, αγροτικών και αστικών περιοχών, ο μέσος χρόνος τηλεθέασης κυμαινόταν αντίστοιχα από 2 έως 2,5 ώρες τις καθημερινές και από 3,6 έως 3,9 τα σαββατοκύριακα.

Όπως φανερώνουν τα αποτελέσματα έρευνας (Κάτσικας 2002), που αφορούν την ενασχόληση των εφήβων με το αθλητισμό στον ελεύθερο χρόνο, το 65% των μαθητών δεν είναι ικανοποιημένο από τις ευκαιρίες άθλησης στο σχολείο τους, αλλά ταυτόχρονα δηλώνουν ότι κατά κύριο λόγο δεν αθλούνται όσο θα ήθελαν λόγω έλλειψης ελεύθερου χρόνου (68%). Είναι χαρακτηριστικό ότι το 86% των ερωτωμένων δηλώνουν ότι ο ελεύθερος χρόνος τους κινείται ανάμεσα στην προετοιμασία των μαθημάτων (69%) και στο φροντιστήριο ή στα ιδιαίτερα μαθήματα (17%).

Ένα τμήμα του μαθητικού πληθυσμού, ακόμη και στην ευαίσθητη ηλικία των 6-12 ετών τρέχουν να προλάβουν μαζί με το σχολείο, τις ξένες γλώσσες, τα ωδεία, τα μπαλέτα, τα φροντιστήρια, καθώς δεν είναι λίγοι οι γονείς εκείνοι που προσδιορίζουν ασφυκτικά και μονοδιάστατα την καθημερινή ζωή των παιδιών, προσανατολίζοντας σε διευθετήσεις του ελεύθερου χρόνου που αποσκοπούν στην απόκτηση όσο το δυνατόν περισσότερων τίτλων σπουδών και τυπικών προσόντων.

Την έλλειψη ελεύθερου χρόνου από τις μικρές κιόλας ηλικίες, την ίδια περίπου περίοδο, διαπιστώνει και η πληθυσμιακή Διαχρονική Μελέτη της Υγείας και Συμπεριφοράς των Ελληνοπαίδων, που πραγματοποίησε η Α' Παιδιατρική Κλινική του Πανεπιστημίου Αθηνών στην οποία συνοψίζεται ότι ένα σημαντικό ποσοστό παιδιών στη χώρα μας, ίσο με 15% περίπου, δεν έχουν καθόλου ελεύθερο χρόνο καθώς σπρώχνονται στην «αρένα» του σχολικού ανταγωνισμού από την πρώτη σχολική τους ηλικία. Σε παρόμοιες νεώτερες έρευνες, μικρότερης βεβαίως εμβέλειας, που πραγματοποιήθηκαν στον μαθητικό πληθυσμό όλων των βαθμίδων,

στις αρχές της δεκαετίας του '90, παρουσιάζεται για πρώτη φορά ένα ποσοστό μαθητών της τάξεως του 20% κατά μέσον όρο που στις ερωτήσεις για τον τρόπο αξιοποίησης του ελεύθερου χρόνου τους δηλώνει ευθέως ότι δεν έχει ελεύθερο χρόνο (Κάτσικας, 2002).

Τα χαμένα “καλύτερά τους χρόνια” αναδεικνύουν οι απαντήσεις που έδωσαν οι μαθητές Γυμνασίου σε έρευνα με τίτλο “Μαθητές του 2000”, που πραγματοποιήθηκε από τον κοινωνιολόγο - εκπαιδευτικό και πρώην συνεργάτη του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου κ. Μακρίδη (2000) σε μαθητές Γυμνασίου και Λυκείου της Αττικής. Σε μία εποχή που -επισημως τουλάχιστον- το Γυμνάσιο στοχεύει να αναδείξει τις κλίσεις και τις διεξιότητες των παιδιών δίνοντάς τους, παράλληλα, τις εκπαιδευτικές βάσεις για να προχωρήσουν στη ζωή, παρατηρούμε ότι τα παιδιά είναι εγκλωβισμένα σε ατέλειωτες ώρες φροντιστηρίου. Η ευθύνη γι' αυτό ανήκει τόσο στους γονείς όσο και στο εκπαιδευτικό σύστημα. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι μαθητές, οι γονείς των οποίων έχουν μεγαλύτερη οικονομική άνεση, συγκέντρωσαν τα μεγαλύτερα συγκριτικά ποσοστά στην παρακολούθηση φροντιστηριακών μαθημάτων στα ελληνικά (62,16%) και στα μαθήματα μουσικής (32,43%). Επίσης, στην παθογένεια του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος θα πρέπει να αποδώσουμε το γεγονός ότι η πλειονότητα των μαθητών με τις πιο πολλές αδικαιολόγητες απουσίες (41 και πάνω) αφιερώνουν τον περισσότερο χρόνο, συγκριτικά με τους υπολοίπους, σε φροντιστήρια και ιδιαίτερα (70,49%). Πολλά από τα παιδιά, επίσης, εκτός από τα φροντιστήρια και τα ιδιαίτερα προσκολλώνται και στην οθόνη του υπολογιστή, θεωρώντας το εξωσχολική δραστηριότητα. Το 42,37% των μαθητών του Γυμνασίου ασχολείται με τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές. Μάλιστα, το 80% των μαθητών που ασχολούνται με τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές δεν αρκούνται στα παιχνίδια αλλά ασχολούνται αρκετά και με τα εκπαιδευτικά προγράμματα (εγκυκλοπαίδειες, Ιντερνετ). Συνολικά το 69,49% των μαθητών έχουν στο σπίτι τους ηλεκτρονικό υπολογιστή. Παρότι αυτό δείχνει τη μεγάλη εξοικείωση των μαθητών με τη νέα τεχνολογία, δεν λείπουν οι επιστήμονες που επισημαίνουν τις αρνητικές επιπτώσεις που έχει για ένα παιδί η ενασχόληση για πάρα πολλές ώρες με το κομπιούτερ, και όχι με άλλες δραστηριότητες της ηλικίας, όπως οι έξοδοι και ο αθλητισμός. Από τις υπόλοιπες επιλογές για εξωσχολικές

δραστηριότητες, που έχουν οι γυμνασιόπαιδες, το 44,07% αθλείται, το 26,27% ασχολείται με τη μουσική, το 16,1% με το χορό και το 11,02% με τη ζωγραφική. Εξάλλου, η πλειονότητα των μαθητών (56,77%) στέκεται μπροστά στη μικρή οθόνη μέχρι δύο ώρες ημερησίως, ενώ το 12,23% βλέπει τηλεόραση πάνω από τρεις ώρες. Από το τηλεοπτικό πρόγραμμα πρώτες στις επιλογές τους έρχονται οι ταινίες (80,26%) και ακολουθούν τα αθλητικά (36,84%), το σόου των ειδήσεων (30,26%), τα σίριαλ (26,75%), τα τηλεπαιχνίδια (24,56%) και οι παιδικές εκπομπές (22,37%).

Σε έρευνα (Ζαφειρόπουλος, 2009) που έγινε σε 26 Δημοτικά Σχολεία της Βόρειας Ελλάδας και αφορά τις συνήθειες τηλεθέασης των μαθητών των δύο τελευταίων τάξεων της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης διαπιστώθηκε ότι:

- το 22% των εκπομπών που παρακολουθούν τα παιδιά είναι ελληνικές σειρές, και ακολουθούν ξένες σειρές, παιδικές σειρές (17%), αθλητικά-αγώνες, κινούμενα σχέδια, ταινίες (7%)
- το 33% των εκπομπών που παρακολουθούν τις παρακολουθούν πάντα. Αντίστοιχο ποσοστό (33%) εκπομπών παρακολουθούνται συχνά από τα παιδιά
- το 18% των εκπομπών που παρακολουθούν τις παρακολουθούν την Δευτέρα. Τα αντίστοιχα ποσοστά είναι 20% για την Κυριακή, 16% για την Παρασκευή και κοντά στο 10% για κάθε μία από τις άλλες μέρες
- σε εβδομαδιαία βάση 33% των εκπομπών που παρακολουθούν είναι τοποθετημένες χρονικά στην ζώνη 16-19, 25% στην ζώνη 19-22 και 15% στην ζώνη 7-12 (κυρίως το πρωί του Σαββάτου και της Κυριακής)
- ο μέσος χρόνος τηλεθέασης είναι κοντά στις 4 ώρες την Κυριακή, κοντά στις 3 ώρες την Δευτέρα και την Παρασκευή, 1,5 ώρα την Τρίτη και το Σάββατο και 2 περίπου ώρες Τετάρτη και Πέμπτη. Κάθε παιδί παρακολουθεί σχεδόν 2 με 2 1/2 ώρες ανά ημέρα στη διάρκεια της εβδομάδας.

Ως προς το διαδίκτυο και τις νέες τεχνολογίες οκτώ στους δέκα μαθητές δημοτικού (των δύο τελευταίων τάξεων) χρησιμοποιούν ηλεκτρονικό υπολογιστή, ενώ περίπου το 65% των μαθητών δημοτικού έχει πρόσβαση στο Διαδίκτυο. Το πόρισμα προκύπτει από ετήσια έρευνα της Μονάδας εφηβικής υγείας του νοσοκομείου παιδών «Π & Α

Κυριακού» (2009) και αποδεικνύει ότι η χρήση Η/Υ και η περιήγηση στο Διαδίκτυο έχουν μπει για τα καλά στη ζωή των ελληνόπουλων με όλες τις θετικές και τις αρνητικές συνέπειες.

Στην παραπάνω έρευνα για την χρήση του διαδικτύου από μαθητές απάντησαν 602 μαθητές από 28 Δημοτικά σχολεία της Αττικής. Για τη συλλογή των στοιχείων χρησιμοποιήθηκαν ερωτηματολόγια, τα οποία συμπλήρωσαν οι εκπαιδευτικοί, μετά από συζήτηση με τους μαθητές τους στην τάξη. Μέσα από την έρευνα διαφαίνονται οι συνήθειες των μαθητών σε σχέση με τη χρήση του ηλεκτρονικού υπολογιστή και του κινητού τηλεφώνου, αλλά και ο τρόπος διαχείρισης των προσωπικών τους δεδομένων και επαφών μέσω Διαδικτύου.

Τα κυριότερα συμπεράσματα της έρευνας για την χρήση του διαδικτύου από μαθητές δημοτικού είναι πως:

- 78% των μαθητών Ε΄ και ΣΤ΄ δημοτικού χρησιμοποιούν ηλεκτρονικό υπολογιστή και 65% των μαθητών έχουν πρόσβαση στο Διαδίκτυο.
- 13% των μαθητών Ε΄ και ΣΤ΄ δημοτικού χρησιμοποιούν Η/Υ σε Internet café.
- 62% των μαθητών δημοτικού χρησιμοποιούν Η/Υ στο σπίτι, 18% στο σπίτι φίλων και 22% στο σχολείο.
- 25% των μαθητών δημοτικού χρησιμοποιούν υπολογιστή / Διαδίκτυο 2-3 ώρες καθημερινά, ενώ το 34% 0-1 ώρες καθημερινά.
- 38% των μαθητών δημοτικού σερφάρουν στο Διαδίκτυο μόνοι τους, χωρίς καμία παρουσία των γονέων τους. Το 28% των μαθητών χρησιμοποιούν το Διαδίκτυο συχνά με την παρουσία των γονέων τους, ενώ μόνο το 7% πάντα με την παρουσία των γονέων.
- 35% των μαθητών δημοτικού έχουν τον Η/Υ στο δωμάτιό τους.
- 66% των μαθητών δημοτικού (34% αγόρια, 32% κορίτσια) παίζουν ηλεκτρονικά παιχνίδια (on line, κονσόλα).
- 39% των μαθητών δημοτικού συνομιλούν με άλλα παιδιά στο Διαδίκτυο.
- 9% των μαθητών δημοτικού δίνουν προσωπικές πληροφορίες στο Διαδίκτυο.

- 38% των μαθητών δημοτικού έχουν ακούσει για μαγνητοσκόπηση ξυλοδαρμού.
- 20% των μαθητών δημοτικού έχουν μάθει να χρησιμοποιούν Η/Υ μόνοι τους.
- 61% των μαθητών δημοτικού χρησιμοποιούν κινητό τηλέφωνο.
- 50% των μαθητών δημοτικού έχουν δικό τους κινητό τηλέφωνο.

Σε έρευνα του 2004 σε μαθητές Δημοτικού και Γυμνασίου στην Κύπρο (Παπαβασιλείου, κ.ά., 2004), από τα αναλυτικά αποτελέσματα των ερωτηματολογίων της δημοτικής εκπαίδευσης ως προς τον ελεύθερο χρόνο τους διαφάνηκε η αδήριτη ανάγκη των παιδιών για να έχουν περισσότερο χρόνο για να παίζουν, με ποσοστό 83.6% ναι και όχι 16.4%. Επίσης διαφαίνεται η «κραυγή» των παιδιών με ένα ποσοστό 72.5% να περνούν περισσότερο χρόνο με τους γονείς τους. Διαφάνηκε επίσης ότι η κυπριακή οικογένεια έχει την τάση να ταξιδεύει, δηλ. εντός Κύπρου παιδιά δημοτικού έχουν ταξιδεύσει σε ποσοστό 98.8% και εκτός Κύπρου ποσοστό 77.2%. Το ερωτηματολόγιο επιβεβαιώνει ότι η Κύπρος είναι ένα νησί όπου πράγματι τα παιδιά μεγαλώνουν με μουσικά ακούσματα. Γι' αυτό τα παιδιά δημοτικής εκπαίδευσης εκτός του μαθήματος μουσικής βρέθηκε ότι παρακολουθούν και συναυλίες σε ένα μεγάλο ποσοστό 69.9% της δημοτικής εκπαίδευσης. Δυστυχώς στο θέμα ανάγνωσης λογοτεχνικών βιβλίων στα παιδιά δημοτικού το ποσοστό δεν υπερβαίνει το 38.2% με παρουσία και αρνητικών αποτελεσμάτων: ποσοστό 12% στην δημοτική εκπαίδευση να μην διαβάζουν καθόλου λογοτεχνικά βιβλία. Ένα τεράστιο μέρος του ελεύθερου χρόνου τους τα παιδιά αναλώνουν στην αποστολή μηνυμάτων με το φορητό τους τηλέφωνο έως και 25 ημερησίως.

Αξιοπρόσεκτο στοιχείο στην ίδια έρευνα είναι η ανάλωση του ελεύθερου χρόνου των γονέων (που ίσως αποτελεί και απάντηση στην «κραυγή» των παιδιών που σε τεράστιο ποσοστό ζητούν να αφιερώνουν οι γονείς τους περισσότερο χρόνο γι' αυτά), ο οποίος διατίθεται κατά 83.2% κάθε μέρα στην τηλεόραση.

Όσον αφορά στα αποτελέσματα ξένων εργασιών, από τη μελέτη του Nilsen (1990) στις ΗΠΑ, προέκυψε ότι η παρακολούθηση τηλεόρασης ξεκινά από την ηλικία των 2,5 ετών και γρήγορα γίνεται η βασική

απασχόληση του παιδιού, ενώ σε γερμανική μελέτη του 1994 (Landzehl, 1994) αναφέρεται ότι τα παιδιά περνούν περισσότερο χρόνο μπροστά στην τηλεόραση απ' ό,τι στο σχολείο.

Άλλη έρευνα που έγινε ότι στις ΗΠΑ έδειξε ότι ένα παιδί που τελειώνει το Λύκειο μετράει περισσότερες από 15.000 ώρες τηλεθέασης (Βρύζας, 1997), ενώ σε άλλη έρευνα (Miller, 1995) τα παιδιά μεταξύ 5-7 ετών επιλέγουν ως αγαπημένες δραστηριότητες με σειρά προτεραιότητας την τηλεόραση, το παιχνίδι και τις ομαδικές δραστηριότητες με φίλους. Στην ίδια χώρα τα παιδιά μεταξύ 2 και 5 ετών περνούν μπροστά στην οθόνη από 4 έως 7 ώρες την ημέρα, τα παιδιά μεταξύ 6 και 11 ετών 3-4 ώρες και οι έφηβοι περίπου 3 ώρες. Η κατάσταση στην Ευρώπη είναι περίπου η ίδια, καθώς περισσότεροι από τους μισούς ανήλικους έχουν μια τηλεόραση στο δωμάτιό τους και παρακολουθούν 3- 4 ώρες ημερησίως (Squillaci, 2006).

Σε διεθνή έρευνα των Newman και συνεργατών του (2007), η οποία παρακολούθησε τις εξωσχολικές δραστηριότητες μαθητών Δημοτικού στη Βουλγαρία, ΗΠΑ και Ταϊβάν, αναφέρθηκαν διαφορές ως προς το φύλο και την εθνικότητα. Οι μαθητές της Ταϊβάν ασχολιόντουσαν με ακαδημαϊκές δραστηριότητες, ενώ οι Αμερικάνοι με παιχνίδι, αθλητισμό, διάβασμα περιοδικών κ.ά. Σε όλες τις χώρες τα κορίτσια επέλεγαν το διάβασμα και απλές δραστηριότητες σχετιζόμενες με την καθημερινότητα, οι οποίες δεν ήταν δική τους επιλογή, αλλά των γονέων τους.

Σε έρευνα των Nippold, Duthie και Larsen (2005) σε 100 μαθητές 6ης Δημοτικού στις ΗΠΑ και 100 μαθητές 3ης Γυμνασίου διαπιστώθηκε ότι αγαπημένες δραστηριότητες των μαθητών ήταν η ακρόαση μουσικής, η τηλεόραση, τα ηλεκτρονικά παιχνίδια και ο αθλητισμός. Το διάβασμα βιβλίων ήταν δημοφιλές, αλλά τα παιδιά επέλεγαν να διαβάζουν ευχάριστα έντυπα, όπως περιοδικά, νουβέλες και κόμικς. Στην ηλικία 11-15 ετών η διάθεση για διάβασμα ιδίως στα αγόρια μειώνεται.

Η έλλειψη ελεύθερου χρόνου είναι ένα άλλο στοιχείο που χαρακτηρίζει τα παιδιά και τους νέους στις ΗΠΑ (Jacobson, 2008) και εμφανίζεται ως απειλή για την παιδική και εφηβική ηλικία, καθώς τέτοια έλλειψη προκαλεί σοβαρά προβλήματα υγείας.

Όσον αφορά τα A.M.E.A., οι προτιμήσεις τους είναι παρόμοιες με αυτές των υγιών μαθητών με τη διαφορά ότι δεν επιλέγουν οργανωμένες

και ομαδικές εξωσχολικές δραστηριότητες, αλλά περισσότερο ατομικές ενασχολήσεις. Μάλιστα τονίζεται ότι η συμμετοχή σε δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου είναι σημαντικός δείκτης καλής ψυχικής υγείας (King et al., 2009).

Σε έρευνα των Meier και συνεργατών (2007) επιλέχθηκαν 2 ελεγχόμενες ομάδες δείγματος για να διαπιστωθεί η σχέση μεταξύ των παιδιών που ασχολούνται χωρίς όριο με δραστηριότητες «οθόνης» (τηλεόραση, internet, ηλεκτρονικά παιχνίδια και όσων τους επιβλήθηκε περιορισμός. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι για τα παιδιά ηλικίας 5-12 ετών, στα οποία τέθηκε όριο, ασχολήθηκαν στον υπόλοιπο χρόνο τους με αθλητικές δραστηριότητες, ενώ στην ηλικία 13-18 ετών οι έφηβοι οδηγήθηκαν σε καθιστικές ενασχολήσεις.

4. ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

4.1 ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΧΡΟΝΟΣ

Τα τελευταία χρόνια υπάρχει αυξημένο ενδιαφέρον στο χώρο της άσκησης και υγείας εξαιτίας των θετικών επιδράσεων της φυσικής δραστηριότητας στην κατάσταση της υγείας. Πολλοί ερευνητές υποστήριξαν ότι η τακτική και η συντονισμένη συμμετοχή σε οποιαδήποτε κινητική δραστηριότητα μειώνει τους κινδύνους χρόνιων ασθενειών και αναβαθμίζει την ποιότητα ζωής (Blair, Morrow, 1998, Corbin, Lindsey, Welk, 2000). Σύμφωνα με την έρευνα ανασκόπησης των Lee και Skerrett, (2001), η αύξηση της φυσικής δραστηριότητας συνδέεται γραμμικά με τη μείωση του κινδύνου θνησιμότητας, την πιθανότητα εμφάνισης καρδιοπαθειών, το μειωμένο κίνδυνο εμφάνισης εγκεφαλικού επεισοδίου, την πρόληψη αλλά και τη θεραπεία μέτριας υπέρτασης, τη σταθεροποίηση του σωματικού βάρους κλπ. Ο δραστήριος τρόπος ζωής είναι πολύ σημαντικός, ιδιαίτερα κατά την παιδική ηλικία, διότι συμβάλει στην ομαλή ανάπτυξη και υγεία..

Βέβαια, οι αθλητικές δραστηριότητες, όπως παρουσιάζονται στη σημερινή εποχή, διαφέρουν κατά πολύ από τα παιχνίδια και τη σωματική άσκηση παλαιότερων εποχών. Οι σύγχρονες συνθήκες που συνδέονται με την παγκοσμιοποίηση, την κυριαρχία των Μ.Μ.Ε., την άνοδο του αστικού κράτους, την ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών και επικοινωνιακών μέσων, δημιουργούν ένα νέο πεδίο στην ανάπτυξη μιας βιομηχανίας του ελεύθερου χρόνου, του θεάματος και της ψυχαγωγίας στον τομέα του αθλητισμού.

Ο αθλητισμός σαν κοινωνικό φαινόμενο, *«διαμορφώνει συμπεριφορές, υφίσταται ως επαγγελματική δραστηριότητα, έχει τεράστια οικονομικά μεγέθη, αναγνωρίζεται ως σημαντικός παράγοντας της καθημερινής ζωής, περιλαμβάνεται στα εκπαιδευτικά προγράμματα, χρηματοδοτείται αδρά από δημόσιους και ιδιωτικούς οργανισμούς και κατέχει σημαντική θέση στην ψυχαγωγία και τη διάθεση του ελεύθερου χρόνου των πολιτών»* (Καστρινός, 1999:19).

Ο οργανωμένος αθλητισμός και η σωματική αναψυχή προσφέρουν στα παιδιά ευκαιρίες για αυτό-έκφραση, σημαντική σε αυτή τη διαδικασία ανακάλυψης. Βοηθούν τα παιδιά και τους εφήβους να αναπτύξουν δεξιότητες επικοινωνίας, διαπραγμάτευσης και ηγετικότητας και να δοκιμάσουν και να βελτιώσουν τις ικανότητές τους κάτι που αυξάνει την αυτοπεποίθησή. Δίνουν στους νέους ένα τρόπο δεσμού με τους ενήλικες και μεταξύ τους δημιουργώντας μια αίσθηση κοινότητας και ένταξης (Σακελλαρίου, 1985).

Ιδιαίτερα στην εκπαίδευση, όπως αναφέρεται στο αναλυτικό πρόγραμμα φυσικής αγωγής (Φ. Ε. Κ. τ. Β'304/13/3/2003), ο σκοπός της Φυσικής αγωγής στην υποχρεωτική εκπαίδευση είναι *«να συμβάλει κατά προτεραιότητα στη σωματική ανάπτυξη των μαθητών και παράλληλα να βοηθήσει στην ψυχική και πνευματική τους καλλιέργεια καθώς και στην αρμονική τους ένταξη στην κοινωνία»*.

Το σχολικό περιβάλλον είναι χώρος που μπορεί να επηρεάσει θετικά τα παιδιά όσον αφορά στη στάση και στη συμμετοχή τους σε άσκηση. Άλλοι παράγοντες που επηρεάζουν τη συμμετοχή των παιδιών σε άσκηση είναι ο διαθέσιμος ελεύθερος χρόνος η ύπαρξη και η δυνατότητα πρόσβασης σε χώρους με (Mason, 1995), αθλητική υποδομή αλλά και οι ευκαιρίες που δίνονται στα παιδιά να δραστηριοποιούνται εκτός σπιτιού.

Η σχολική ηλικία και η εφηβεία είναι μια κρίσιμη ηλικία λόγω του αυξημένου φόρτου σχολικής εργασίας, των πολλών υποχρεώσεων των παιδιών και του μειωμένου διαθέσιμου ελεύθερου χρόνου. Φαίνεται ότι η κινητική δραστηριότητα αποτελεί δείκτη υγείας σε αυτήν την ηλικία και ερευνητικά δεδομένα φανερώνουν ότι η κινητική δραστηριότητα των παιδιών μειώνεται σε αυτή την ηλικία και χρειάζεται περαιτέρω έρευνα για την ανεύρεση των λόγων που οδηγούν στη μείωση της (Caspersen, Pereira, Curran, 2000, Κάτσικας, 2002). Η παρακινητική συμπεριφορά που έχει υιοθετηθεί από μικρή ηλικία διατηρείται συνήθως και κατά την ενηλικίωση. Τα παιδιά που δε συμμετέχουν σε αθλητικές και κινητικές δραστηριότητες, έχουν χαμηλά επίπεδα αυτοεκτίμησης και βιώνουν υψηλότερο βαθμό πίεσης και άγχους σε σχέση με τους δραστήριους συνομηλίκους τους, και η αύξηση της παχυσαρκίας στους νέους έχει αναγνωρισθεί σαν έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες εμφάνισης χρόνιων παθήσεων. Οι Sallis,

Simons-Morton και Stone, (1992), ανέφεραν ότι η συμπεριφορά της δραστηριοποίησης των έφηβων παιδιών σχετίζεται μεταξύ άλλων με τους παράγοντες ηλικία, αυτοαποτελεσματικότητα, αντιλαμβανόμενα οφέλη, αντιλαμβανόμενα εμπόδια, αυτοεκτίμηση, αυτοαντίληψη, καθώς και την υποστήριξη από το περιβάλλον της οικογένειας και του σχολείου.

4.2 ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ, ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΧΡΟΝΟΣ

Μέσα στη σύγχρονη έκρηξη των γνώσεων και τον καταγισμό πληροφοριών η τηλεόραση αποτελεί λόγω της εισόδου της σε όλα τα νοικοκυριά ένα από τα κεντρικά πληροφοριακά συστήματα. Αποτελεί λοιπόν θέμα ιδιαίτερου ενδιαφέροντος η μελέτη της επίδρασής της ειδικά στα παιδιά, που απασχολεί με διάφορες μορφές την ακαδημαϊκή έρευνα, είτε σε σχέση με τις επιπτώσεις του είτε ως μέσο χρήσης στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Η τηλεόραση στην εκπαιδευτική διαδικασία ανταποκρίνεται στη χρήση της οπτικοακουστικής μεθόδου και μπορεί να αποτελέσει αποτελεσματικό εποπτικό μέσο για δύο κυρίως λόγους (Ελευθεριάδης, Μαντουβάλου, 1985):

- γιατί η συναισθηματική αξία της είναι εξίσου σημαντική με την αξία του μαθησιακού περιεχομένου, όσο αφορά την επίτευξη των επιδιωκόμενων στόχων
- γιατί το μαθησιακό περιεχόμενο δε θα μπορούσε να παρουσιαστεί το ίδιο καλά και οι μαθησιακοί στόχοι δε θα μπορούσαν να επιτευχθούν με την ίδια αποτελεσματικότητα, χωρίς τη χρησιμοποίηση του συγκεκριμένου μέσου. Το παιδί αντιδρά θετικά σ' αυτή τη νέα τεχνική που απευθύνεται με ένα ιδιαίτερο τρόπο στο μάτι και το αυτί του.

Τα πλεονεκτήματα του μέσου, ενδιαφέρουν τη σχολική εκπαίδευση, γιατί καλύπτουν σοβαρές παιδαγωγικές λειτουργίες και ικανοποιούν

βασικές διδακτικές και μαθησιακές αρχές (Βρύζας 1997, Ελευθεριάδης, Μαντουβάλου, 1985 Pohan, Mathison, 2007):

- Δημιουργεί παρώθηση για μάθηση. Με το ρεαλιστικό και δυναμικό τρόπο παρουσίασης των θεμάτων, η τηλεόραση παρέχει ερεθίσματα για πρωτότυπες και δημιουργικές δραστηριότητες που διεγείρουν το ενδιαφέρον.
- Απεικονίζει τις διαδικασίες και εικονογραφεί την ύλη.
- Βελτιώνει την ποιότητα της διδασκαλίας. Οι εκπαιδευτικές εκπομπές αποτελούν μια πρόσθετη πηγή μάθησης, μοναδική στη μορφή και με σύγχρονο χαρακτήρα.
- Επιταχύνει την παιδαγωγική ανάπτυξη του εκπαιδευτικού με την παρουσίαση νέων ιδεών.
- Συμβάλλει στη διατήρηση της πληροφορίας και της μάθησης 2 φορές περισσότερο από κάθε άλλο γνωστό οπτικοακουστικό μέσο.
- Συμβάλλει στη δημοκρατικοποίηση της μάθησης, καθώς επιτρέπει ταυτόχρονα σε μεγάλο αριθμό μαθητών-τηλεθεατών να παρακολουθεί τις εκπαιδευτικές εκπομπές.
- Επιβάλλει μια εντελώς νέα και φυσική προσέγγιση στη μάθηση, τόσο στο σχολείο όσο και στο σπίτι.
- Μπορεί να φέρει σε επαφή τη σχολική τάξη με τον κόσμο και τον κόσμο με τη σχολική τάξη.

Δίπλα στην οικογένεια και το σχολείο, η τηλεόραση πήρε και κατέχει τη θέση ενός σημαντικού κοινωνικοποιητικού παράγοντα, ο οποίος περισσότερο ίσως από τον καθένα ασκεί επιδράσεις στις στάσεις και γνώμες, στις αξίες και τους κοινωνικούς ρόλους, διαφοροποιεί και διαμορφώνει νέες συνήθειες και νέο τρόπο ζωής σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής. Οι ανησυχίες για την επίδραση της τηλεόρασης στα παιδιά έχουν επίκεντρο, σχεδόν πάντοτε, το περιεχόμενο των εκπομπών που παρακολουθούν τα παιδιά. Η τηλεόραση σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία (Βουιδάσκης, 1992, Squillaci, 2006, Healy, 1996, Βρύζας,

1997, Γεωργοβασίλης, 2006) παρουσιάζει τις εξής αρνητικές επιδράσεις στα παιδιά:

- Η τηλεόραση ενοχοποιείται για την αύξηση της παιδικής παχυσαρκίας, αφού όλοι μας καταναλώνουμε τροφές με άχρηστες θερμίδες μειώνοντας στο ελάχιστο την κίνηση. Η παρακολούθηση τηλεόρασης κατά την παιδική και εφηβική ηλικία έχει μακροπρόθεσμες επιπτώσεις στην υγεία των παιδιών. Ο αριθμός των ωρών που τα παιδιά παρακολουθούσαν τηλεόραση σχετιζόταν στην ενήλικη ζωή με το υπερβολικό βάρος, την κακή φυσική κατάσταση και την υψηλή χοληστερίνη. Υπολογίστηκε, επίσης, ότι η παρακολούθηση περισσότερων από 2 ώρες ημερησίως τηλεόρασης κατά την παιδική και εφηβική ηλικία ευθύνεται για το 17% των περιπτώσεων υπερβολικού βάρους σώματος, 15% των περιπτώσεων κακής φυσικής κατάστασης, 15% περιπτώσεων υψηλής χοληστερόλης και για ποσοστό 17% των καπνιστών. Προεκτείνοντας μάλιστα τη σχέση μεταξύ της τηλεόρασης και της παχυσαρκίας ως τονίσουμε και ότι τα παιδιά που έχουν στο δωμάτιό τους τηλεόραση απειλούνται περισσότερο από εκείνα που δεν έχουν. Η παρουσία της τηλεόρασης σχετίζεται τόσο με τα μειωμένα επίπεδα φυσικής δραστηριότητας όσο και με την επιρροή της διαφήμισης. Έχει επιβεβαιωθεί ότι η απομάκρυνση της τηλεόρασης από το υπνοδωμάτιο μειώνει τις πιθανότητες εμφάνισης της παχυσαρκίας.
- Έχει πολύ σοβαρές νοητικές επιπτώσεις στο παιδί. Η τηλεόραση επιβραδύνει την ανάπτυξη αναγνωστικών δεξιοτήτων στο παιδί, οι οποίες είναι απαραίτητες στην υψηλότερου επιπέδου κατανόηση. Αυτό οφείλεται συνήθως στο γεγονός ότι η πολύωρη τηλεθέαση αντικαθιστά τον ελεύθερο χρόνο για διάβασμα και απαιτεί λιγότερη πνευματική προσπάθεια. Επίσης προκαλεί διανοητική αδράνεια που εμποδίζει την ενεργητική σκέψη και τη συγκέντρωση, δημιουργώντας παθητικά μυαλά.

- Ευθύνεται για την έλλειψη δημιουργικότητας των παιδιών και φαντασίας, καθώς αυτά απορροφώνται και ούτε παίζουν ούτε τρέχουν ούτε ακούνε ιστορίες και φυσικά δε διαβάζουν. Σπάνια ζωγραφίζουν ή γενικότερα αναπτύσσουν άλλες δεξιότητες. Παράλληλα, η τηλεόραση συνδέεται άμεσα με τους εφιάλτες και φοβίες που τα βασανίζουν, επειδή ακριβώς -ανάλογα με την ηλικία τους- δεν μπορούν να ξεχωρίσουν το αληθινό από το πλαστό επεισόδιο.
- Η τηλεόραση και τα ηλεκτρονικά παιχνίδια αναστατώνουν τις φυσιολογικές διαδικασίες της κοινωνικής μας ζωής. Όταν η προσοχή όλων των μελών της οικογένειας ή της παρέας είναι στραμμένη μπροστά σε μια οθόνη, τότε η επικοινωνία τους είναι ελάχιστη. Στις περιπτώσεις που θα μιλήσουν μεταξύ τους, οι κουβέντες τους είναι σύντομες και σχεδόν πάντα αφορούν αυτό που εκείνη τη στιγμή παρακολουθούν. Δεν υπάρχει συνέχεια στη συζήτηση παρά μόνο σύντομα σχόλια ενθουσιασμού ή αποδοκιμασίας σχετικά με τα τεκταινόμενα στην οθόνη.
- Η τηλεόραση όμως ευθύνεται και για τον υπερκαταναλωτισμό και την εμφάνιση συμπλέγματος κατωτερότητας στα παιδιά, διότι δεν μπορούν να αποκτήσουν -όλα αν είναι δυνατόν- τα διαφημιζόμενα παιχνίδια. Πέρα από το γεγονός ότι διαμορφώνει καταναλωτικά όντα.
- Στη σχολική ηλικία, τα παιδιά με πολύωρη παρακολούθηση τηλεόρασης στο ενεργητικό τους αντιμετωπίζουν μαθησιακές δυσκολίες και προβλήματα κοινωνικότητας. Παράλληλα, φάνηκε ότι τα παιδιά που κοιτάζουν έργα που είναι ακατάλληλα για την ηλικία τους, με βίαιο περιεχόμενο ή ζώνης ενηλίκων, έχουν επίσης μεγαλύτερο κίνδυνο να παίρνουν χαμηλότερους βαθμούς στο σχολείο.

- Από την άλλη, έχει εκτιμηθεί ότι τα παιδιά που μεγαλώνουν στην κυριολεξία μπροστά στην τηλεόραση βομβαρδίζονται από τις εικόνες ενός βίαιου κόσμου, αφού έχει δει 8.000 φόνους ως τα 12 έτη του. Η συνεχόμενη έκθεση στη βία, μέσω της τηλεόρασης συμβάλλει στην αύξησή της εκφραζόμενη τόσο στο σχολείο όσο και έξω από αυτό. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι αυτά που βλέπει ένα παιδί στην τηλεόραση διαμορφώνουν και την άποψή του για τον κόσμο. Η τηλεόραση συμβάλλει, λοιπόν, στην αύξηση της επιθετικότητας και των φόβων του παιδιού. Από την άλλη το απευαισθητοποιεί και μειώνει τη συμπόνοιά του για τον πόνο των άλλων· δηλαδή το παιδί παύει να συμπάσχει ή να κατανοεί τον πόνο -ψυχολογικό και σωματικό- δημιουργώντας έναν κόσμο ατομισμού κι εγωπάθειας περιορισμένο στην απρόσωπη αλλοτρίωση της οικίας. Τα παιδιά ακόμη και στην προσχολική ηλικία μπορεί να εκδηλώσουν βίαιη συμπεριφορά, αλλά οι γονείς και οι άλλοι ενήλικες μολονότι ανησυχούν, ελπίζουν ότι το «παιδί θα «στρώσει» μεγαλώνοντας».

Παρόμοιες επιδράσεις με την τηλεόραση προκαλούν και τα ηλεκτρονικά παιχνίδια, καθώς αποτελούν συγγενές μέσο (Healy, 1996). Η βασική διαφορά είναι ότι τα ηλεκτρονικά παιχνίδια εμφανίζονται να είναι περισσότερο εθιστικά για πολλά παιδιά από ότι είναι η τηλεόραση. Επίσης δε διευκολύνουν τη μεταφορά μάθησης, καθώς δεν οικοδομούν ικανότητες που μπορούν να χρησιμοποιηθούν αλλού. Τα αίτια της επικράτησης των ηλεκτρονικών παιχνιδιών στον ελεύθερο χρόνο του παιδιού είναι τα εξής (Healy, 1996, Agneta, 2008, Hoffman, 2010, Greenfield, 1988):

- προκαλεί συναισθήματα εξουσίας και γνώσεις εκ μέρους των παιδιών
- ο παίχτης επιλέγει προσωπικά το επίπεδο δυσκολίας του παιχνιδιού
- υπάρχει άμεση και συνεχής ενίσχυση
- πιστή και ρεαλιστική απομίμηση της πραγματικότητας, όπου το παιδί έχει την ελευθερία να διαμορφώσει το ίδιο το πλαίσιο

δράσης του και να γίνει ο ήρωας που ξεπερνά τις δυσκολίες και τα εμπόδια.

- υπάρχει αλληλεπίδραση μεταξύ παιδιού και κονσόλας
- χρησιμοποιείται ταυτόχρονα ο ήχος, η εικόνα και η κίνηση.

4.3 ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ, Η/Υ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΧΡΟΝΟΣ

Παρά το γεγονός ότι η χρήση Υ/Η στα σχολεία της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης καθυστέρησε για πολλά χρόνια, η χρήση του από την πλευρά των παιδιών αυξάνει ραγδαία τις τελευταίες δύο δεκαετίες, ενώ η ένταξη των Νέων Τεχνολογιών στην εκπαιδευτική διαδικασία παρουσιάζει αξιοσημείωτη κινητικότητα (Αργύρης κ.ά., 2004). Ο εκπαιδευτικός χώρος επηρεάζεται σημαντικά διότι οι Η/Υ προσφέρουν νέους τρόπους μάθησης και διδασκαλίας όπως (Κυνηγός, 1995) :

- εποικοδομητική, διερευνητική, συνεργατική και ανακαλυπτική μάθηση
- χρήση πολυμέσων
- κοινωνικοπολιτισμική μάθηση
- ταχύτητα και ακρίβεια στην επεξεργασία δεδομένων
- ο μαθητής μπορεί να αποθησαυρίσει σε λιγότερο χρόνο περισσότερες γνώσεις

Παράλληλα όμως με τις ωφέλειες της χρήση Η/Υ από το άτομο, η εξέλιξη και η εξάπλωση της τεχνολογίας για την επεξεργασία των πληροφοριών, εγείρει το ζήτημα των δευτερογενών επιπτώσεων της χρήσης της στο παιδί, οι οποίες μπορούν να συνοψιστούν στα παρακάτω (Αργύρης κ.ά, 2004, Harvey, 1995):

- Αποκοινωνικοποίηση και υποβάθμιση των ανθρωπίνων σχέσεων.
- Περιορισμός της εκφραστικής ελευθερίας κυρίως με τα πολυμέσα που ενδέχεται να κλείσουν διόδους επικοινωνίας, καθώς επιτρέπουν την πρόσβαση και αναζήτηση

πληροφοριών που προσφέρονται από τα ίδια τα πολυμέσα, όχι όμως από άλλες πηγές.

- Ενισχύεται η ανάπτυξη συγκεκριμένων μηχανιστικών δεξιοτήτων πάνω στον Η/Υ, αλλά παρεμποδίζεται η ανάπτυξη των δημιουργικών- εκφραστικών ικανοτήτων των παιδιών, με αποτέλεσμα να ενισχύεται ο παθητικός ρόλος του ατόμου.
- Δεσμεύεται η διανοητική και συναισθηματική ελευθερία του μαθητή μέσω της άμεσης καθοδήγησης του παιδιού με την ταυτόχρονη απουσία άσκησης κριτικής.
- Αποπροσανατολισμός σε άσχετες δραστηριότητες.
- Αναπτύσσονται σχέσεις γνωστικής και συναισθηματικής εξάρτησης από τον Η/Υ, δημιουργώντας συνθήκες περιθωριοποίησης και απομόνωσης από το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον.

Η περισσότερο δημοφιλής ενασχόληση των παιδιών με τον Η/Υ αφορά το Διαδίκτυο (Internet). Για τα παιδιά το Internet αποτελεί μοναδικό και αναπόσπαστο τρόπο της καθημερινής ζωής για επικοινωνία με φίλους, αναζήτηση υλικού για σχολικές εργασίες ή ακόμα αγορές όπως μουσική, βιβλία και παιχνίδια. Τα παιδιά μεγαλώνουν, με το Internet να αποτελεί κομμάτι της ζωής τους, καθώς το χρησιμοποιούν στο σπίτι, με τους φίλους, στο σχολείο, εξερευνώντας την πληθώρα δυνατοτήτων που προσφέρει. Επίσης, το Internet αποτελεί πλέον πολύ σημαντικό εργαλείο για επικοινωνία, πληροφόρηση, διασκέδαση και αγορές και συμμετέχει στην ένταξη των παιδιών στη σημερινή κοινωνία. Τα περισσότερα σχολεία παρέχουν σύνδεση με το Internet και όταν το παιδί σας περάσει στην ανώτερη εκπαίδευση ή στην εργασία θα είναι σχεδόν απαραίτητο να είναι χρήστης των υπολογιστών και του Internet, καθώς και να έχει γνώση αυτών.

Στη σημερινή εποχή, τα παιδιά εισέρχονται στον κόσμο του Internet από πολύ μικρή ηλικία και από διάφορα μέρη τα οποία περιλαμβάνουν τα ακόλουθα:

- **Σχολείο:** οι υπολογιστές υπάρχουν πλέον σχεδόν σε όλες τις βαθμίδες του εκπαιδευτικού συστήματος.
- **Σπίτι:** αρκετά νοικοκυριά πλέον διαθέτουν προσωπικούς ηλεκτρονικούς υπολογιστές και πρόσβαση στο Internet.
- **Φίλοι:** εάν το παιδί δε διαθέτει από το σπίτι πρόσβαση στο Internet, είναι πολύ πιθανό να έχει κάποιος από τους φίλους του.
- **Βιβλιοθήκες:** οι βιβλιοθήκες παρέχουν πρόσβαση στο Internet για την εξυπηρέτηση των επισκεπτών.
- **Δημόσια σημεία πρόσβασης:** δημόσια σημεία όπου τα μέλη μιας κοινότητας μπορούν να έχουν πρόσβαση στο Internet.
- **Συσκευές κινητών με Internet πρόσβαση:** πολλές συσκευές κινητών τηλεφώνων δίνουν τη δυνατότητα πρόσβασης στο Internet.

Τα παιδιά μπορούν να χρησιμοποιήσουν το Internet για (Αργύρης κ.ά, 2004, Harvey, 1995, Iske , Klein, Otto, 2008):

- **Να βρουν πληροφορίες:** το Internet αποτελεί μία ανεξάντλητη πηγή πληροφοριών για όλα σχεδόν τα θέματα που μπορεί να αναζητήσει κάποιος. Οι μηχανές αναζήτησης επιτρέπουν να πληκτρολογήσουμε κάποιες λέξεις κλειδιά, ονόματα, ημερομηνίες κτλ και να λάβουμε πάρα πολλά links σχετικά με το θέμα που μας ενδιαφέρει. Τα παιδιά συνήθως παροτρύνονται από το σχολείο να αναζητήσουν θέματα στο Internet και τις περισσότερες φορές απευθύνονται σε εκπαιδευτικές ή άλλες ιστοσελίδες για να βρουν πληροφορίες σχετικές με τις σχολικές τους εργασίες.
- **Να επικοινωνήσουν με άλλους:** Υπηρεσίες όπως E-mail, Instant Messaging (IM), ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης (Facebook, Myspace κ.α.) και chat rooms είναι πιθανόν οι πιο γνωστοί τρόποι για online επικοινωνία με φίλους μέσω του Internet. Επίσης είναι δυνατή η ανταλλαγή αρχείων, ταινιών ή μουσικής, η είσοδος σε ομάδες συζητήσεων και η διασκέδαση με τα αλληλεπιδραστικά

online παιχνίδια. Η επικοινωνία μέσω του Internet αποτελεί έναν πολύ δημοφιλή τρόπο για τα παιδιά, που το αντιλαμβάνονται ως διασκέδαση και επέκταση των κοινωνικών τους δραστηριοτήτων.

- **Να παίζουν online παιχνίδια:** Τα online αλληλεπιδραστικά παιχνίδια είναι ένας από τους πιο δημοφιλείς λόγους που χρησιμοποιούν τα παιδιά το Internet. Μπορούν είτε να «κατεβάσουν» ένα παιχνίδι από μια ιστοσελίδα για να παίξουν είτε να επισκεφθούν μια ιστοσελίδα και να παίξουν με άλλους που είναι online – είτε φίλους είτε αγνώστους που είναι συνδεδεμένοι στο Internet την ίδια χρονική στιγμή. Για να γίνει αυτό, τα παιδιά χρειάζονται είτε μία Internet-enabled κονσόλα παιχνιδιών ή έναν υπολογιστή συνδεδεμένο στο Internet, όπου υπάρχει συνήθως μία μηνιαία χρέωση για την συνδρομή.
- **Να αγοράσουν online:** Το Internet συνδέει με εκατομμύρια εταιρίες, οργανισμούς και άτομα που έχουν κάτι να πουλήσουν. Ορισμένες από αυτές είναι γνωστές εταιρίες που διαθέτουν ηλεκτρονικά καταστήματα, ενώ υπάρχουν επίσης και οι online δημοπρασίες για αγορές από άτομα από όλο τον κόσμο. Τα παιδιά μπορούν να αγοράσουν βιβλία, παιχνίδια, CDs, βίντεο κτλ., παρόλο που τις περισσότερες φορές είναι απαραίτητη η ύπαρξη πιστωτικής κάρτας για την χρέωση των αγορών.

Επομένως, το Διαδίκτυο είναι ένας χώρος, όπου προσφέρει στο παιδί ή στον έφηβο την ευκαιρία να αντλήσει πλήθος αξιόπιστων πληροφοριών, να αναπτύξει νέες φιλίες, να ενσαρκώσει πολλαπλούς ρόλους και χαρακτήρες μέσα από μια εικονική πραγματικότητα.

Ωστόσο η χρήση του Διαδικτύου ελλοχεύει διάφορους κινδύνους αφού το παιδί μπορεί να έλθει σε επαφή με διάφορα άτομα, τα οποία μπορούν να κρυφτούν πίσω από την ανωνυμία τους και να εκμεταλλευτούν την παιδική αφέλεια και περιέργεια. Η φύση του είναι ιδιαίτερα ελκυστική και αυτό έχει ως αποτέλεσμα την πολύωρη απασχόληση μαζί του. Αυτό εκ πρώτης όψεως φαίνεται αθώο, όταν όμως ξεπερνά τα φυσιολογικά όρια μπορούμε να

μιλήσουμε για εθισμό από αυτό. Η επίμονη ενασχόληση με τον υπολογιστή μπορεί να υποδηλώνει ότι το παιδί βιώνει έντονη ανάγκη για απόσυρση, για αποφυγή διαπροσωπικών επαφών, και αναζήτησης νοήματος μέσω επαφής με την τεχνητή πραγματικότητα. Οι παράγοντες οι οποίοι συνδέονται με την υπερβολική χρήση του διαδικτύου και του υπολογιστή γενικότερα μπορεί να είναι άγχος, κατάθλιψη, διαταραχές προσωπικότητας, κοινωνική φοβία, αυτοκτονικοί ιδεασμοί (Tsai, 2010, Alexander, Currie, 2004).

Οι γονείς θα πρέπει να ανησυχήσουν για το παιδί τους και να αναρωτηθούν αν έχει πέσει σ' ένα φαύλο κύκλο εξάρτησης όταν εκείνο παρουσιάζει τα εξής συμπτώματα:

- Έντονη ενασχόληση με τον υπολογιστή, το οποίο έχει συνέπειες στην οικογενειακή, κοινωνική ζωή και σχολική του ζωή.
- Απότομη μείωση στη σχολική του επίδοση.
- Παραμέληση της διατροφής και της προσωπικής του ζωής.
- Πονοκεφάλους, ίλιγγους ή άλλες σωματικές ενοχλήσεις.
- Απότομη αλλαγή στη συμπεριφορά του .

Οι γονείς προκειμένου αποφευχθεί αυτή η κατάσταση θα χρειαστεί δομήσουν μια ειλικρινής σχέση όπου θα στηρίζεται στο γόνιμο διάλογο (Πρεκατέ, Γιωτάκος, 2005). Επίσης είναι σημαντικό να σταματήσουν να χρησιμοποιούν αναποτελεσματικούς τρόπους όπως να απειλούν το παιδί ότι θα του πάρουν το υπολογιστή, να διαπληκτίζονται μαζί του, να προκαλούν βλάβη στον υπολογιστή. Τέτοιου είδους χειρισμοί έχουν ως αποτέλεσμα να δυσχεραίνουν την επικοινωνία ανάμεσα στο παιδί και στο γονιό και το χάσμα μεταξύ τους να αυξάνεται καθώς και οι δύο πλευρές χάνουν τα όρια. Οι γονείς είναι απαραίτητο να γνωρίσουν αυτό το μέσο που έχει εισβάλει στη ζωή μας και παράλληλα να επιδείξουν ενδιαφέρον για τις δραστηριότητες του παιδιού τους στο Internet. Οι γονείς που έχουν παιδί μικρότερης ηλικίας θα χρειαστεί να χρησιμοποιούν το Διαδίκτυο μαζί του, ώστε να του δίνουν τις κατάλληλες κατευθύνσεις για το ποιες ιστοσελίδες είναι κατάλληλες και αναλογικές με την ηλικία , με τα ενδιαφέροντα και την προσωπικότητα του. Αυτός ο τρόπος θα τους επιτρέψει να επιβλέπουν τις δραστηριότητες του άλλα και παράλληλα να ξοδεύουν δημιουργικό χρόνο μαζί του.

Σε πρακτικό επίπεδο, ο υπολογιστής είναι καλό να βρίσκεται σε κοινόχρηστο και επιβλεπόμενο χώρο, ώστε να ελέγχεται διακριτικά η δραστηριότητα του παιδιού. Επίσης οι γονείς πρέπει να εξηγήσουν στα παιδιά τους ότι στο Internet υπάρχουν επιτήδευτοι, οι οποίοι επιθυμούν να τα ξεγελάσουν γι' αυτό θα πρέπει να προσέχουν, να μην αποκαλύπτουν προσωπικά τους στοιχεία, να μη στέλνουν υλικό από τον δικό τους υπολογιστή, να είναι επιφυλακτικά με όσα διαβάζουν ή βλέπουν ή τους λένε άλλοι χρήστες γιατί μπορεί να μην είναι αληθινά αφού το Διαδίκτυο έχει το προνόμιο της ανωνυμίας και συχνά τα ονόματα που χρησιμοποιούνται είναι ψευδώνυμα. Τέλος να θέσουν σταθερό χρονικό όριο το οποίο το παιδί θα ασχολείται με τον υπολογιστή και παράλληλα να ενθαρρύνουν άλλες ελεύθερες δραστηριότητες είτε με τους ίδιους είτε με συνομήλικους του.

4.4 Η ΕΛΛΕΙΨΗ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΣΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

Ο ελεύθερος χρόνος των παιδιών είναι η πιο ζωτική ανάσα, η διέξοδος στα απαιτητικά, σκληρά σχολικά προγράμματα, το πέρασμα στον κόσμο του παιχνιδιού, της χαλάρωσης. Η οργάνωση του ελεύθερου χρόνου είναι μια πράξη προσωπική που δεν επιδέχεται γενικεύσεις και δεν υποκινείται με τρόπο αυταρχικό. Οι περισσότεροι γονείς παγιδεύονται στις σύγχρονες κοινωνικές απαιτήσεις και στην προσπάθειά τους να εξασφαλίσουν τις καλύτερες δυνατές συνθήκες για ένα επιτυχημένο μέλλον, λένε οι ειδικοί, την ουσιαστική επικοινωνία με τα παιδιά τους.

Στη σημερινή πραγματικότητα όμως, όπως προαναφέρθηκε, τα ερευνητικά δεδομένα από την Ελλάδα και το εξωτερικό (Παπαβασιλείου, κ.ά., 2004, Ζαφειρόπουλος, 2009, Κάτσικας, 2002, Μακρίδης 2000) αποδεικνύουν ότι ο εξωσχολικός διαθέσιμος χρόνος των μαθητών παρουσιάζεται συχνά υπερβολικά προγραμματισμένος και σε πολλές περιπτώσεις εμφανίζεται ως συμπληρωματικός χρόνος της σχολικής μάθησης, αποδυναμωμένος από το εγγενές χαρακτηριστικό της αυτοδιάθεσης και της επιλογής, ενώ οι παραδοσιακές δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου αντικαθίστανται από νέες μορφές, όπως τα ηλεκτρονικά παιχνίδια και το διαδίκτυο.

Τα παιδιά φορτώνονται με όσες εξωσχολικές δραστηριότητες κυκλοφορούν, πολλές φορές δίχως την απαραίτητη συναίνεση των ίδιων των παιδιών (Μακρίδης, 2000). Έτσι, έχουμε απογεύματα γεμάτα με γαλλικά, αγγλικά, γερμανικά, κεραμικές, μπαλέτα, πιάνο, δραστηριότητες που όταν δεν έχουν επιλεγεί από τα παιδιά σκοτώνουν τη δημιουργικότητα, τη χαρά και κατατούν θλιβερές, βαρετές ενασχολήσεις.

Το να μάθει το παιδί να παίζει λίγες νότες σε ένα πιάνο- παιχνίδι στα τέσσερα χρόνια του μπορεί να του τραβήξει το ενδιαφέρον για τη μουσική. Το να εμφανιστεί στη σκηνή συμμετέχοντας σε ένα θεατρικό έργο μπορεί να δώσει ώθηση στην αυτοπεποίθησή του. Όταν όμως, γειμίζουν τα απογεύματά του με περισσότερες ενασχολήσεις απ' όσες μπορεί να αντέξει, κινδυνεύει να χάσει την ανεξαρτησία του, το ενδιαφέρον του γι' αυτό που κάνει. Αρκετοί ψυχολόγοι τονίζουν ότι η μεγάλη έγνοια των γονιών για την εξασφάλιση του μέλλοντος των παιδιών απηχεί την αγωνία που βιώνουν οι ίδιοι για να επικρατήσουν στη δική τους ζωή.

Στο σημερινό σχολείο κυριαρχούν η πίεση για υψηλούς βαθμούς και υψηλές επιδόσεις, το άγχος των μαθητών, η απουσία χαράς και ικανοποίησής τους, η πίεση για εξάντληση της διδακτέας και εξεταστέας ύλης, η απουσία εποικοδομητικής συνεργασίας και παιδαγωγικής σχέσης εκπαιδευτικού - μαθητών, η απουσία ελεύθερου χρόνου στους μαθητές για να ικανοποιήσουν τα προσωπικά ενδιαφέροντα, οι ψυχικές επιβαρύνσεις, όπως εσωστρέφεια, ανασφάλεια, απάθεια, αδιαφορία, επιθετικότητα κ.ά. (Παπαδοπούλου, κ.ά., 2003). Δηλαδή, έχουμε ένα μαθητή που τον πιέζουμε να βρίσκεται εκτός των φυσικών ορίων αντοχής και από τον οποίο διαρκώς απαιτούμε υψηλές επιδόσεις επιτυχίας. Έχουμε ένα μαθητή που εργάζεται περισσότερο και από έναν ενήλικα εργαζόμενο.

Το φορτωμένο εξωσχολικό πρόγραμμα φαίνεται να είναι αναπόφευκτη συνέπεια των αναγκών και των απαιτήσεων της εποχής. Μπορεί, όμως, να γίνει ελαφρύτερο και διασκεδαστικό αν είναι αποτέλεσμα της ελεύθερης συναίνεσης των παιδιών. Οι γονείς πρέπει να είναι πολύ προσεκτικοί στην οριοθέτηση των δικαιωμάτων και των απαιτήσεων. Θα πρέπει να μεριμνούν ώστε τα παιδιά να μην απομονώνονται, αλλά να έχουν μια αμφίδρομη σχέση με ό,τι καταπιάνονται. Και το σπουδαιότερο να μη βλέπουν τις δραστηριότητες

των παιδιών ως ευκαιρία απαλλαγής από το βάρος της ευθύνης που απαιτεί η ζωντανή και η συνεχής σχέση μαζί τους. Λείπουν από τα παιδιά οι ευκαιρίες για παιχνίδι, συνηθίζουν μια ζωή χωρίς φυσική άσκηση. Η φυσική άσκηση είναι από τα καλύτερα μέτρα προληπτικής ιατρικής σε όλες τις ηλικίες. Η εικονική πραγματικότητα μέσα από την πολύωρη τηλεθέαση και ενασχόληση με τις νέες τεχνολογίες παίρνει τη θέση της πραγματικής ζωής. Τα παιδιά υπεραπασχολούνται με συνέπεια να μην έχουν ώρες για σημαντική επικοινωνία με τα άλλα μέλη της οικογένειά τους. Η έκθεση σε πολλά πράγματα δίνει τη δυνατότητα της πολύπλευρης μάθησης (Ελευθεριάδης, Μαντουβάλου, 1985), ωστόσο ενέχει τον κίνδυνο να χαθεί το παιδί μέσα σε όλα αυτά. Οι ευκαιρίες για επικοινωνία ολοένα λιγοστεύουν

Μέρος β΄

2. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

2.1 ΕΙΔΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ- ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ

Η πραγματοποίηση της έρευνας ξεκίνησε από την παρατήρηση των γραφόντων, ότι τα παιδιά των διαφόρων σχολείων Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, τα οποία είχαν επισκεφτεί κατά τη διάρκεια των σπουδών τους στα πλαίσια πρακτικής άσκησης, ασχολούνταν κατά το πλείστον με διαφορετικά ενδιαφέροντα και είχαν άλλες αναζητήσεις στον ελεύθερο χρόνο τους. Η ποικιλία των ενδιαφερόντων τους ποίκιλε ανάλογα την κοινωνική προέλευση, τις εξωσχολικές δραστηριότητές τους, το φύλο τους, τις επιδράσεις της οικογένειας και του ευρύτερου κοινωνικοοικονομικού περιβάλλοντος.

Οι νέοι μαθητές αυτής της ηλικίας βρίσκονται σε μια σημαντική περίοδο στη ζωή τους, τόσο για την προσωπική τους ανάπτυξη όσο και για την κοινωνική τους ένταξη. Το σχολείο, μαζί με την οικογένεια και τους φίλους, είναι μερικοί από τους σημαντικότερους παράγοντες που επηρεάζουν και καθορίζουν την πορεία και εξέλιξη της ζωής τους.

Όταν μιλάμε για τον ελεύθερο χρόνο των νέων μαθητών, εννοούμε κυρίως ένα σύνολο δραστηριοτήτων ή απραξίας που επιλέγουν ελεύθερα οι ίδιοι, μακριά από κάθε είδους υποχρέωση ή εξαναγκασμό.

Ο σχεδιασμός και η διεξαγωγή της έρευνας ακολούθησε, ακριβώς, τα όσα αναφέρει η επιστημονική βιβλιογραφία σχετικά με την μέθοδο που ακολουθείται συνήθως στην εκπαιδευτική έρευνα (Robson, 2007). Πιο συγκεκριμένα, προσδιορίστηκε ο σκοπός, ετέθησαν τα ερευνητικά ερωτήματα, επελέγη η κατάλληλη μεθοδολογία και προσδιορίστηκε η μέθοδος δειγματοληψίας.

Ο σκοπός της έρευνας και οι επιμέρους στόχοι, διαμορφώθηκαν ως αποτέλεσμα της ανασκόπησης της βιβλιογραφίας και λαμβάνοντας υπ' όψη τα δεδομένα που υπάρχουν στην ελληνική πραγματικότητα σχετικά με τον ελεύθερο χρόνο και τους τρόπους αξιοποίησής του. Σημαντική διαφορά σε σχέση με προηγούμενες έρευνες ήταν η συγκέντρωση πρωτογενούς υλικού μέσα από συνεντεύξεις με γονείς και όχι με παιδιά. Ο λόγος για αυτήν τη

διαφοροποίηση προκύπτει από το γεγονός ότι η γονική επιρροή πάνω στο παιδί, η οποία λαμβάνει χώρα κατά τη διάρκεια ολόκληρης της ζωής, είναι εξαιρετικά σημαντική κατά τη διάρκεια της παιδικής ηλικίας (Πετράκη, κ.ά., 2006). Η οικογένεια ως περιβάλλον παιδευτικό και μορφωτικό καθίσταται για το παιδί σημαντικός παράγοντας στην διαμόρφωση της συμπεριφοράς και της προσωπικότητάς του. Ο ρόλος των γονέων τόσο στον καθορισμό του ελεύθερου χρόνου όσο και στην επιλογή των κατάλληλων δραστηριοτήτων είναι βασική και αναγκαία συνθήκη. Όσο πιο μικρή είναι η ηλικία τόσο πιο αναγκαία, αλλά και πιο κατευθυντική, είναι η συμμετοχή των γονέων στη διαδικασία αυτή.

Βασικός σκοπός της έρευνας είναι η ανίχνευση των δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου σε μαθητές σχολικής ηλικίας.

Τα αποτελέσματα της έρευνας θα δώσουν μια σαφή εικόνα σχετικά με το είδος, την ποσότητα και την ποιότητα του ελεύθερου χρόνου των παιδιών, ενώ ταυτόχρονα θα επιχειρηθεί να καθοριστεί η βαρύτητα των παραγόντων κοινωνικής προέλευσης, που επηρεάζουν την στάση των παιδιών ως προς τις δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου.

Ειδικότεροι στόχοι της έρευνας είναι:

- Η εξέταση αντιπροσωπευτικού δείγματος γονέων μαθητών Ε΄ και Στ΄ Δημοτικού ως προς τις δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου των παιδιών τους.
- Η προβολή των θετικών συνεπειών από την εφαρμογή του ποιοτικού ελεύθερου χρόνου στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση.
- Να διερευνήσει την επίδραση των γονέων, του φύλου του παιδιού, του μεγέθους της οικογένειας, κοινωνικοοικονομικού περιβάλλοντος και του σχολείου όσον αφορά τις επιλογές του παιδιού.
- Να αντιληφθούν τα άτομα του δείγματος τη σχέση μεταξύ προσωπικών χαρακτηριστικών με τις επιλογές του ελεύθερου χρόνου.
- Να δώσει επαρκείς πληροφορίες και να αναπτύξει ερευνητικές τεχνικές για την προώθηση της έρευνας πάνω στα θέματα του ελεύθερου χρόνου.
- Η παροχή χρήσιμων πληροφοριών και έγκυρων στατιστικών στοιχείων, τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε μελλοντικές ερευνητικές εργασίες σχετικές με το θέμα μας.

- Να συμβάλει στη διατύπωση προτάσεων για τη σωστή παιδαγωγική και ορθολογική διαχείριση του ελεύθερου χρόνου.
- Να επισημάνει την αναγκαιότητα της συμμετοχής και της σωστής καθοδήγησης των γονέων στον ελεύθερο χρόνο των παιδιών τους.

Για τις ανάγκες της έρευνας επιλέχθηκε η ποιοτική μέθοδος καθώς αποσκοπεί στην εις βάθος μελέτη τάσεων οι οποίες προσδιορίζονται από την υπό έλεγχο θεωρίες και διότι θεωρήθηκε καταλληλότερη αναφορικά με τη συγκέντρωση πληροφοριών και στοιχείων της «καθημερινότητας» των ανθρώπων (Silverman, 2000, Robson, 2007). Διεξήχθησαν εις βάθος συνεντεύξεις βασισμένες σε ημι-δομημένες ερωτήσεις, δια των οποίων θα επιχειρηθεί να συγκεντρωθεί πραγματολογικό και πρωτογενές υλικό μέσω των συνεντεύξεων με τους γονείς μαθητών σχολικής ηλικίας, το οποίο θα αξιολογηθεί σε σύγκριση με αντίστοιχο υλικό που προήλθε από ανασκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας.

Οι κυριότεροι παράγοντες που επηρέασαν την επιλογή της συγκεκριμένης μεθοδολογίας συνοψίζονται στα εξής σημεία (Richardson, 1994, Orford, 1995, Robson, 2007):

- Σημαίνοντα στοιχεία που χαρακτηρίζουν τις ποιοτικές μεθόδους είναι ότι έχουν μια φυσιολογική ροή και κατά ένα μεγάλο βαθμό δεν είναι κατευθυνόμενες από τον ερευνητή. Ο ερευνητής έτσι μπορεί να διεισδύσει στην προσωπικότητα των υποκειμένων και να κατανοήσει τις κοινωνικές επιρροές που τα υποκείμενα έχουν δεχτεί
- Ο ερευνητής που ακολουθεί ποιοτική μέθοδο παρατηρεί, παίρνει συνεντεύξεις, κρατά σημειώσεις, περιγράφει και ερμηνεύει τα φαινόμενα όπως ακριβώς έχουν.
- Οι ποιοτικές μέθοδοι δίνουν την ευκαιρία στον ερευνητή να στοχεύσει στο τι σημαίνει για τα υποκείμενα η εμπειρία για την οποία μιλούν, με άλλα λόγια, να εμβαθύνει.
- Πέρα, όμως, από τη λεπτομερή ανάλυση, οι ποιοτικές μέθοδοι καταγράφουν τη «φωνή» του υποκειμένου και τις εκφράσεις του.
- Η επιλογή της συνέντευξης ως μέσο συγκέντρωσης υλικού επιτρέπει στον ερευνητή να ενθαρρύνει και τις δύο πλευρές, που λαμβάνουν

μέρος στη διαδικασία να νιώσουν περισσότερο συνδεδεμένες με τη συζήτηση, που διεξάγεται, ανατροφοδοτούμενη από τις απόψεις που εκφράζονται. Απαραίτητη όμως προϋπόθεση για κάτι τέτοιο είναι η δεξιότητα καλής ακρόασης του μελετητή, ως προς τα υποκείμενα, τα οποία ο ερευνητής οφείλει να έχει ενθαρρύνει να εκφραστούν. Για αυτό το λόγο ακόμα και τα πρώτα λεπτά της συνέντευξης είναι καθοριστικά

- Όλες οι σχετικές έρευνες με τον ελεύθερο χρόνο χρησιμοποιούν ποσοτικές μεθόδους έρευνας μέσω της χρήσης δομημένου ερωτηματολογίου. Επομένως θα ήταν πολύ χρήσιμο να διαπιστωθεί κατά πόσον μια ποιοτική έρευνα θα επιβεβαίωνε τα πορίσματα των εν λόγω ποσοτικών ερευνών.

2.2 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΕΣ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ- ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

Από την κριτική αξιολόγηση των θεωριών και την ανασκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας γύρω από τη διαχείριση του ελεύθερου χρόνου προέκυψαν οι κύριες υποθέσεις και ερευνητικά ερωτήματα που θα επιχειρηθεί να διερευνηθούν με τη συγκέντρωση του απαραίτητου ερευνητικού υλικού.

Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, διαπιστώθηκε ότι γύρω από το εξεταζόμενο θέμα, υπάρχουν στο χώρο της Ελλάδας και του εξωτερικού αρκετά ερευνητικά δεδομένα. Η έρευνα οργανώθηκε με βάση προσεγγίσεις και έρευνες επιστημόνων με την υπόθεση ότι ανάλογα φαινόμενα περίπου συμβαίνουν και στην περίπτωσή μας. Αυτή η υπόθεση θα δοκιμαστεί με τις συγκρίσεις των ερευνητικών δεδομένων που αναφέραμε κατά την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας.

Αρχική υπόθεση της ερευνητικής μας προσπάθειας ήταν το γεγονός ότι τα παιδιά των τελευταίων τάξεων του Δημοτικού Σχολείου, αναμένεται να έχουν ελάχιστο ελεύθερο χρόνο, λόγω του επιβαρημένου τους καθημερινού προγράμματος.

Επίσης βασική ερευνητική υπόθεση της έρευνας με βάση τη διεθνή και ελληνική βιβλιογραφία, είναι ότι τα παιδιά αφιερώνουν τον περισσότερο χρόνο τους στην παρακολούθηση τηλεόρασης, στη χρήση του Διαδικτύου, σε αθλητικές δραστηριότητες και σε ηλεκτρονικά παιχνίδια.

Επίσης, η έρευνα επιδιώκει να απαντήσει σε ερευνητικά ερωτήματα που αφορούν:

- Ποιό είναι το είδος των πρακτικών του ελεύθερου χρόνου των μαθητών;
- Ποια η συχνότητα των πρακτικών του ελεύθερου χρόνου των μαθητών;
- Ποια είναι τα χαρακτηριστικά που αποδίδουν οι γονείς στον ελεύθερο χρόνο των παιδιών τους;
- Ποιες οι πιθανές διαφοροποιήσεις στις πρακτικές του ελεύθερου χρόνου των μαθητών ανάλογα με το φύλο και την κοινωνικο-οικονομική τους κατάσταση;

- Συμμετέχουν ή όχι οι γονείς στις δραστηριότητες του παιδιού;
- Επεμβαίνουν ή όχι οι γονείς στη διαχείριση και το περιεχόμενο του ελεύθερου χρόνου;
- Υπάρχει ενημέρωση για δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου από το σχολείο;

Οι παραπάνω ερευνητικές υποθέσεις και ερωτήματα θα εξεταστούν από τα εμπειρικά δεδομένα μαζί από τις άμεσες επεξηγήσεις που θα προκύψουν για μια επαρκή αξιολόγηση των ερευνητικών υποθέσεων που θα τεθούν σε δοκιμασία. Ειδικότερα, διερευνώνται μέσα από τις ερωτήσεις της ημιδομημένης συνέντευξης που θα λάβει χώρα στην έρευνα. Μέσω των απαντήσεων της συνέντευξης, γίνεται προσπάθεια να καλυφθούν όσο το δυνατόν καλύτερα τα ερωτήματα για την παρούσα εργασία, καθώς ο ελεύθερος χρόνος αποτελεί μια ευρύτατη περιοχή που εξαρτάται από πολλούς παράγοντες.

2.3 ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ- ΔΕΙΓΜΑ

Η παρούσα μελέτη αφορά τη συγκέντρωση δεδομένων από γονείς, οι οποίοι έχουν παιδιά που βρίσκονται στις τελευταίες τάξεις του Δημοτικού Σχολείου, συγκεκριμένα από τις τάξεις Ε΄ και ΣΤ΄. Το μέγεθος του δείγματος αποτελούν 15 γονείς από τους Νομούς Αχαΐας και Αιτωλοακαρνανίας, οι οποίοι διαμένουν σε αστικές, ημιαστικές και αγροτικές περιοχές. Η συγκέντρωση του δείγματος έγινε με τη μέθοδο της τυχαίας και βολικής δειγματοληψίας, λόγω του ότι η εποχή που έλαβε χώρα η έρευνα ήταν καλοκαίρι και επομένως δεν υπάρχει η δυνατότητα επίσκεψης σε συλλόγους γονέων και κηδεμόνων εντός σχολικών μονάδων.

Η επιλογή των συγκεκριμένων τάξεων του Δημοτικού (Ε΄ και ΣΤ΄ Δημοτικού) έγινε επειδή, αφενός οι μαθητές είναι στο τέλος της σχολικής ηλικίας και λίγο πριν την εφηβεία και επομένως είναι αρκετά μεγάλοι ώστε να έχουν και να εκφράζουν τη δική τους άποψη για τις πρακτικές του ελεύθερου χρόνου τους και αφετέρου δεν προσανατολίζονται εντατικά για σπουδές και τις πανελλήνιες εξετάσεις όπως οι μαθητές του Γυμνασίου ή του Λυκείου.

Όσον αφορά την επιλογή των γονέων και όχι μαθητών, ο λόγος για αυτήν τη διαφοροποίηση προκύπτει από το γεγονός ότι η γονική επιρροή πάνω στο παιδί, η οποία λαμβάνει χώρα κατά τη διάρκεια ολόκληρης της ζωής, είναι εξαιρετικά σημαντική κατά την περίοδο της παιδικής ηλικίας. Επομένως, ο ρόλος των γονέων τόσο στον καθορισμό του ελεύθερου χρόνου όσο και στην επιλογή των κατάλληλων δραστηριοτήτων είναι βασική και αναγκαία συνθήκη. Όσο πιο μικρή είναι η ηλικία τόσο πιο αναγκαία, αλλά και πιο κατευθυντική, είναι η συμμετοχή των γονέων στη διαδικασία αυτή. Επίσης, η πλειοψηφία των ερευνών απευθύνεται σε παιδιά, και θα ήταν ενδιαφέρον να διαπιστωθεί και η άποψη των γονέων για το συγκεκριμένο ζήτημα.

Το δείγμα της παρούσας έρευνας δεν είναι μεγάλο ούτε αντιπροσωπευτικό, καθώς η παρούσα εργασία δεν διεκδικεί αντιπροσωπευτικότητα. ωστόσο, η επιλογή του πεδίου και του πληθυσμού της έρευνας ήταν σκόπιμη και έγινε προσπάθεια οι γονείς και κατ'έπекταση τα παιδιά τους, ως προς την κοινωνική, οικονομική και πολιτισμική τους

σύνθεση, να βρίσκονται όσο το δυνατόν πιο κοντά στον μέσο όρο των χαρακτηριστικών του συνολικού μαθητικού πληθυσμού.

Συγκεκριμένα, συμμετείχαν 12 μητέρες και 3 πατέρες, καθώς το ωράριο των πατέρων λόγω εργασίας, απέτρεψε τη μαζικότερη συμμετοχή τους στην έρευνα. Ως προς τον τόπο κατοικίας, οι 6 έμεναν σε χωριό και οι υπόλοιποι 9 σε πόλη (Αγρίνιο, Πάτρα). Ως προς το είδος και τη δομή της οικογένειας, οι 2 ήταν μονογονεϊκές οικογένειες και οι υπόλοιπες παραδοσιακές οικογένειες με αριθμό παιδιών 1-3.

Βασικές ενδείξεις για το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο είναι η εργασία των γονέων, το μορφωτικό επίπεδο, οι οικονομικές απολαβές και το κοινωνικό γόητρο του επαγγέλματος που ασκούν καθώς και το επίπεδο εκπαίδευσης των γονέων. Αναλυτικότερα, τα επαγγέλματα των ερωτώμενων στο χωριό ήταν αγροτικά και χειρονακτικά, ενώ το αντίστοιχο μορφωτικό επίπεδο στο σύνολο του δείγματος κυμαινόταν από Υποχρεωτική Εκπαίδευση (κυρίως στα χωριά) μέχρι και πανεπιστημιακή εκπαίδευση. Το οικονομικό επίπεδο στη μεγαλύτερο μέρος του δείγματος ήταν καλό, εκτός από 2 περιπτώσεις, όπου χαρακτηρίζεται ως μέτριο.

2.4 ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΜΕΣΑ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Για τις ανάγκες της παρούσης έρευνας επιλέχθηκε η ποιοτική μέθοδος, καθώς αποσκοπεί στην εις βάθος μελέτη τάσεων, οι οποίες προσδιορίζονται από την υπό έλεγχο θεωρίες και διότι θεωρήθηκε καταλληλότερη αναφορικά με τη συγκέντρωση πληροφοριών και στοιχείων της «καθημερινότητας» των ανθρώπων. Διεξήχθησαν εις βάθος συνεντεύξεις βασισμένες σε ημι-δομημένες ερωτήσεις, δια των οποίων θα επιχειρηθεί να συγκεντρωθεί πραγματολογικό και πρωτογενές υλικό μέσω των συνεντεύξεων με τους γονείς μαθητών σχολικής ηλικίας,

Η ημιδομημένη συνέντευξη είναι η πιο ευρέως διαδεδομένη μέθοδος συλλογής δεδομένων στην ποιοτική έρευνα στις κοινωνικές επιστήμες (Κυριαζή, 1998, Robson, 2007). Γενικά, η ημιδομημένη συνέντευξη αποπειράται να είναι μη-κατευθυντική και ανοιχτή. Συνήθως, ο ερευνητής έχει σχεδιάσει ένα γενικό πλάνο για τη συνέντευξη, αλλά συχνά στην πράξη οι ερωτήσεις δεν ακολουθούνται αυστηρά. Οι ερωτήσεις είναι συνήθως ανοιχτού τύπου και αντιστοιχούν στα βασικά θέματα για τα οποία επιθυμούμε να συλλέξουμε πληροφορίες.

Όσον αφορά στην ανάλυση που θα ακολουθήσει, στην προσπάθειά να κωδικοποιηθούν οι θέσεις των γονέων σχετικά με τον ελεύθερο χρόνο, σε μεγάλο βαθμό θα ακολουθηθούν οι αρχές της ανάλυσης περιεχομένου. Σ' αυτό το πλαίσιο θα γίνουν όσο το δυνατόν λιγότερες ερωτήσεις και θα επιχειρηθεί σταδιακή απόσυρση από την πλευρά του ερευνητή, κατά τη ροή των συνεντεύξεων, δίνοντας τη δυνατότητα στα υποκείμενα να αφηγηθούν. Σκοπός είναι οι ερωτώμενοι να είναι ελεύθεροι να ταξινομήσουν οι ίδιοι τα σημαντικά και τα ουσιώδη συμβάντα.

Η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε με προσχεδιασμένο πλάνο ανοικτών και μερικών κλειστών ερωτήσεων, που αποτελεί πιο ολοκληρωμένο τρόπο προσέγγισης της κοινωνικής πραγματικότητας που θέλουμε να ερευνήσουμε. Ερωτήσεις κλειστής μορφής θα χρησιμοποιηθούν καθώς οι κωδικοποιημένες απαντήσεις διευκολύνουν την ποσοτικοποίηση

των στοιχείων, ενώ ανοιχτής μορφής ερωτήσεις επιλέχθηκαν για να προστεθούν οι αυτολεξεί αναφορές σε απαντήσεις των ερωτώμενων, που θα στοιχειοθετήσουν τα κυριότερα συμπεράσματα και θα εμπλουτίσουν τη στατιστική ανάλυση

Η τελική μορφή της ημιδομημένης συνέντευξης ελήφθη λαμβάνοντας υπ' όψη την μελέτη της βιβλιογραφίας, που παρατέθηκε στο θεωρητικό μέρος της εργασίας και τις ερευνητικές υποθέσεις και ερωτήματα, στα οποία θέλουμε να επικεντρωθούμε. Οι ερωτήσεις είναι της εξής μορφής (Κουλάκογλου, 1998):

Οι *περιγραφικές ερωτήσεις* ζητούν από τον συμμετέχοντα να δώσει μια γενική περιγραφή για το «τι συνέβη» ή «πώς είναι η κατάσταση» - είναι ερωτήσεις που αφορούν βιογραφικού τύπου στοιχεία, ιστορίες ζωής και την περιγραφή επεισοδίων.

Οι *δομικές ερωτήσεις* αφορούν το πώς οργανώνει ο συμμετέχοντας τη γνώση του και ζητά από αυτόν ή αυτήν να δηλώσει τις κατηγορίες μέσα από τις οποίες ορίζει τον κόσμο.

Οι *ερωτήσεις αντίθεσης* ζητούν από τον συμμετέχοντα να κάνει συγκρίσεις ανάμεσα σε γεγονότα και εμπειρίες.

Οι *ερωτήσεις αξιολόγησης* έχουν να κάνουν με τα συναισθήματα του συμμετέχοντα για κάποιο θέμα ή κάποιο πρόσωπο.

Η συνέντευξη βασίστηκε βασικά σε ερωτήσεις δομημένες στις παρακάτω κατηγορίες :

1. Διερεύνηση είδους δραστηριοτήτων των παιδιών και ταυτόχρονη ύπαρξη ή μη ελεύθερου χρόνου.
2. Ανίχνευση στάσεων γονέων απέναντι στον ελεύθερο χρόνο των παιδιών.
3. Παράγοντες που επιδρούν στην επιλογή δραστηριοτήτων.
4. Διαμόρφωση στάσης και ορθής διαχείρισης των μαθητών απέναντι στον ελεύθερο χρόνο.

Συγκεκριμένα, οι συνεντεύξεις βασίζονται σε ένα ερωτηματολόγιο, το οποίο αποτελείται από 4 άξονες. Οι ερωτήσεις επιχειρούν να απαντήσουν στα ερευνητικά ερωτήματα και τις υποθέσεις, οι οποίες τέθηκαν κατά το σχεδιασμό της έρευνας. Οι ερωτήσεις είναι οι εξής:

1. *Πώς είναι ένα 24ωρο του παιδιού σας μια καθημερινή και το Σαββατοκύριακό; Η συγκεκριμένη ερώτηση σκοπεύει να ανιχνεύσει τη διάρθρωση του ελεύθερου χρόνου του παιδιού τις καθημερινές μέρες και το Σαββατοκύριακο, καθώς και το είδος των δραστηριοτήτων του κατά τον ελεύθερο χρόνο τους σε μια ημέρα.*
2. *Πιστεύετε πως το παιδί σας έχει επαρκή ελεύθερο χρόνο; Η συγκεκριμένη ερώτηση επιχειρεί να διαπιστώσει την ύπαρξη επαρκούς ελεύθερου χρόνου για το παιδί κατά την άποψη πάντα των γονέων.*
3. *Συμμετέχετε στις δραστηριότητες του παιδιού σας κατά τον ελεύθερο χρόνο τους; Με αυτήν την ερώτηση θα διαπιστωθεί η ενεργή συμμετοχή των γονέων στον ελεύθερο χρόνο του παιδιού τους.*
4. *Καθορίζετε τις δραστηριότητές του; Με αυτήν την ερώτηση θα καταδειχθεί κατά πόσον οι γονείς είναι παρεμβατικοί και κατευθυντικοί στον ελεύθερο χρόνο του παιδιού.*
5. *Πιστεύετε ότι το σχολείο συμβάλλει στη σωστή διαχείριση του ελεύθερου χρόνου του παιδιού σας; Το ερώτημα αυτό επιχειρεί να απαντήσει στην επίδραση ή μη του σχολείου στον ελεύθερο χρόνο του ατόμου.*
6. *Πιστεύετε ότι ο ελεύθερος χρόνος διαφοροποιείται ανάλογα με το φύλο και την κοινωνικο-οικονομική κατάσταση του παιδιού; Ναι, όχι και γιατί; Με την ερώτηση θα διαπιστωθούν οι πιθανές διαφοροποιήσεις στις πρακτικές του ελεύθερου χρόνου των μαθητών ανάλογα με το φύλο και την κοινωνικο-οικονομική τους κατάσταση.*

7. *Θεωρείτε ότι το παιδί σας διαχειρίζεται σωστά τον ελεύθερο χρόνο του; Στο σημείο αυτό ζητείται η γνώμη των γονέων για την ποιότητα ή μη των δραστηριοτήτων του παιδιού και για την ύπαρξη τυχόν διαφωνιών των γονέων όσον αφορά τις επιλογές του.*
8. *Έχετε καταλάβει τι πραγματικά αρέσει στο παιδί σας να κάνει στον ελεύθερο χρόνο του; Η τελευταία ερώτηση έχει σκοπό να διαγνώσει κατά πόσον οι γονείς γνωρίζουν τις πραγματικές επιθυμίες του παιδιού τους και αν συμβαδίζουν αυτές με τις καθημερινές τους ενασχολήσεις.*

Οι συνεντεύξεις μαγνητοφωνήθηκαν με ειδικό μαγνητόφωνο και απομαγνητοφωνήθηκαν στη συνέχεια αυτολεξεί, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις έγινε κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων και μια ταυτόχρονη καταγραφή σημειώσεων. Οι ανοιχτής μορφής ερωτήσεις θα κωδικοποιηθούν κατά την επεξεργασία των δεδομένων, ώστε να αναλυθούν με μεγαλύτερη συστηματικότητα. Ωστόσο ήταν χρήσιμο να γίνει συνδυασμός της χρήσης των σημειώσεων με το μαγνητόφωνο, διότι στις σημειώσεις μπορεί να περιέχονται πληροφορίες που δεν αποκαλύπτονται στο απομαγνητοφωνημένο κείμενο της συζήτησης π.χ. η έκφραση του προσώπου, η στάση του σώματος, δηλαδή σημάδια της μη λεκτικής επικοινωνίας, τα συναισθήματα πριν και μετά τη συνέντευξη κτλ.

2.5 ΤΟΠΟΣ ΚΑΙ ΧΡΟΝΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η παρούσα μελέτη αφορά τη συγκέντρωση δεδομένων από γονείς, οι οποίοι έχουν παιδιά που βρίσκονται στις τελευταίες τάξεις του Δημοτικού Σχολείου, συγκεκριμένα από τις τάξεις Ε' και ΣΤ'. Το μέγεθος του δείγματος απαρτίζεται από 15 γονείς από τους Νομούς Αχαΐας και Αιτωλοακαρνανίας, οι οποίοι διαμένουν σε αστικές, ημιαστικές και αγροτικές περιοχές.

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε τον Ιούλη του 2010, κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού, σε μέρες καθημερινές ή Σαββατοκύριακα ανάλογα με το χρόνο των ερωτώμενων. Οι περισσότερες συνεντεύξεις έγιναν στο σπίτι των γονέων και οι υπόλοιπες σε εξωτερικό χώρο. Η διάρκεια τέλος της κάθε συνέντευξης ήταν 10-15 λεπτά.

2.6 ΣΥΛΛΟΓΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Πριν λάβουν χώρα οι συνεντεύξεις με τους γονείς, προηγήθηκε συνεννόηση μαζί τους προκειμένου οι συναντήσεις μαζί τους να γίνουν σε χώρο και χρόνο που τους εξυπηρετεί. Στην επαφή που έγινε πριν τις συνεντεύξεις οι γονείς ενημερώθηκαν αναλυτικά για τους σκοπούς και τους στόχους της έρευνας και τη μεθοδολογία που θα ακολουθηθεί, ώστε να είναι πλήρως ενήμεροι και η συμμετοχή τους να είναι απολύτως συνειδητή και ηθελημένη. Φροντίδα των ερευνητών ήταν να εξασφαλίσουν ένα ήσυχο μέρος σε χρόνο που βολεύει τον ερωτώμενο για να αποφύγει να του δημιουργήσει πίεση, άγχος, αμηχανία, δυσκολία κτλ. Έτσι οι περισσότερες συνεντεύξεις, όπως προαναφέρθηκε έγιναν στο σπίτι των γονέων και οι υπόλοιπες σε εξωτερικό χώρο (στην εργασία του ερωτώμενου ή σε κάποιο χώρο εστίασης).

Σημαντικό στοιχείο της επιτυχίας μιας συνέντευξης οφείλεται στην επικοινωνία με τον ερωτώμενο. Η προσέγγιση και η πρώτη εντύπωση συχνά καθορίζουν και την ποιότητα αυτής της επικοινωνίας και παίζουν σημαντικό ρόλο στο να εδραιωθεί ένα κλίμα εμπιστοσύνης -απαραίτητο για μια συνέντευξη (Κουλάκογλου, 1998). Η πρώτη προσέγγιση επομένως έγινε προσωπικά ή τηλεφωνικά, και σε κάθε περίπτωση όμως, δηλώθηκε ποιοι

είναι οι συνεντευκτές, τι ερευνάται και για ποιον λόγο ζητείται η συμβολή του γονέα στην έρευνά μας.

Έγινε προσπάθεια από τους ερωτώντες εξαρχής να είναι όσο πιο διαφωτιστικοί γίνεται για τους σκοπούς της συνέντευξης και γιατί επιλέχθηκε το συγκεκριμένο άτομο να δώσει συνέντευξη, ώστε να μειωθεί η επιφυλακτικότητα και η ανησυχία του. Σε αυτήν την πρώτη επικοινωνία διευκρινίστηκε και το είδος της καταγραφής που θα γίνει και ζητήθηκε άδεια για να χρησιμοποιηθεί μαγνητόφωνο, ώστε να εξασφαλιστεί η συναίνεση του συμμετέχοντα. Αν και οι περισσότεροι δεν είχαν αντίρρηση, χρειάστηκε εν τούτοις κάποιες φορές να εξηγήσουμε ότι είναι απαραίτητο να το χρησιμοποιήσουμε, διότι εξασφαλίζει την πιστή αναπαραγωγή όσων πει ο ίδιος, κτλ. Ακόμα, κατά την αρχική επικοινωνία συζητήθηκε και το ζήτημα της ανωνυμίας (ή μη) και, γενικά, δόθηκαν εγγυήσεις για το πώς θα χρησιμοποιηθούν οι πληροφορίες που θα μας δώσει ο ερωτώμενος. Εδώ δόθηκε και η υπόσχεση ότι η συνέντευξη θα σταματήσει στο σημείο που δεν θα αισθάνεται άνετα ή ότι, ακόμα κι αν αρχικά καταγραφούν κάποιες απόψεις του, μπορεί να ζητήσει να μην δημοσιοποιηθούν. Τέλος συμφωνήθηκε, κι αυτό αναίρεσε την όποια επιφυλακτικότητα των ερωτώμενων, ότι πριν από κάθε χρήση και δημοσιοποίηση της συνέντευξης θα τους δοθεί ένα αντίγραφο. Αυτού του τύπου οι εξηγήσεις και οι διαβεβαιώσεις είναι δικλείδες ασφαλείας για τον διστακτικό συμμετέχοντα και συνήθως τον κάνουν να αισθανθεί πιο ασφαλής, ανοιχτός και χαλαρός κατά τη συνέντευξη. Όλα αυτά αποτέλεσαν το «συμβόλαιο» της συνέντευξης (Robson, 2007).

Τέλος, ο ερευνητικός μας σχεδιασμός χρειάστηκε να περιλάβει και τη διεξαγωγή μιας αρχικής πιλοτικής συνέντευξης για τη βελτίωση τυχόν προβλημάτων που θα εντοπιστούν στη διαδικασία των συνεντεύξεων, η οποία ωστόσο εξελίχθηκε πολύ ομαλά.

Κατά τη διάρκεια της συνέντευξης οι ερευνητές ακολούθησαν τις βασικές αρχές της, ώστε να δημιουργηθεί ένα κλίμα εμπιστοσύνης, που θα κάνει τους μετέχοντες να χαλαρώνουν, να ανοίγονται και να δίνουν ειλικρινείς και πλήρεις απαντήσεις (Κυριαζή, 1998, Robson, 2007). Έγινε προσπάθεια ο διενεργών τη συνέντευξη να δώσει προσοχή στα εξής σημεία:

- Να ακούει τον συνομιλητή του με ενδιαφέρον, να παρακολουθεί και να αντιδρά στα λεγόμενά του κατά τρόπο τέτοιο ώστε να τον ωθεί να αποκαλύψει περισσότερες πληροφορίες, χωρίς να χάσει τον ειρμό των σκέψεων του ή να ξεφύγει από το θέμα ή να παρασυρθεί προς την κατεύθυνση που επιθυμεί ο ερευνητής.
- Να χρησιμοποιήσει μικρές ενθαρρυντικές εκφράσεις, διευκρινιστικές (αλλά όχι κατευθυντικές) ερωτήσεις, θετική έκφραση χειρών, ματιών και προσώπου (αλλά όχι κατευθυντικού χαρακτήρα), γενικά, μια φιλική κι ανοικτή στάση ώστε να κυλήσει ομαλά η συνέντευξη.
- Να κρατήσει τη θέση του ως εγγυητής του πλαισίου επικοινωνίας με τον ερωτώμενο, χωρίς να κρίνει ηθικά ή με οποιονδήποτε άλλον τρόπο τις πράξεις και τα λόγια του.
- Να προσέξει να μην ξεφύγει από τους θεματικούς του άξονες, προκειμένου να συλλέξει τα δεδομένα που του χρειάζονται και να μπορεί στο επόμενο στάδιο να τα επεξεργαστεί με περισσότερη ευκολία.
- Η συνέντευξη να χαρακτηρίζεται από ευελιξία. Όσο αυστηρά δομημένη κι αν είναι, μπορούν να γίνουν τροποποιήσεις με βάση όσα συμβαίνουν τη στιγμή της διεξαγωγής της.
- Να είναι φιλικός, ανοικτός και συνεργάσιμος, να μιλάει απλά και με αμεσότητα.
- Να τηρείται ο συμφωνημένος χρόνος διάρκειας της συνέντευξης.
- Να δείχνει ουδέτερος για να μην επηρεάσει, αλλά πάντα με ενδιαφέρον για την άποψή του γονέα ερωτώμενου.
- Κατά τη διάρκεια της συνέντευξης να μη μείνει προσηλωμένος απολύτως στις αρχικές ερωτήσεις που είχαν σχεδιαστεί, αλλά να κάνει και περαιτέρω διευκρινιστικές και διερευνητικές ερωτήσεις σε περιπτώσεις που δεν ήταν σαφές αυτό που ήθελε να δηλώσει ο ερωτώμενος

Θα πρέπει στο σημείο αυτό να γίνει αναφορά και στη συμπεριφορά όσων είχαν εμπλακεί στην έρευνα. Θεωρείται αναγκαίο να αναφερθεί κάτι τέτοιο, καθώς η στάση των ατόμων αυτών είναι ενδεικτική και της σημασίας της έρευνας και των προσδοκιών για τα αποτελέσματά της.

Συγκεκριμένα:

- Οι γονείς αντιμετώπιζαν την έρευνα σε γενικές γραμμές αρκετά θετικά. Ήταν πρόθυμοι να συμμετάσχουν και όταν ενημερώνονταν για τους σκοπούς της έρευνας δήλωναν την ευχή να βγάλει όσο το δυνατόν περισσότερα χρήσιμα συμπεράσματα.
- Ως προς τη μαγνητοφώνηση της συνέντευξης υπήρχε στην αρχή κάποια δυσπιστία και δισταγμός, αλλά στη συνέχεια δέχτηκαν να συμμετέχουν σε αυτήν.
- Η προθυμία τους οφείλονταν και στο γεγονός ότι οι συμμετέχοντες στην έρευνα είχαν τον ελεύθερο χρόνο να τους γίνει συνέντευξη, καθώς όσοι βιάζονταν δε συμμετείχαν καθόλου στο δείγμα.

Όλες οι παραπάνω προσπάθειες και ο προσεκτικός σχεδιασμός επέτρεψαν οι συνεντεύξεις να εξελιχθούν ομαλά, χωρίς ιδιαίτερα προβλήματα και καθυστερήσεις. Τόσο οι ερευνητές όσο και οι ερωτώμενοι ένιωσαν άνετα, έδειξαν αλληλοκατανόηση εμπνέοντας εμπιστοσύνη και σιγουριά για την ομαλή έκβαση της έρευνας.

2.7 ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα και συμπεριλήφθηκαν στην επεξεργασία των δεδομένων έπρεπε να συγκεντρώνουν συγκεκριμένα κριτήρια, προκειμένου να διασφαλιστεί η αξιοπιστία και εγκυρότητα της μελέτης. Αν δεν πληρούσαν τα συγκεκριμένα κριτήρια αποκλείονταν από την ποιοτική ανάλυση. Θα πρέπει να αναφερθεί στο σημείο αυτό, ότι λήφθηκε ιδιαίτερη φροντίδα πριν από τη διεξαγωγή της κάθε συνέντευξης να ικανοποιηθούν τα κριτήρια που είχαν τεθεί και οι γονείς είχαν ενημερωθεί για τους σκοπούς και τους στόχους της έρευνας. Η διεργασία αυτή επέτρεψε να μην αποκλειστούν άτομα και δεδομένα μετά τη λήψη των συνεντεύξεων. Τα κριτήρια που είχαμε θέσει ήταν τα εξής:

- Οι γονείς θα πρέπει να είχαν παιδιά που να φοιτά στην Ε΄ και ΣΤ΄ τάξη του Δημοτικού. Επειδή η έρευνα έλαβε χώρα το καλοκαίρι, η φοίτηση αυτή αφορούσε το προηγούμενο σχολικό έτος.
- Οι συμμετέχοντες την έρευνα συμμετείχαν ηθελήμενα και είχαν ενημερωθεί από πριν διεξοδικά για τη μεθοδολογία και τη στοχοθεσία της μελέτης.
- Θα έπρεπε να απαντήσουν σε όλες τις ερωτήσεις χωρίς ωστόσο να «πιέζονται» προς μια συγκεκριμένη κατεύθυνση ή άποψη.
- Θα δέχονταν οι ερωτώμενοι να καταγράφεται η συνομιλία μέσω μαγνητόφωνου και να κρατούνται σημειώσεις από τον ερευνητή.

2. 8 ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΗΘΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΕΟΝΤΟΛΟΓΙΑΣ

Τα θέματα δεοντολογίας στην έρευνα είναι τα ίδια στις ποιοτικές και ποσοτικές μεθόδους και γενικά αποσκοπούν στη διατήρηση της αξιοπρέπειας και της ψυχολογικής ευημερίας των συμμετεχόντων σε όλη τη διαδικασία της έρευνας ((Κουλάκογλου, 1998).

Στη συγκεκριμένη έρευνα ακολουθήθηκαν οι κανόνες δεοντολογίας που απορρέουν κυρίως από τον Κώδικα Δεοντολογίας που θεσπίστηκε αρχικά από την Αμερικάνικη Ψυχολογική Εταιρεία (APA). Ο κώδικας αυτός περιλαμβάνει ένα ιδιαίτερα μεγάλο αριθμό ζητημάτων που αφορούν τη διεξαγωγή της ψυχολογικής έρευνας και αξιολόγησης και καλύπτουν σε σημαντικό βαθμό όλες τις πτυχές των ερευνών σαν τη συγκεκριμένη μελέτη για τον ελεύθερο χρόνο των μαθητών.

Συγκεκριμένα δόθηκε ιδιαίτερη προσοχή στα εξής σημεία:

- (1) Πληροφορημένη συναίνεση
- (2) Δεν πρέπει να υπάρχει κάποιο ψεύδος
- (3) Το δικαίωμα απόσυρσης
- (4) Πληροφόρηση μετά το πέρας της έρευνας και δημοσιεύσεις
- (5) Εχεμύθεια και Φύλαξη Ερευνητικών Δεδομένων

Επίσης ακολουθήθηκαν οι αρχές δεοντολογίας των κοινωνικών λειτουργών με ιδιαίτερη προσοχή και επικέντρωση στα εξής σημεία:

- Ο κοινωνικός λειτουργός υποχρεούται να συμπεριφέρεται με τρόπο που αρμόζει στην ιδιότητα και την εργασία του.
- Ο κοινωνικός λειτουργός δεν ενεργεί ανειλικρινώς, μετερχόμενος απάτη, πλάνη ή παραπληροφόρηση.
- Ο κοινωνικός λειτουργός υποχρεούται να ενεργεί σύμφωνα με τα υψηλότερα κριτήρια επαγγελματικής ακεραιότητας και αμεροληψίας.
- Όταν απασχολείται στην έρευνα υποχρεούται να εξετάζει προσεκτικά τις πιθανές συνέπειες της για την ανθρώπινη φύση.

- Οφείλει να επιβεβαιώνει την εθελοντική συμμετοχή των συμμετεχόντων στην έρευνα και να διασφαλίζει την ενημέρωσή τους για την έρευνα που πραγματοποιεί, χωρίς να επιβάλλει στερήσεις ή κυρώσεις στους αρνούμενους να συμμετάσχουν σ' αυτήν, αποδίδοντας την πρέπουσα προσοχή στον σεβασμό της ιδιωτικής ζωής και αξιοπρέπειας των συμμετεχόντων.
- Ο κοινωνικός λειτουργός που απασχολείται στην έρευνα οφείλει να προστατεύει τους συμμετέχοντες από τις απρόβλεπτες σωματικές ή ψυχικές διαταραχές, την αγωνία, την κακοποίηση, τον κίνδυνο ή τη στέρηση.
- Οι πληροφορίες που παρέχουν οι συμμετέχοντες στην έρευνα είναι εμπιστευτικές και δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν για άλλους σκοπούς πλην των σκοπών της έρευνας.
- Συνεισφέρει στην βασική γνώση της Κοινωνικής Εργασίας και ανταλλάσσει με τους συναδέλφους του τις ερμηνευτικές του γνώσεις και την εμπειρία που αποκτά με την εργασία του και την έρευνά του.

Όλα τα παραπάνω στοιχεία ήταν μια ασπίδα προστασίας για όλους τους εμπλεκόμενους στην ερευνητική διαδικασία που επέτρεψε να μην ανακύψουν αντικρουόμενα και αμφίσημα ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας κατά τη διάρκεια της έρευνας.

2. 9 ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΕΡΕΥΝΑΣ

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η στάση των γονέων απέναντι στην έρευνα ήταν πολύ θετική, αν και έλαβε χώρα σε περίοδο καλοκαιριού (γεγονός που λειτούργησε μάλλον διευκολυντικά, γιατί οι ερωτώμενοι είχαν περισσότερο ελεύθερο χρόνο). Η θετική αυτή ανταπόκριση αποτέλεσε το κομβικό σημείο για τη συνέχεια, καθώς δόθηκε η δυνατότητα να ολοκληρωθεί η έρευνα με τον καλύτερο δυνατόν τρόπο. Θα πρέπει εδώ να αναφερθεί ότι σε λίγες περιπτώσεις υπήρχαν οχλήσεις κατά τη διάρκεια της συνέντευξης από άλλα μέλη της οικογένειας, όπως μικρά παιδιά, αλλά δεν επηρέασαν ουσιαστικά

τη διεξαγωγή της έρευνας, καθώς αντιμετωπίστηκαν με υπομονή και κατανόηση από τους συμμετέχοντες.

Οι ερωτώμενοι μου παρείχαν κάθε δυνατή βοήθεια και κατανόησαν πλήρως τους σκοπούς της έρευνας και εξέφρασαν έντονο ενδιαφέρον για να ενημερωθούν για τα αποτελέσματά της. Χωρίς τη βοήθεια των παραπάνω ατόμων, η έρευνα θα είχε καθυστερήσει πολύ.

Η έρευνα βέβαια θα μπορούσε να επεκταθεί σε μεγαλύτερο δείγμα, και σε πολλές πόλεις της Ελλάδας, αλλά η παρούσα μελέτη διεξήχθη μόνο από τους γράφοντες, καθώς δεν υπήρχε η οικονομική και χρονική δυνατότητα για συνεργάτες, οι οποίοι θα βοηθούσαν στην εξέταση μεγαλύτερου δείγματος. Επομένως αν και η ευρύτερη εξέταση δείγματος θα αποτελούσε απαραίτητη προϋπόθεση για τη διεξαγωγή ακόμη ασφαλέστερων συμπερασμάτων, δυστυχώς δεν ήταν δυνατόν να επιτευχθεί κάτι τέτοιο. Ιδανικό θα ήταν να υπήρχε δείγμα από γονείς όλων των Περιφερειών της χώρας, έτσι ώστε να μπορούσε να επιτευχθεί ή μέγιστη δυνατόν αντιπροσωπευτικότητα του στατιστικού πληθυσμού.

Παρόλα αυτά έγινε προσπάθεια, όσο ήταν αυτό εφικτό, να εκπροσωπηθούν μέσω του δείγματος όλες οι παράμετροι και ανεξάρτητοι παράγοντες που είχαν τεθεί κατά το σχεδιασμό της έρευνας, ώστε να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα και υποθέσεις .

Βέβαια θα μπορούσαν να έχουν μετρηθεί παραπάνω παράγοντες από όσους τελικά εξετάστηκαν, αλλά τότε η έρευνα θα πλάταιαζε πολύ με αποτέλεσμα να ελλοχεύει ο κίνδυνος να μη μπορούσαμε να ανταποκριθούμε σε μια αξιόπιστη και έγκυρη εξέταση των υπό μελέτη θεμάτων.

3. ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Στην ποιοτική ανάλυση των δεδομένων μας, επιλέξαμε να ακολουθήσουμε τη θεματική ανάλυση κατά άξονα ενδιαφέροντος. Η θεματική ανάλυση κατά άξονα ενδιαφέροντος είναι ένας τρόπος ταξινόμησης και ανάγνωσης του υλικού της συνέντευξης με βάση τα ερευνητικά ερωτήματα της έρευνας. Η ανάλυση των δεδομένων που συγκεντρώνονται μέσα από διαδικασία κατηγοριοποίησης επιτρέπει τη μετατροπή του λεκτικού περιεχομένου των συνεντεύξεων σε συνοπτικά ευρήματα, τα οποία στη συνέχεια ερμηνεύονται με ποιοτικούς όρους. Τα ευρήματα όμως μπορούν και να μετατραπούν σε ποσοτικοποιημένα στοιχεία και να ερμηνευτούν αναλόγως (Robson, 2007)

Οι θεωρητικές υποθέσεις δεν προηγούνται αλλά έπονται της εμπειρικής έρευνας, με άλλα λόγια η κατασκευή της θεωρίας βασίζεται και θεμελιώνεται στα εμπειρικά δεδομένα. Στόχος της προσέγγισής μας δεν είναι η μόνο η επιβεβαίωση ή η διάψευση υποθέσεων και η απάντηση ερωτημάτων στο ερευνητικό πεδίο αλλά και η διατύπωση θεωρητικών προτάσεων που ερμηνεύουν κοινωνικές διαδικασίες και φαινόμενα μέσα σε συγκεκριμένα χωρικά, κοινωνικά και πολιτισμικά πλαίσια και προκύπτουν από τα εμπειρικά δεδομένα

Στην παρούσα έρευνα κεντρικό πυρήνα αποτέλεσαν οι δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου σε παιδιά των τελευταίων τάξεων του Δημοτικού Σχολείου. Για την επίτευξη της έρευνας επιλέχθηκαν τέσσερις βασικοί άξονες που είχαν ως βάση τους τον κεντρικό πυρήνα της έρευνας. Αναλυτικότερα διαιρέσαμε τις ερωτήσεις βάση των οποίων φτιάχτηκε το ερωτηματολόγιο.

Οι τέσσερις βασικοί άξονες είναι οι εξής:

1. Διερεύνηση είδους δραστηριοτήτων των παιδιών και ταυτόχρονη ύπαρξη ή μη ελεύθερου χρόνου. Στο συγκεκριμένο άξονα απαντάνε οι 2 πρώτες ερωτήσεις.

2. Ανίχνευση στάσεων γονέων απέναντι στον ελεύθερο χρόνο των παιδιών. (Ερωτήσεις 3 και 4).

3. Παράγοντες που επιδρούν στην επιλογή δραστηριοτήτων (Ερωτήσεις 5 και 6).

4. Διαμόρφωση στάσης και ορθής διαχείρισης των μαθητών απέναντι στον ελεύθερο χρόνο (Ερωτήσεις 7 και 8)

Στη συνέχεια αναλύοντας τους παραπάνω 4 άξονες, θα περιγράψουμε, καταγράφοντας τις απομαγνητοφωνημένες απαντήσεις των γονέων, τις απόψεις των ατόμων του δείγματος προκειμένου να απαντήσουμε στα αρχικές ερευνητικές υποθέσεις και ερωτήματα της έρευνας.

Διερεύνηση είδους δραστηριοτήτων των παιδιών και ταυτόχρονη ύπαρξη ή μη ελεύθερου χρόνου

Όσον αφορά τον πρώτο άξονα επιχειρείται με τις δύο πρώτες ερωτήσεις που περιλαμβάνει να ανιχνεύσει τη διάρθρωση του ελεύθερου χρόνου του παιδιού τις καθημερινές μέρες και το Σαββατοκύριακο, καθώς και το είδος των δραστηριοτήτων του κατά τον ελεύθερο χρόνο τους σε μια ημέρα. Επίσης με τη δεύτερη ερώτηση επιχειρεί να διαπιστώσει την ύπαρξη επαρκούς ελεύθερου χρόνου για το παιδί κατά την άποψη πάντα των γονέων.

Οι απόψεις των γονέων ως προς τη διάρθρωση του 24ώρου του παιδιού τις καθημερινές σε όλες σχεδόν τις περιπτώσεις ταυτίζονται ως προς το είδος των υποχρεωτικών δραστηριοτήτων. Τα παιδιά αφού ξυπνήσουν το πρωί ετοιμάζονται και πηγαίνουν σχολείο μέχρι το μεσημέρι, όταν και επιστρέφουν για φαγητό, ελάχιστη ξεκούραση, η οποία δεν περιλαμβάνει ύπνο, και στη συνέχεια διάβασμα μέχρι αργά το απόγευμα, όταν και διακόπτεται για τη φοίτηση στα φροντιστήρια ξένων γλωσσών.

Το ολοήμερο σχολείο επιμηκύνει το κοπιαστικό αυτό καθημερινό ωράριο, καθώς η επιστροφή των παιδιών στο σπίτι καθυστερεί αρκετά. Όποιος ελεύθερος χρόνος υπάρχει σε όλες σχεδόν τις περιπτώσεις, υφίσταται το βράδυ πριν τον ύπνο, ο οποίος λαμβάνει χώρα συνήθως κατά τις 10.00-10.30. Οι δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου τις καθημερινές περιλαμβάνουν στις περισσότερες περιπτώσεις (11 άτομα) τηλεόραση και δευτερευόντως χρήση Η/Υ για παιχνίδια και διαδίκτυο (4 άτομα), για παραπάνω από μία ώρα την ημέρα.

- <<Τις καθημερινές, ξυπνάει το πρωί, πάει σχολείο, γυρίζει το πρωί, πάει σχολείο, γυρίζει μετά, τρώει, πάει φροντιστήριο και το απόγευμα με βράδυ ή παίζει ή βλέπει τηλεόραση>>.
- <<Κοιτάζτε...Μια καθημερινή θα πάει σχολείο, θα γυρίσει, θα φάει και θα ασχοληθεί λίγο με τα μαθήματά της, Μετά πηγαίνει σε κανένα συγγενή ή βλέπει τηλεόραση>>.

- <<Τις καθημερινές ξεκινούν 8 η ώρα το πρωί για το σχολείο, γυρίζουν στις 2. Ε΄, μετά φαΐ, χαλάρωση και στις 4 η ώρα τ' απόγευμα πάνε φροντιστήριο για ξένες γλώσσες, γυρίζουν στις 6, διαβάζουν μιάμιση ώρα, βλέπουν τηλεόραση...πάντως 10 με 10.30 πάνε για ύπνο>>.
- ...<<Τον βοηθάω να διαβάσει μέχρι τις 10, μετά τρώει και πάει κατευθείαν στον υπολογιστή μέχρι να κοιμηθεί, συνήθως γύρω στα μεσάνυχτα>>.
- ...<<και ενδιάμεσα μια ώρα για παιχνίδι με τον Η/Υ και έχουμε πρόβλημα με αυτό, γιατί το βράδυ αργά, κάθεται 2-3 ώρες στον υπολογιστή. Συχνά γίνομαι αυστηρός μαζί του γι' αυτό το πράγμα>>.
- <<Ε, ο Π. ξυπνάει το πρωί, πάει Σχολείο- δε ξέρω τι ώρα ακριβώς, γιατί το πρωί κοιμάμαι, γυρίζει μεσημέρι, τρώει, τα λέμε καμιά ωρίτσα, και μετά πάει με τους φίλους του εκεί στα internet café,...εγώ έτσι και αλλιώς το βράδυ φεύγω>>.

Σε καμιά από τις περιπτώσεις δεν αναφέρεται αθλητική δραστηριότητα, παρά μόνο παιχνίδι σε 2 μόνο άτομα. Χαρακτηριστικό είναι επίσης ότι σε δύο περιπτώσεις δεν αναφέρεται καθόλου δραστηριότητα ελεύθερου χρόνου.

-Γυρίζει σπίτι μετά το ολοήμερο στις 4, διαβάζει και 9.30 πάει για ύπνο. Δευτέρα, Τετάρτη και Παρασκευή πάει και φροντιστήριο Αγγλικά.
- Τις καθημερινές το παιδί σηκώνεται στις 8 η ώρα το πρωί, πάει σχολείο μέχρι τις 6, ξεκινάει το διάβασμα και αργότερα πέφτει για ύπνο.

Τα Σαββατοκύριακα τα παιδιά έχουν περισσότερο ελεύθερο χρόνο, παρόλες τις εκπαιδευτικές υποχρεώσεις τους (διάβασμα, φροντιστήρια κτλ). Οι δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου, ωστόσο δε μεταβάλλονται ουσιαστικά. Οι περισσότεροι γονείς αναφέρουν τις ίδιες δραστηριότητες με

τις καθημερινές με τη διαφορά ότι οι ώρες παρακολούθησης τηλεόρασης και ενασχόλησης με τους Η/Υ πολλαπλασιάζονται.

- *Τα Σαββατοκύριακα ξυπνάει στις 10, βλέπει τηλεόραση μέχρι τις 2 και μετά πάει για ύπνο. Το απόγευμα πηγαίνει στα πρόβατα, "βαράει" στρούγκα.*
- *Τα Σαββατοκύριακα, φροντίζω να έχει διαβάσει το Σάββατο για να είναι ελεύθερη την Κυριακή και να πάμε κάποια βόλτα. Αλλά και τότε λείπω πολλές ώρες απ' το σπίτι, οπότε παρακολουθεί τηλεόραση, ασχολείται με τον Η/Υ και γενικά οτιδήποτε οπτικο-ακουστικό.*
- *...Βλέπει πάρα πολύ τηλεόραση. Μπορεί να φτάσει και τις 13 ώρες συνεχόμενες αν δεν του το απαγορεύσω.*

Αξιοσημείωτο ωστόσο είναι ότι τα Σαββατοκύριακα, σε 9 περιπτώσεις αναφέρεται ως δραστηριότητα ο περίπατος με φίλους ή τους γονείς, και κυρίως για τα κορίτσια. Μόλις 4 περιπτώσεις αναφέρουν κάποια αθλητική δραστηριότητα, η οποία εν τούτοις αφορά αποκλειστικά το ποδόσφαιρο και μόνο για τα αγόρια.

- *Τα Σαββατοκύριακα πάει για ποδόσφαιρο, αλλά αφιερώνει τελευταία πολύ ώρα στον Η/Υ με Video Games.*
- *Σηκώνεται το πρωί, πάει καμιά βόλτα, παίζει κανένα ποδόσφαιρο με τους φίλους του...*
- *Συνήθως πάμε για βόλτες μαζί, ή η ίδια πάει καμιά βόλτα με τις ξαδέλφες της.*

Ως προς τη δεύτερη ερώτηση για την ύπαρξη ελεύθερου χρόνου στο παιδί οι περισσότεροι γονείς (11 άτομα) αναφέρουν ότι ουσιαστικά δεν υπάρχει, αφού οι υποχρεώσεις είναι πολλές λόγω σχολείου και ο

ελεύθερος χρόνος συχνά μη ποιοτικός και μονοδιάστατος. Μόλις 4 γονείς δήλωσαν ότι τα παιδιά τους έχουν ελεύθερο χρόνο.

- *Όχι, και ειδικά τη χειμερινή περίοδο...δεν έχει χρόνο για κάποιο χόμπι, για κάποια άθληση, κάτι ουσιαστικό.*
- *Μέχρι να τελειώσει το Δημοτικό έχει. Βάση αυτών που ακούω δε θα χει χρόνο...περισσότερα φροντιστήρια, πιο πολύ διάβασμα κλπ.*
- *Δεν είναι ουσιαστικός ο ελεύθερος χρόνος της, ανεξαρτήτως αν είναι αρκετές ώρες μεσ' τη βδομάδα.. "Λιώνει" στην τηλεόραση και στον υπολογιστή. Μιλάει και πολλές ώρες στο τηλέφωνο με φίλες της, αλλά αυτό το βρίσκω πιο υγιές.*
- *Σε λογικά πλαίσια, ναι. Πρώτα πήγαινε και Γερμανικά, αλλά δεν ήθελε και του τα "κόψανε"; άρα τώρα δεν πιέζεται και τόσο.*

**Ανίχνευση στάσεων γονέων απέναντι
στον ελεύθερο χρόνο των παιδιών.**

Όσον αφορά το δεύτερο άξονα επιχειρείται με τις ερωτήσεις 3 και 4 να ανιχνευτεί ο ρόλος των γονέων στον ελεύθερο χρόνο του παιδιού. Συγκεκριμένα επιχειρείται να διαπιστωθεί η ενεργή συμμετοχή των γονέων στον ελεύθερο χρόνο του παιδιού τους και να καταδειχθεί κατά πόσον οι γονείς είναι παρεμβατικοί και κατευθυντικοί στον ελεύθερο χρόνο του παιδιού.

Ως προς την ερώτηση τρία οι περισσότεροι γονείς (10 περιπτώσεις) αναφέρουν ότι δε συμμετέχουν στον ελεύθερο χρόνο του παιδιού του ή αν συμμετέχουν αυτό είναι πολύ λίγο. Η αιτία για αυτήν την κατάσταση είναι η εργασία και των δύο γονιών. Μόλις πέντε γονείς δηλώνουν ότι συμμετέχουν ενεργά στις δραστηριότητες των παιδιών τους, με την προϋπόθεση ωστόσο ότι έχουν και οι ίδιοι χρόνο για κάτι τέτοιο, ενώ θεωρούν ότι η συζήτηση και η κουβέντα με τα παιδιά τους σημαίνει ότι περνούν χρόνο μαζί τους, χωρίς ωστόσο αυτό να είναι δραστηριότητα ελεύθερου χρόνου.

- *Ελάχιστα, βασικά γιατί τρέχουμε πατέρας και μάνα σε δύο και τρεις δουλειές όλη την ημέρα.*
- *Στο κορίτσι όχι. Στο αγόρι που είναι πιο μικρό, ναι.*
- *Αρκετά... όσο μπορώ κιόλας.*
- *Μερικές φορές ναι.*
- *Πολύ λίγο, γιατί δεν προλαβαίνω.*
- *Συμμετέχω στο μέτρο του δυνατού. Μπορεί να παίζουμε κάποιο επιτραπέζιο παιχνίδι ή απλά να κουβεντιάσουμε.*
- *Προσπαθώ. Προσπαθώ τουλάχιστον να είμαι μαζί της όταν βλέπει τηλεόραση. Προσπαθώ και να συζητώ μαζί της.*

Στην ερώτηση 4 οι περισσότεροι γονείς (9 άτομα) δηλώνουν ότι καθορίζουν τις δραστηριότητες του παιδιού τους όντας κατευθυντικοί. Η παρέμβασή τους αναφέρεται κυρίως στον καθορισμό και τον έλεγχο του ημερήσιου προγράμματος του παιδιού και όχι τόσο στο είδος και το

περιεχόμενο των δραστηριοτήτων του. 6 γονείς δήλωσαν ότι δεν καθορίζουν τον ελεύθερο χρόνο του παιδιού, γιατί θέλουν να αναπτύξουν την αυτονομία του.

- *Προσπαθώ να του δώσω κάποιες κατευθύνσεις, αφού είναι και μικρός, αλλά παίρνει πρωτοβουλίες και μόνος του.*
- *Κοιτάζω να βάζουμε ένα πρόγραμμα με αμοιβαίες επισκέψεις φίλων, είτε εμείς σ' αυτούς, είτε αυτοί σε εμάς.*
- *Ναι, προσπαθούμε εκεί με τον υπολογιστή να τον ελέγχουμε...*
- *Είναι λίγο δύσκολο...όσο μπορώ και εγώ προσπαθώ.*
- *Εννοείται υπάρχει ένα πρόγραμμα, ώστε να μπορεί να μάθει από μικρός ότι εάν έχει ένα πλάνο σ' ότι κάνει μπορεί να οργανώσει και να διαχειριστεί σωστά τις δουλείες που θα έχει, καθώς και τον ελεύθερο χρόνο του.*
- *Όχι, τον αφήνω ελεύθερος να χει...να είναι αυτόνομος.*
- *Όχι, δε θέλει να του λέω τι θα κάνει και πως θα το κάνει, για πράγματα που του αρέσουν στον ελεύθερο χρόνο του.*
- *Είμαι χαλαρή...την αφήνω να αποφασίζει μόνη της.*
- *Όχι απόλυτα, απλά τα ελέγχω όταν μπαίνουν στο internet, που είμαι και γνώστης του αντικειμένου.*

Παράγοντες που επιδρούν στην επιλογή δραστηριοτήτων

Όσον αφορά τον τρίτο άξονα επιχειρείται με τις ερωτήσεις 5 και 6, να ανιχνευτούν κάποιοι παράγοντες που επιδρούν στο παιδί κατά την επιλογή δραστηριοτήτων στον ελεύθερο χρόνο τους. Το ερώτημα 5 επιχειρεί να απαντήσει στην επίδραση ή μη του σχολείου στον ελεύθερο χρόνο του ατόμου. Με την ερώτηση 6 θα διαπιστωθούν οι πιθανές διαφοροποιήσεις στις πρακτικές του ελεύθερου χρόνου των μαθητών ανάλογα με το φύλο και την κοινωνικο-οικονομική τους κατάσταση.

Ως προς την πέμπτη ερώτηση, οι περισσότεροι γονείς (13 άτομα) θεωρούν ότι το σχολείο δε συμβάλλει στη σωστή διαχείριση του ελεύθερου χρόνου του παιδιού. Οι αιτίες για αυτήν την πραγματικότητα εντοπίζονται στις αυξημένες και υπερβολικές μαθησιακές απαιτήσεις του σχολείου και στην αυστηρή προσήλωση στην ολοκλήρωση της ύλης.

- *Δε συμβάλλει, και θα έλεγα πως διαδραματίζει αρνητικό ρόλο. Ειδικά το χειμώνα, το παιδί φεύγει νωρίς το πρωί, γυρίζει αργά το βράδυ, δηλαδή φεύγει νύχτα και γυρνά νύχτα. Ελάχιστος λοιπόν είναι ο χρόνος του εδώ στο σπίτι να ασχοληθεί με κάτι, πέρα από ξεκούραση και διάβασμα.*
- *Το σχολείο όχι, αλλά ο Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων ναι. Έχουμε καλό Σύλλογο που διοργανώνει γιορτές, εκδρομές και άλλα πράγματα.*
- *Όχι, είμαι κάθετη. Αν εμείς οι γονείς δεν τον "σπρώξουμε" λιγάκι απ' το σπίτι, τότε το σχολείο από μόνο του, σε τι τον βοηθάει δηλαδή για το χρόνο του;*
- *Στο σχολείο τα παιδιά αναλώνονται στην εκμάθηση του γνωστικού αντικειμένου των μαθημάτων. Δεν καλλιεργεί ούτε τα ταλέντα, ούτε τη δημιουργικότητα των παιδιών.*

Από όλους τους γονείς μόνο δύο θεωρούν ότι το σχολείο επιδρά θετικά στη διαχείριση του ελεύθερου χρόνου το παιδιού, σε επίπεδο κοινωνικοποίησης και δημιουργικής απασχόλησης.

- *Ναι. Μετά το σχολείο μπορεί να κάνει πράγματα στο Κέντρο Δημιουργικής Απασχόλησης.*
- *Προφανώς συμβάλλει, αφού τα κοινωνικοποιεί με το να τα φέρνει τα παιδιά σ' επαφή με διάφορες δραστηριότητες απ' το μάθημα έως και τη διοργάνωση της σχολικής εορτής.*

Ως προς το φύλο του παιδιού, οι περισσότεροι γονείς (9 άτομα) πιστεύουν ότι επηρεάζει τις επιλογές του παιδιού, καθώς άλλες δραστηριότητες επιλέγουν τα αγόρια και άλλες τα κορίτσια. Τα αγόρια για παράδειγμα επιλέγουν αθλητισμό και χρήση Η/Υ και τα κορίτσια τέχνες, περιπάτους κτλ.

- *Ναι, ανάλογα με το φύλο. Το αγόρι παίζει μπάλα, ασχολείται με τον Η/Υ, πάει με τον πατέρα του βόλτες...ενώ το κορίτσι π.χ. συχνά ζωγραφίζει, και ασχολούμαι συχνά με τις δραστηριότητές του.*
- *Ναι, σίγουρα! Άλλα κάνει ένα αγόρι, άλλα ένα κορίτσι.*
- *Πιστεύω ότι τα αγόρια παίζουν πιο πολύ, ενώ τα κορίτσια μαζεύονται σπίτι. Βέβαια η κόρη μου είναι αρκετά ζωηρή.*

Υπήρχαν ωστόσο και 6 γονείς που θεωρούν ότι τα παιδιά ασχολούνται με τα ίδια πράγματα ανεξαρτήτου φύλου.

- *Μπορεί τα κοινωνικά πρότυπα να διαφοροποιούνται για τα δύο φύλα, αλλά ακούω απ' όλους τους γονείς ότι τα παιδιά τους, ως αγόρια ή κορίτσια, το ίδιο πράγμα κάνουν συνήθως: τηλεόραση και υπολογιστή.*
- *Όσον αφορά το φύλο δε βλέπω διαφορές και δε θέλω να διαφοροποιούνται ανάλογα με το φύλο.*

- *Νομίζω ως προς το φύλο οι διαφορές είναι ελάχιστες.*

Ως προς την κοινωνικοοικονομική κατάσταση όλοι σχεδόν οι γονείς (13 άτομα) θεωρούν ότι επηρεάζει τις δυνατότητες και τις επιλογές του παιδιού. Οι ισχυρότεροι κοινωνικοοικονομικά γονείς προσφέρουν στα παιδιά τους, σύμφωνα με την άποψη των γονέων, παραπάνω δυνατότητες και επιλογές.

- *Η οικονομική κατάσταση παίζει πολύ μεγάλο ρόλο.*
- *Για οικονομική δυνατότητα δεν το συζητώ...πολύ σημαντικό, αλλά και πάλι εδώ που ζούμε δεν έχει και τίποτα, π.χ. ένα κολυμβητήριο, κάτι, πως το λένε...μια υποδομή που λέμε, ρε συ.*
- *...Έχει πιο πολύ σημασία η κοινωνικοοικονομική κατάσταση. Αν οι γονείς είναι φτωχοί και αγράμματοι, δεν εξασφαλίζουν, νομίζω κάτι δημιουργικό για το παιδί.*
- *Σίγουρα, μια οικογένεια σε καλύτερη οικονομική κατάσταση, προωθεί καλύτερα το παιδί της...γενικά έτσι; ..και στον ελεύθερο χρόνο του.*
- *Εντάξει διαφοροποιείται. π.χ. ένας γονιός που 'τα χει', μπορεί να γράψει το παιδί του σε χορό, Αγγλικά, κάποιο άθλημα...τέτοια πράγματα.*
- *Και ναι, μεν τα παιδιά από οικογένειες υψηλότερου κοινωνικοοικονομικού επιπέδου απολαμβάνουν περισσότερα ταξίδια ή βόλτες, αλλά επιμένω πως τα παιδιά όλων των οικογενειών, ανεξαρτήτως κοινωνικοοικονομικού επιπέδου, έχουν ως κοινό παρανομαστή, την κατάχρηση των οπτικοακουστικών μέσων.*

Μόνο 2 γονείς είχαν αντίθετη άποψη.

- *Για μας τα οικονομικά δεν παίζουν ρόλο. Έχουμε δεν έχουμε, ότι χρειάζεται το παιδί, θα το 'χει.*

- *Απ' την άλλη πλούσιος δεν είμαι αλλά στα παιδιά μου παρέχω ότι καλύτερο μπορώ για τον ελεύθερο χρόνο τους.*

**Διαμόρφωση στάσης και ορθής διαχείρισης των μαθητών
απέναντι στον ελεύθερο χρόνο.**

Όσον αφορά τον τέταρτο και τελευταίο άξονα επιχειρείται με τις ερωτήσεις 7 και 8, επιχειρείται να ανιχνευτεί η στάση και η πιθανότητα ορθής διαχείρισης των μαθητών απέναντι στον ελεύθερο χρόνο, κατά την άποψη πάντα των γονέων. Στην ερώτηση 7 ζητείται η γνώμη των γονέων για την ποιότητα ή μη των δραστηριοτήτων του παιδιού και για την ύπαρξη τυχόν διαφωνιών των γονέων όσον αφορά τις επιλογές του. Η τελευταία ερώτηση έχει σκοπό να διαγνώσει κατά πόσον οι γονείς γνωρίζουν τις πραγματικές επιθυμίες του παιδιού τους και αν συμβαδίζουν αυτές με τις καθημερινές τους ενασχολήσεις. Η τελευταία ερώτηση έχει σκοπό να διαγνώσει κατά πόσον οι γονείς γνωρίζουν τις πραγματικές επιθυμίες του παιδιού τους και αν συμβαδίζουν αυτές με τις καθημερινές τους ενασχολήσεις.

Συγκεκριμένα, στην 7η ερώτηση οι περισσότεροι γονείς (9 άτομα) δηλώνουν ότι δεν αξιοποιεί σωστά το παιδί τον ελεύθερο χρόνο του. Πιστεύουν ότι θα μπορούσαν να μη βλέπουν τόσο πολύ τηλεόραση και να ασχολούνται λιγότερο με τον Η/Υ, καθώς σπαταλούν πολλές ώρες σε αυτές τις μη ποιοτικές και εποικοδομητικές δραστηριότητες. Αρκετοί γονείς θα προτιμούσαν το παιδί τους να διαβάζει περισσότερο, χωρίς να προτείνουν κάποια άλλη δραστηριότητα ή χόμπι, πέραν της μελέτης και του παιχνιδιού.

- *Για μένα όχι. Θα θελα να διαβάζει περισσότερο για το σχολείο ή ακόμη και να διαβάζει εξωσχολικά βιβλία.*
- *Να διαβάζει περισσότερο για το σχολείο κι αν βάλει ένα σωστό πρόγραμμα, θα του μείνει και ελεύθερος χρόνος να παίζει.*
- *Όχι, όλες τις φορές. Ε, σίγουρα... να μη βλέπει πολύ τηλεόραση.*
- *Τι να πω; Θα θελα απλώς να χουν περισσότερο χρόνο να παίζουν. Δε θέλω εικονικές πραγματικότητες στο computer για τα παιδιά μου. Όσο μπορώ τα βγάζω κι απ' το σπίτι σε βόλτες, στο χωριό, στη θάλασσα κλπ.*

- *Λίγο, πολύ είπα πως δεν τον διαχειρίζεται σωστά, αλλά τελευταία δείχνει κάποιο ενδιαφέρον στη Γυμναστική. Αυτό το βρίσκω θετικό. Θα θελα να αρχίσουμε να διαβάζουμε και βιβλία, π.χ. λογοτεχνικά.*

Ωστόσο, 6 γονείς πιστεύουν ότι τα παιδιά τους διαχειρίζονται σωστά το χρόνο τους, σημειώνοντας όμως ότι αυτό επιτυγχάνεται με δική τους εν πολλοίς παρέμβαση.

- *Ναι, πιστεύω ναι. Τσακωνόμαστε μόνο λιγάκι για να μη βλέπει πολύ τηλεόραση.*
- *Ναι, νομίζω πως ναι... εγώ λίγο πιο υπεύθυνη και κοινωνική θα την ήθελα απλώς.*
- *Υπό την καθοδήγησή μας ναι. Απλώς θα θέλαμε να ασχολείται λιγότερο με το computer και αντ' αυτού να βγει έξω, να αθληθεί ή να μάθει ένα μουσικό όργανο.*
- *Αυτή τη στιγμή είναι μικρή ακόμα, ναι. Και με τη δική μου συμπαράσταση καλά τον χειρίζεται.*
- *Πιστεύω πως ο Δημήτρης αξιοποιεί σωστά τον ελάχιστό του ελεύθερο χρόνο. Εγώ με τον άνδρα μου του δίνουμε τη δυνατότητα να εξερευνά και να έχει δραστηριότητες π.χ. volley, basket, κολύμβηση, τζοβολία.*

Στην 8η τέλος ερώτηση οι περισσότεροι γονείς (12 άτομα) δηλώνουν ότι έχουν πραγματικά καταλάβει τι αρέσει στο παιδί τους να κάνει στον ελεύθερο χρόνο του. Οι προτιμήσεις του παιδιού ταυτίζονται πλήρως με τις ήδη ασκούμενες δραστηριότητες, με τη διαφορά ότι θα ήθελαν οι μαθητές να δραστηριοποιούνται περισσότερο χρόνο.

- *Μπάλα και υπολογιστής...αυτά. Συχνά του αρέσει η φύση, δηλαδή εννοώ, του αρέσουν οι περίπατοι στην εξοχή.*
- *Θα θελε να παίζει όλη μέρα, αλλά εγώ θέλω να αρχίσει να ωριμάζει, γιατί η ζωή δυσκολεύει όσο μεγαλώνει.*

- *Να παίζουν...οι αθλοπαιδιάς. Στο σπίτι όταν είναι κλεισμένα συνέχεια, γίνονται και λιγάκι νευρικά.*
- *Λοιπόν, ναι...να' ναι με τους φίλους και φίλες της, όσο περισσότερο γίνεται. Βρίσκεται σε μια προεφηβική προς εφηβική φάση και η παρέα θα την εξέφραζε πραγματικά, με ότι ενδιαφέροντα μπορεί να αναπτύσσονται μεταξύ φίλων.*

Υπήρχαν και 3 γονείς, οι οποίοι δεν είχαν ολοκληρωμένη άποψη, για το τι αρέσει πραγματικά στα παιδιά τους και κατά πόσον είναι ευχαριστημένα με αυτά που κάνουν.

- *Όχι, δε ξέρω. Κάνει λίγο απ' όλα...απ' την ασχολία με τα πουλιά στο κλουβί μέχρι και τον υπολογιστή.*
- *Πρέπει να του αρέσει κατά βάθος το διάβασμα, πιο πολύ το εξωσχολικό που λένε. Τον αφήνω, όμως κάνει ότι θέλει ο ίδιος.*
- *Δεν είμαι σίγουρη...τον ρωτάμε αν θέλει κάτι ..ίσως το ποδόσφαιρο και τα video games τον καλύπτουν.*

4. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΜΕΛΕΤΗΣ

Τα αποτελέσματα της έρευνας στο σύνολό τους από τις αρχικές ερευνητικές υποθέσεις επιβεβαιώθηκαν πλήρως. Επιπλέον απαντήθηκαν τα ερευνητικά ερωτήματα που αρχικά τέθηκαν στο πλαίσιο της παρούσης έρευνας, ενώ σκιαγραφήθηκε και η αντιμετώπιση των γονέων απέναντι στον ελεύθερο χρόνο των παιδιών τους. Συνοψίζοντας, **τα αποτελέσματα** της έρευνας έχουν ως εξής:

- Τα παιδιά της καθημερινές ξεκουράζονται, με βάση τις περισσότερες απόψεις, γύρω στις 8 με 10 ώρες. Η ξεκούραση μετά το σχολείο σε πολλές περιπτώσεις παιδιών είναι ελάχιστη. Τα Σαββατοκύριακα ξεκουράζονται περισσότερο.
- Το πρωί ξυπνάνε στις 7-7.30 π.μ. και επιστρέφουν σπίτι κατά το μεγαλύτερο μέρος στις 14.00 μ.μ. Υπάρχουν όμως περιπτώσεις, σε ολόήμερα σχολεία, που επιστρέφουν αργότερα, μετά τις 4 μ.μ.
- Τα περισσότερα παιδιά πέφτουν για ύπνο στις 10.00-10.30 το βράδυ, με κάποιες εξαιρέσεις που οφείλονται στην παρατεταμένη χρήση Η/Υ.
- Απασχολούνται με τη μελέτη τους τουλάχιστον 2 με 3 ώρες ημερησίως.
- Παραπάνω από τα μισά παιδιά, ιδίως όσοι είναι κάτοικοι αστικών κέντρων, παρακολουθούν 3 φορές τη βδομάδα κάποιο φροντιστήριο.
- Όποιος ελεύθερος χρόνος υπάρχει σε όλες σχεδόν τις περιπτώσεις, υφίσταται το βράδυ πριν τον ύπνο.

- Οι δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου τις καθημερινές περιλαμβάνουν στις περισσότερες περιπτώσεις τηλεόραση και δευτερευόντως χρήση Η/Υ για παιχνίδια και διαδίκτυο, για παραπάνω από μία ώρα την ημέρα.
- Σε καμιά από τις περιπτώσεις δεν αναφέρεται αθλητική δραστηριότητα τις καθημερινές, παρά μόνο παιχνίδι. Χαρακτηριστικό είναι επίσης, σε λίγες ωστόσο περιπτώσεις, ότι δεν αναφέρεται καθόλου δραστηριότητα ελεύθερου χρόνου.
- Απουσιάζει εντελώς η ανάγνωση εξωσχολικών βιβλίων τις καθημερινές και τα Σαββατοκύριακα.
- Τα Σαββατοκύριακα τα παιδιά έχουν περισσότερο ελεύθερο χρόνο, παρόλες τις εκπαιδευτικές υποχρεώσεις τους. Οι δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου, ωστόσο δε μεταβάλλονται ουσιαστικά. Οι περισσότεροι γονείς αναφέρουν τις ίδιες δραστηριότητες με τις καθημερινές με τη διαφορά ότι οι ώρες παρακολούθησης τηλεόρασης και ενασχόλησης με τους Η/Υ πολλαπλασιάζονται.
- Η τηλεόραση και ο Η/Υ έχουν εισβάλλει επικίνδυνα στη ζωή του παιδιού, γεγονός που ανησυχεί πολλούς γονείς. Τη ζωή τους τη βιώνουν κυρίως μέσα από μια οθόνη.
- Αξιοσημείωτο ωστόσο είναι ότι τα Σαββατοκύριακα, σε πολλές περιπτώσεις αναφέρεται ως δραστηριότητα ο περίπατος με φίλους ή τους γονείς, και κυρίως για τα κορίτσια.

- Ελάχιστες περιπτώσεις αναφέρουν κάποια αθλητική δραστηριότητα, η οποία εν τούτοις αφορά αποκλειστικά το ποδόσφαιρο και μόνο για τα αγόρια.
- Για την ύπαρξη ελεύθερου χρόνου ή μη στο παιδί, οι περισσότεροι γονείς αναφέρουν ότι ουσιαστικά δεν υπάρχει, αφού οι υποχρεώσεις είναι πολλές λόγω σχολείου και ο ελεύθερος χρόνος συχνά μη ποιοτικός και μονοδιάστατος.
- Οι περισσότεροι γονείς αναφέρουν ότι δε συμμετέχουν στον ελεύθερο χρόνο του παιδιού τους ή αν συμμετέχουν αυτό συμβαίνει για πολύ λίγο. Η κυριότερη αιτία για αυτήν την κατάσταση είναι η εργασία και των δύο γονιών.
- Όσοι γονείς δηλώνουν ότι συμμετέχουν ενεργά στις δραστηριότητες των παιδιών τους, θέτουν ως βασική προϋπόθεση ότι θα πρέπει να έχουν και οι ίδιοι χρόνο για κάτι τέτοιο.
- Οι περισσότεροι γονείς δηλώνουν ότι καθορίζουν τις δραστηριότητες του παιδιού τους όντας κατευθυντικοί. Η παρέμβασή τους αναφέρεται κυρίως στον καθορισμό και τον έλεγχο του ημερήσιου προγράμματος του παιδιού και όχι τόσο στο είδος και το περιεχόμενο των δραστηριοτήτων του.
- Όσοι γονείς δήλωσαν ότι δεν καθορίζουν τον ελεύθερο χρόνο του παιδιού, αιτιολόγησαν τη στάση τους ως ένα τρόπο να αναπτύξουν την αυτονομία του.

- Οι περισσότεροι γονείς θεωρούν ότι το σχολείο δε συμβάλλει στη σωστή διαχείριση του ελεύθερου χρόνου του παιδιού. Οι αιτίες για αυτήν την πραγματικότητα εντοπίζονται στις αυξημένες και υπερβολικές μαθησιακές απαιτήσεις του σχολείου και στην αυστηρή προσήλωση στην ολοκλήρωση της ύλης
- Ως προς το φύλο του παιδιού, οι περισσότεροι γονείς πιστεύουν ότι επηρεάζει τις επιλογές του παιδιού, καθώς άλλες δραστηριότητες επιλέγουν τα αγόρια και άλλες τα κορίτσια. Τα αγόρια για παράδειγμα επιλέγουν αθλητισμό και χρήση Η/Υ και τα κορίτσια τέχνες, περιπάτους κτλ.
- Ως προς την κοινωνικοοικονομική κατάσταση όλοι σχεδόν οι γονείς θεωρούν ότι επηρεάζει τις δυνατότητες και τις επιλογές του παιδιού. Οι ισχυρότεροι κοινωνικοοικονομικά γονείς προσφέρουν στα παιδιά τους παραπάνω δυνατότητες και επιλογές.
- Οι γονείς δηλώνουν ότι δεν αξιοποιεί σωστά το παιδί τον ελεύθερο χρόνο του. Πιστεύουν ότι θα μπορούσαν να μη βλέπουν τόσο πολύ τηλεόραση και να ασχολούνται λιγότερο με τον Η/Υ, καθώς σπαταλούν πολλές ώρες σε αυτές τις μη ποιοτικές και εποικοδομητικές δραστηριότητες.
- Αρκετοί γονείς θα προτιμούσαν το παιδί τους να διαβάζει περισσότερο.
- Οι γονείς δεν προτείνουν κάποια άλλη δραστηριότητα ή χόμπι για το παιδί τους, πέραν της μελέτης και του παιχνιδιού.

- Όσοι πιστεύουν ότι τα παιδιά τους διαχειρίζονται σωστά το χρόνο τους, σημειώνουν ότι αυτό επιτυγχάνεται με δική τους εν πολλοίς παρέμβαση και καθοδήγηση.
- Οι περισσότεροι γονείς δηλώνουν ότι έχουν πραγματικά καταλάβει τι αρέσει στο παιδί τους να κάνει στον ελεύθερο χρόνο του. Οι προτιμήσεις του παιδιού ταυτίζονται πλήρως με τις ήδη ασκούμενες δραστηριότητες, με τη διαφορά ότι θα ήθελαν οι μαθητές να δραστηριοποιούνται περισσότερο χρόνο σε αυτές.
- Υπήρχαν ωστόσο και γονείς, μονογονεϊκών οικογενειών, οι οποίοι δεν είχαν ολοκληρωμένη άποψη, για το τι αρέσει πραγματικά στα παιδιά τους και κατά πόσον είναι ευχαριστημένα με αυτά που κάνουν.
- Αρκετοί γονείς στα πλαίσια της συνέντευξης δήλωσαν ότι δεν υπάρχουν εγκαταστάσεις αξιοποίησης του ελεύθερου χρόνου, ώστε τα παιδιά να ασχοληθούν και να περάσουν ευχάριστα το χρόνο τους.
- Το μορφωτικό επίπεδο των γονέων και ο τόπος κατοικίας δεν επηρέασε ουσιαστικά τις απόψεις και τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων στην έρευνα.

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ

Αφορμή για την πραγματοποίηση της έρευνας αποτέλεσε η παρατήρηση των γραφόντων, ότι τα παιδιά των διαφόρων σχολείων Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, τα οποία είχαν επισκεφτεί κατά τη διάρκεια των σπουδών τους στα πλαίσια πρακτικής άσκησης, ασχολούνταν κατά το πλείστον με διαφορετικά ενδιαφέροντα και είχαν άλλες αναζητήσεις στον ελεύθερο χρόνο τους. Η ποικιλία των ενδιαφερόντων τους ποίκιλε ανάλογα την κοινωνική προέλευση, τις εξωσχολικές δραστηριότητές τους, το φύλο τους, τις επιδράσεις της οικογένειας και του ευρύτερου κοινωνικοοικονομικού περιβάλλοντος.

Σημαντική διαφορά της συγκεκριμένης έρευνας σε σχέση με προηγούμενες, ήταν η συγκέντρωση πρωτογενούς υλικού μέσα από συνεντεύξεις με γονείς και όχι με παιδιά. Ο ρόλος των γονέων, τόσο στον καθορισμό του ελεύθερου χρόνου όσο και στην επιλογή των κατάλληλων δραστηριοτήτων, είναι βασική και αναγκαία συνθήκη. Όσο πιο μικρή είναι η ηλικία τόσο πιο αναγκαία, αλλά και πιο κατευθυντική, είναι η συμμετοχή των γονέων στη διαδικασία αυτή.

Μέσω της εργασίας αναζητήθηκαν βασικά ερευνητικά ερωτήματα και υποθέσεις. Αρχική υπόθεση της ερευνητικής μας προσπάθειας ήταν το γεγονός ότι τα παιδιά των τελευταίων τάξεων του Δημοτικού Σχολείου, αναμένεται να έχουν ελάχιστο ελεύθερο χρόνο, λόγω του επιβαρημένου τους καθημερινού προγράμματος. Επίσης βασική ερευνητική υπόθεση της έρευνας με βάση τη διεθνή και ελληνική βιβλιογραφία, είναι ότι τα παιδιά αφιερώνουν τον περισσότερο χρόνο τους στην παρακολούθηση τηλεόρασης, στη χρήση του Διαδικτύου, σε αθλητικές δραστηριότητες και σε ηλεκτρονικά παιχνίδια. **Τα συμπεράσματα** της έρευνας έχουν ως εξής:

1. Οι παραπάνω αρχικές υποθέσεις επιβεβαιώθηκαν, καθώς οι περισσότεροι γονείς ανέφεραν ότι ο ελεύθερος χρόνος των παιδιών είναι περιορισμένος ιδίως τις καθημερινές. Το αποτέλεσμα των απαντήσεων συμφωνεί με αρκετές απόψεις που θέλουν τον ελεύθερο χρόνο των παιδιών συρρικνωμένο εξαιτίας κυρίως των

αυξημένων υποχρεώσεών τους στο σχολείο. Στη σημερινή πραγματικότητα, τα ερευνητικά δεδομένα από την Ελλάδα και το εξωτερικό, όπως παρουσιάστηκε και στο θεωρητικό μέρος, αποδεικνύουν ότι ο εξωσχολικός διαθέσιμος χρόνος των μαθητών παρουσιάζεται συχνά υπερβολικά προγραμματισμένος και σε πολλές περιπτώσεις εμφανίζεται ως συμπληρωματικός χρόνος της σχολικής μάθησης. Το φορτωμένο εξωσχολικό πρόγραμμα φαίνεται να είναι αναπόφευκτη συνέπεια των αναγκών και των απαιτήσεων της εποχής και αυτό αποδεικνύεται από τις ώρες που αφιερώνει το παιδί για την παρακολούθηση φροντιστηρίων σύμφωνα με τις απαντήσεις των γονέων στην έρευνα.

2. Πέραν του περιορισμένου ελεύθερου χρόνου, η εικονική πραγματικότητα μέσα από την πολύωρη τηλεθέαση και ενασχόληση με τις νέες τεχνολογίες παίρνει τη θέση της πραγματικής ζωής. Τα παιδιά υπεραπασχολούνται τόσο τις καθημερινές, όσο κυρίως τα Σαββατοκύριακα, με συνέπεια να μην έχουν ώρες για σημαντική επικοινωνία με τα άλλα μέλη της οικογένειά τους, να αδιαφορούν για την ανάγνωση εξωσχολικών βιβλίων και να παραμελούν τη σωματική άσκηση και τον αθλητισμό. Οι γονείς δηλώνουν ότι δεν αξιοποιεί σωστά το παιδί τον ελεύθερο χρόνο του. Πιστεύουν ότι θα μπορούσαν να μη βλέπουν τόσο πολύ τηλεόραση και να ασχολούνται λιγότερο με τον Η/Υ, καθώς σπαταλούν πολλές ώρες σε αυτές τις μη ποιοτικές και εποικοδομητικές δραστηριότητες.
3. Δίπλα στην οικογένεια και το σχολείο, η τηλεόραση και ο Η/Υ, παίρνουν και κατέχουν τη θέση ενός διαρκούς σημαντικότερου κοινωνικοποιητικού παράγοντα, ο οποίος περισσότερο ίσως από τον καθένα ασκεί επιδράσεις στις στάσεις και γνώμες, στις αξίες και τους κοινωνικούς ρόλους, διαφοροποιεί και διαμορφώνει νέες συνήθειες και νέο τρόπο ζωής σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής. Οι ανησυχίες για την επίδραση της εικονικής πραγματικότητας και των νέων τεχνολογιών στα παιδιά έχουν

επίκεντρο, σχεδόν πάντοτε, το περιεχόμενο των μέσων αυτών που παρακολουθούν τα παιδιά.

4. Πέραν των παραπάνω υποθέσεων, απαντήθηκαν και μια σειρά ερωτημάτων που είχαν τεθεί στα πλαίσια της έρευνας. Ως προς το ρόλο των γονέων αποδεικνύεται ότι περιορίζεται κυρίως στον καθορισμό και τον έλεγχο του ημερήσιου προγράμματος του παιδιού και όχι τόσο στο είδος και το περιεχόμενο των δραστηριοτήτων του. Οι περισσότεροι γονείς αναφέρουν ότι δε συμμετέχουν στον ελεύθερο χρόνο του παιδιού τους ή αν συμμετέχουν αυτό είναι πολύ λίγο. Η κυριότερη αιτία για αυτήν την κατάσταση είναι η εργασία και των δύο γονιών. Επιπλέον, οι γονείς δεν προτείνουν κάποια άλλη δραστηριότητα ή χόμπι για το παιδί τους, πέραν της μελέτης και του παιχνιδιού.
5. Η οικογένεια ως περιβάλλον παιδευτικό και μορφωτικό καθίσταται για το παιδί σημαντικός παράγοντας στην διαμόρφωση της συμπεριφοράς και της προσωπικότητάς του. Έχει αυτή, κυρίως, το προνόμιο της προβολής εικόνων και εμπειριών, επομένως θεωρείται δύσκολο να αλλάξουν απόψεις, που έχουν παγιωθεί μέσω οικογενειακής επιρροής. Οι γονείς αποτελούν το πρότυπο μίμησης και μάθησης και επομένως η απουσία ποιοτικού ελεύθερου χρόνου από τους γονείς έχει αντίστοιχη επίπτωση στο παιδί, το οποίο μαθαίνει να «εργάζεται» σκληρά καθημερινά και να ξεκουράζεται μπροστά σε μια οθόνη. Ο ελεύθερος χρόνος των παιδιών είναι η πιο ζωτική ανάσα, η διέξοδος στα απαιτητικά, σκληρά σχολικά προγράμματα, το πέρασμα στον κόσμο του παιχνιδιού, της χαλάρωσης. Η οργάνωση του ελεύθερου χρόνου είναι μια πράξη προσωπική που δεν επιδέχεται γενικεύσεις και δεν υποκινείται με τρόπο αυταρχικό. Οι περισσότεροι γονείς όμως παγιδεύονται στις σύγχρονες κοινωνικές απαιτήσεις και στην προσπάθειά τους να εξασφαλίσουν τις καλύτερες δυνατές συνθήκες για ένα επιτυχημένο μέλλον, χάνουν την ουσιαστική επικοινωνία με τα παιδιά τους. Ο σωστός ρόλος του γονέα ως προς την ορθή διαχείριση του

ελεύθερου χρόνου προϋποθέτει, καλή γνώση του παιδιού και του νέου, ελεύθερη και δημοκρατική επικοινωνία με το παιδί και το σημαντικότερο ενεργή απασχόληση μαζί του, διαθέτοντας τον αναγκαίο χρόνο γι' αυτό.

6. Οι περισσότεροι γονείς επίσης θεωρούν ότι το σχολείο δε συμβάλλει στη σωστή διαχείριση του ελεύθερου χρόνου του παιδιού. Στο σημερινό σχολείο κυριαρχούν η πίεση για υψηλούς βαθμούς και υψηλές επιδόσεις, το άγχος των μαθητών, η απουσία χαράς και ικανοποίησής τους, η πίεση για εξάντληση της διδασκτέας και εξεταστέας ύλης, η απουσία εποικοδομητικής συνεργασίας και παιδαγωγικής σχέσης εκπαιδευτικού - μαθητών, η απουσία ελεύθερου χρόνου στους μαθητές για να ικανοποιήσουν τα προσωπικά ενδιαφέροντα, οι ψυχικές επιβαρύνσεις, όπως εσωστρέφεια, ανασφάλεια, απάθεια, αδιαφορία, επιθετικότητα κ.ά. Δηλαδή, έχουμε ένα μαθητή που τον πιέζουμε να βρίσκεται εκτός των φυσικών ορίων αντοχής και από τον οποίο διαρκώς απαιτούμε υψηλές επιδόσεις επιτυχίας. Έχουμε ένα μαθητή που εργάζεται περισσότερο και από έναν ενήλικα εργαζόμενο
7. Ως προς το φύλο του παιδιού, οι περισσότεροι γονείς πιστεύουν ότι επηρεάζει τις επιλογές του παιδιού, καθώς άλλες δραστηριότητες επιλέγουν τα αγόρια και άλλες τα κορίτσια. Τα αγόρια ασχολούνται περισσότερο σε σχέση με τα κορίτσια με αθλητικές δραστηριότητες, ιδίως ποδόσφαιρο, και χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή, ενώ τα κορίτσια ασχολούνται περισσότερο με καθημερινές και καλλιτεχνικές δραστηριότητες.
8. Από τα κοινωνικά χαρακτηριστικά που επιλέχθηκαν για να διερευνηθεί αν και κατά πόσο επηρεάζουν την διαμόρφωση στάσης ως προς τις δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου, αυτά που φάνηκαν να διαφοροποιούν την στάση ως προς τον ελεύθερο χρόνο και τις δραστηριότητές του είναι το οικονομικό επίπεδο και η κοινωνική θέση των γονέων, όπως αυτή προκύπτει από τις απαντήσεις των

γονέων. Η δυνατότητα που έχει μια οικογένεια με υψηλό οικονομικό υπόβαθρο να κατευθύνει ή να ενθαρρύνει το παιδί της στο να επιλέγει δραστηριότητες ή να επιδιώκει να έχει δραστηριότητες στον ελεύθερο χρόνο του, είναι ιδιαίτερος καθοριστική. Τα παιδιά από τα προνομιούχα κοινωνικά στρώματα έχουν περισσότερες ευκαιρίες και διεξόδους για δραστηριότητες και πρακτικές κατά τον ελεύθερα διαθέσιμο χρόνο τους, σε σχέση με τα παιδιά από μη προνομιούχα κοινωνικά στρώματα. Οι μαθητές που βιώνουν στην οικογένεια τα αποτελέσματα από την χειρωνακτική, κοπιαστική εργασία των γονιών, αλλά και από τον μόχθο στις δικές τους σπουδές, αντιλαμβάνονται τον ελεύθερο χρόνο σαν χρόνο ξεκούρασης και διασκέδασης και εκτιμούν περισσότερο τησχόλη.

9. Στη συγκεκριμένα έρευνα, το μορφωτικό επίπεδο των γονέων, το επάγγελμά τους και ο τόπος κατοικίας δεν επηρέασε ουσιαστικά τις απόψεις και τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων στην έρευνα, αν και η διεθνής βιβλιογραφία αναφέρει ότι, συσχετίζοντας τον βαθμό σημασίας που έχει ο ελεύθερος χρόνος για τα παιδιά ανάλογα με το μορφωτικό επίπεδο των γονέων τους, η σημασία του ελεύθερου χρόνου καθίσταται ολοένα και πιο σημαντική όσο το μορφωτικό επίπεδο των γονέων γίνεται πιο υψηλό.
10. Τέλος,, συμπερασματικά, λοιπόν οδηγούμαστε στην διαπίστωση ότι η στάση των μαθητών είναι θετική προς τον ελεύθερο χρόνο. Οι περισσότεροι γονείς δηλώνουν ότι έχουν πραγματικά καταλάβει τι αρέσει στο παιδί τους να κάνει στον ελεύθερο χρόνο του. Οι προτιμήσεις του παιδιού ταυτίζονται πλήρως με τις ήδη ασκούμενες δραστηριότητες, με τη διαφορά ότι θα ήθελαν οι μαθητές να δραστηριοποιούνται περισσότερο χρόνο σε αυτές.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Η εργασία αυτή είχε ως αποτέλεσμα την διατύπωση ορισμένων συμπερασμάτων. Τα συμπεράσματα αυτά ίσως να μην μπορούν να γενικευτούν, λόγω των περιορισμών που έχουν καταγραφεί σε προηγούμενη ενότητα. Μπορεί όμως να ειπωθεί ότι ακολουθούν σε αρκετά σημεία το θεωρητικό μέρος της εργασίας, όπου διατυπώνονται προτάσεις, κριτήρια προϋποθέσεις και δυνατότητες ορθής διαχείρισης του ελεύθερου χρόνου, με απαραίτητη συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων φορέων (σχολείο, τοπική κοινότητα, γονείς, επιστημονική κοινότητα). Συγκεκριμένα, **οι προτάσεις** μας μπορούν να επικεντρωθούν στα εξής βασικά σημεία:

1. Τα παιδιά όταν επιλέγουν να ασχοληθούν με μια δραστηριότητα αποτελούν μια ιδιαίτερη ομάδα, με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Άρα θεωρείται μάλλον επιβεβλημένο, αν επιθυμούμε να τα συμβουλευόμαστε ή να τα επηρεάσουμε, αυτό να γίνει οργανωμένα. Διαθέτουν κρίση, λογική αλλά συνάμα υπάρχουν και πολλοί παράγοντες που επιδρούν στην επιθυμία τους να δραστηριοποιηθούν και να αξιοποιήσουν τον ελεύθερο χρόνο τους.
2. Τα παιδιά επιλέγουν μια δραστηριότητα βάσει της ιδιοσυγκρασίας τους, των ενδιαφερόντων τους αλλά ταυτόχρονα επηρεάζονται από κοινωνικό πλαίσιο και τις καταβολές της οικογένειας. Η προσοχή στις ιδιαιτερότητες αυτές και η κατάλληλη αξιοποίησή τους μπορεί να βοηθήσει τα παιδιά και να κάνουν δραστηριότητες στον ελεύθερο χρόνο τους και να είναι όσο το δυνατόν πιο ωφέλιμες και αποδοτικές.
3. Επίσης, δύναται να διατυπωθούν στο σημείο αυτό προτάσεις που πιθανόν να οδηγήσουν σε καινούργιους ερευνητικούς δρόμους και να δοθούν αποτελέσματα στο πεδίο του ελεύθερου χρόνου και ειδικότερα στις διαφορές που προκύπτουν στην αξιοποίησή του ανάλογα με την κοινωνικό και μορφωτικό υπόβαθρο των παιδιών.

Κατά την έρευνα δημιουργήθηκαν προβληματισμοί που θα μπορούσαν να εξετασθούν διεξοδικότερα σε μελλοντικές έρευνες.:

- Η έρευνα σχετικά με τις δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου μαθητών Δημοτικού Σχολείου θα μπορούσε να δώσει έμφαση στην συσχέτιση τους με περισσότερα στοιχεία που συνθέτουν το προφίλ των μαθητών.
- Θα ήταν σημαντικό να διαπιστωθεί σε μια διαχρονική έρευνα ο βαθμός συσχέτισης των δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου με επαγγελματικές και εκπαιδευτικές επιλογές του ατόμου.
- Επίσης η εθνικότητα, καθώς πραγματώνεται μια πολυπολιτισμική κοινωνία, και το μέγεθος της οικογένειας θα ήταν ένας παράγοντας μελέτης και εξέτασης σε συνάφεια με τα χόμπι του μαθητή.
- Θα ήταν τέλος ενδιαφέρον να διερευνηθεί αν το αναλυτικό πρόγραμμα του Σχολείου, Ολοήμερου και μη, με τα διάφορα μαθήματα και δραστηριότητες που περιλαμβάνει, επηρεάζει τους μαθητές στην επιλογή δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου και σε τι βαθμό ανάλογα με την κοινωνικοπολιτισμική τους καταγωγή.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Aznar, G. (1993). Λιγότερη δουλειά, δουλειά για όλους. Αθήνα: Τραυλός, Π.- Κωσταράκη, Ε.

Cole, M., Cole, S.R., (2002), Η ανάπτυξη των παιδιών. Γνωστική και ψυχοκοινωνική ανάπτυξη κατά τη νηπιακή και τη μέση παιδική ηλικία. Αθήνα: Τυπωθήτω.

Frey, K. (1999). «Η μέθοδος project». Μία μορφή συλλογικής εργασίας στο σχολείο ως θεωρία και πράξη (Μετάφρ. Κ. Μάλλιου). Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη.

Greenfield, P. (1988). Μέσα ενημέρωσης και παιδί. Αθήνα: Π. Κουτσούμπος Α.Ε.

Healy, J. (1996). Μυαλά που κινδυνεύουν. Αθήνα: Λύχνος.

Lowinski, L.(1964).Ελεύθερος χρόνος εις την βιομηχανικήν κοινωνίαν. Στο Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια .τόμος 2. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα – HERDER, σσ.451-453.

Squillaci, T. (2006). Η τηλεόραση για τα παιδιά μας. Αθήνα: Αυτοέκδοση.

Tomson, E. (1994). Χρόνος, εργασιακή πειθαρχία και βιομηχανικός καπιταλισμός. Θεσσαλονίκη: Νησίδες.

Unicef (2008).Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού .Αθήνα :Unicef

Αλεξίου, Θ. (2002). Εργασία, Εκπαίδευση και κοινωνικές τάξεις. Αθήνα: Παπαζήση.

Αναστασοπούλου, Αν. (2005), Η ελευθερία να χάνεις το χρόνο. Προσεγγίσεις του ελεύθερου χρόνου. Αθήνα: Αυτοέκδοση.

Ανυφαντάκης, Κ, Ανυφαντάκη, Μ., Ξυλούρη, Ε., Σακκά, Ε., Λιονής, Χ., Αντωνάκης, Ν. (2002) Συμπεριφορά, διατροφή, σωματική υγιεινή, τηλεθέαση και παιχνίδι μαθητών στοιχειώδους εκπαίδευσης στην Κρήτη. Παιδιατρική, τ. 65, σσ. 186-194.

Αργύρης, Μ., κ.ά. (2004) Οι τεχνολογίες της πληροφορίας και των επικοινωνιών στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση. Αθήνα: ΔΟΕ. Ινστιτούτο Παιδαγωγικών Ερευνών- Μελετών.

Αυθίνος, Γ. (1998). Άσκηση-Άθληση- Κινητική Αναψυχή: Οργανωτική Διάσταση. Αθήνα :ΓΕΦΑΑ.

Βουιδάσκη, Β. (1992). Η τηλεοπτική βία και επιθετικότητα και οι επιδράσεις τους στα παιδιά και στους νέους. Αθήνα: Γρηγόρης.

Βρύζας, Κ. (1997). Μέσα επικοινωνίας και παιδική ηλικία. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.

Γερμανός, Δ. (1998). Χώρος και διαδικασίες αγωγής. Αθήνα: Gutenberg

Γεωργοβασίλης, Γ. (2006). Επίδραση της τηλεοπτικής βίας (κινούμενα σχέδια πόκεμον) σε παιδιά σχολικής ηλικίας (6-12 ετών), Διπλωματική Εργασία, Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Γεωργούλας, Σ. (2003). Ελεύθερος Χρόνος: Ο τελευταίος μύθος. Αθήνα: ΕΚΡΕΜΕΣ.

Γραμματικάκης, Γ. (1996). Κοσμογραφήματα. Αθήνα: Πόλις.

Δαράκη, Π. (1980). Πολιτιστικά κέντρα νεολαίας. Αθήνα: Αντιπαράλληλα κείμενα.

Δαφέρμος, Μ. (2002). Η πολιτισμική – ιστορική θεωρία του Vygotsky. Φιλοσοφικές – Ψυχολογικές – Παιδαγωγικές Διαστάσεις. Αθήνα: Ατραπός.

Δεδουσόπουλος, Α. (2000), Θεωρίες της ανεργίας. Αθήνα: Δαρδανός.

Δερρή, Β. (2004). Κοινωνία-σχολείο-πανεπιστήμιο: σε κοινό δρόμο. Εκηβόλος, τ. 2, σσ. 7-8.

Διαμαντόπουλος, Π. (2004). Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου. Αθήνα: Παπαζήση.

Δραγώνα, Θ. (2001). Κοινωνικές Ταυτότητες/ Ετερότητες. Στο Δραγώνα, Θ., Σκούρτου, Ε. και Φραγκουδάκη, Α. (Επιμ.), Κοινωνικές Ταυτότητες / Ετερότητες – Κοινωνικές Ανισότητες, γλωσσία και Σχολείο, Τόμος Α΄. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, σσ.25-78.

Ελευθεριάδης, Π., Μαντουβάλου, Σ. (1985). Σύγχρονη εκπαίδευση και τηλεόραση. Αθήνα: Δίπτυχο.

Ζαρωτής, Γ., Tokarski, W., Κοντάκος, Α., Κατσαγκόλης, Α. (2008). Ελεύθερος Χρόνος : Φυσική δραστηριότητα – Υγεία και ποιότητα ζωής. Αθήνα :Ατραπός.

Ζαφειρόπουλος Κ. (2009), Αγωγή της Τηλεόρασης, Σέρρες: Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης νομού Σερρών.

Θωΐδης , Ι. (2000). Σχολείο και ελεύθερος χρόνος: συμβολή στην προβληματική του ελεύθερου χρόνου στα πλαίσια της λειτουργίας των σχολείων πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, Διδακτορική Διατριβή, Παιδαγωγική Σχολή Φλώρινας ΑΠΘ,.

- Κασιώλας Ευθ., (1975), Εξελικτική Ψυχολογία, Αθήνα: Αυτοέκδοση.
- Καστρινός, Θ. (1999). Ο αθλητισμός ως δημόσιος κίνδυνος. Αθήνα: Παπαζήση.
- Κάτσικας, Χ. (2002). Το «τέλος»... της εφηβείας. Ανακτημένο στις 20/5/2010 από το δικτυακό τόπο: <http://katsikas.8k.com/artra.html> (12/1/2008).
- Κελπανίδης, Μ. (2002). Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης. Θεωρίες και πραγματικότητα. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κιτσάκης, Αθ. (1990). Σύγχρονη κοινωνία, φαινόμενα και προβλήματα του καιρού μας. Αθήνα: Αυτοέκδοση.
- Κιτσάκης, Αθ. (χ.χ.). Προβλήματα της εποχής μας. Αθήνα: Αυτοέκδοση.
- Κορωναίου, Α. (1996). Κοινωνιολογία του ελεύθερου χρόνου. Αθήνα: Νήσος .
- Κορωναίου, Α. (1998). Η αναγκαιότητα της αναδιάρθρωσης του σχολικού χρόνου στη σημερινή εποχή. Virtual School, The sciences of Education Online, τόμος 1, τ. 2, σσ. 85-97.
- Κοσμόπουλος, Α. (2002). Ψυχολογία και Οδηγητική της Παιδικής και Νεανικής Ηλικίας . Έκδοση 6η . Αθήνα: Γρηγόρης .
- Κοτσακώστα, Μ., Καρανταΐδου, Στ., Μιχαλόπουλος Γ., & Σωμαράκης Σ. (2000). Το παιχνίδι στη νεανική ηλικία του Bygk;otski . Virtual School, The sciences of Education Online, τ;omow 2, te;yxow 1, ss. 15-23.

Κουζέλης, Γ. (1995). Το επιστημολογικό υπόβαθρο των επιλογών της διδακτικής. Στο Η.Γ. Ματσαγγούρας (Επιμ.), *Η εξέλιξη της διδακτικής: Επιστημολογική θεώρηση*. Αθήνα: Gutenberg.

Κουλάκογλου, Κ. (1998) *Ψυχομετρία και Ψυχολογική Αξιολόγηση*. Αθήνα, Παπαζήση

Κουτσουνά, Μ. (2006). Άνθρωπος και Χρόνος. Διπλωματική Εργασία, Τμήμα Μηχανικών Σχεδίασης Προϊόντων και Συστημάτων. Πανεπιστήμιο Αιγαίου.

Κρασανάκης, Γ. (1984). Κοινωνιοπαιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου. Αθήνα: Αυτοέκδοση.

Κυριαζή, Ν., (1998). *Η κοινωνιολογική έρευνα –& Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*. Αθήνα: Ελληνικές Επιστημονικές Εκδόσεις

Κυνηγός, Χ. (1995), Η ευκαιρία που δεν πρέπει να χαθεί: Η υπολογιστική τεχνολογία ως εργαλείο έκφρασης και διερεύνησης στη Γενική Παιδεία. στο Α. Καζαμιάς, Μ. Κασσωτάκης (Επιμ.) *Ελληνική Εκπαίδευση: Προοπτικές ανασυγκρότησης και εκσυγχρονισμού*. Αθήνα: Σείριος.

Κωνσταντοπούλου, Κ. (1994). Για μια Κοινωνιολογία της Εργασίας. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

Λορενζί, Λ., Φοσέ, Ζ. (1985). Ελεύθερος χρόνος: Καιρός για αλλιώτικες διακοπές. Αθήνα: Σύγχρονη Εοχή.

Λύτρας, Π.(2002).*Η Κοινωνία της Αναψυχής: Η αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου στις διακοπές*. Αθήνα :INTERBOOKS.

Μαδιανός, Μ. κ.α. (1988). Υγεία και ελληνική κοινωνία. Αθήνα: ΕΚΚΕ.

Μακρίδης Γ., (2000), Μαθητές του 2000, Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

Μαντζανάρης, Κ. (2006). Χρόνος: Ο κρυμμένος άρχοντας της Ιστορίας, Θεσσαλονίκη: Ψηφίδα

Μαυρογιώργος ,Γ (2010). Μορφές κατανόησης και κατανομής / διευθέτησης του σχολικού χρόνου. Ανακτημένο στις 12/6/2010 από το δικτυακό τόπο <http://users.sch.gr/nikasleon/maurogiorgos210208.doc>

Μήτσιου , Γ (2008). Διαθεματικές Δραστηριότητες Ελεύθερου Χρόνου στο Ολοήμερο Σχολείο. Ανακτημένο στις 16/5/2010 από το δικτυακό τόπο http://thess.pde.sch.gr/webmaster/arx_dief/diath_prosegisi.ppt.

Μοντεσσόρι , Μ.(1981).Τι πρέπει να ξέρετε για το παιδί σας. Αθήνα :Γλάρος.

Μπαδογιαννάκης, Γ. (1994). Ελεύθερος χρόνος: η μεγάλη πρόκληση. Αθήνα: Singular Publications.

Μπουζάκης Σ. (χ.χ).Παγκοσμιοποίηση και εκπαίδευση: Κυρίαρχα παραδείγματα, Εκπαιδευτικές πολιτικές, σύγχρονες τάσεις. Ανακτημένο στις 14/5/2010 από το δικτυακό τόπο <http://www.pee.gr/pr-synls-may/b/mprouzakis.htm>.

Μπρατσιώτου, Παν. (1959). Χριστιανισμός και Εργασία, Αθήνα: Αυτοέκδοση.

Μυριζάκης, Γ.(1997).Ελεύθερος Χρόνος των Νέων : Ψυχαγωγικές και αθλητικές δραστηριότητες .Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών .

Νόμοι-Διατάγματα: Φ. Ε. Κ. τ. Β' 304/13/3/2003.

Παπαβασιλείου, Β.Χ., Ανδρέου-Φιλήμη, Α., Δημητρίου, Δ., Μαυρικού Π., Κωνσταντόπουλος, Α. (2004). Διάθεση Ελεύθερου Χρόνου Παιδιών Πρώτης και Μέσης Εφηβείας γενικά σε Κύπριους Μαθητές. Κύπρος: Ίδρυμα Προώθησης Έρευνας.

Παπαδοπούλου, Ν., Βλαχοπαπαδοπούλου, Ε., Μιχαλάκος, Ι. (2003). Εξωσχολικές δραστηριότητες μαθητών Δημοτικών σχολείων του νομού Αττικής, Αθήνα: Νοσοκομείο Παιδων «Αγλαΐα Κυριακού»

Παπαιωάννου, Α., Θεοδωράκης, Γ., Γούδας, Μ. (1999). Για μια καλύτερη διδασκαλία της φυσικής αγωγής. Θεσσαλονίκη :SALTO.

Παπάνης, Ευ. (2010), Ποιότητα ζωής και ελεύθερος χρόνος. Ανακτημένο στις 13/5/2010 από το δικτυακό τόπο http://epapanis.blogspot.com/2007/09/blog-post_7313.html.

Παπανούτσος, Ε.Π.(1989).Το δίκαιο της πυγμής. Αθήνα :Δωδώνη.

Παρασκευόπουλος, ,Ι. (1996).Εξελικτική Ψυχολογία.Αθήνα: Αυτοέκδοση.

Πετράκη , Χ., Δερρή , Β. , Γκαιταντζής , Ν.,& Αγγελούσης ,Ν.(2006). Σχέση Φυσικής Δραστηριότητας Γονέων και Παιδιών σε Αστικές Περιοχές της Βόρειας Ελλάδας. Αναζητήσεις στη Φυσική Αγωγή &τον Αθλητισμό , Τόμος4(1).1-10.

Πλαδή, Χ. (2005). Το Κοινωνικο-οικονομικό και μορφωτικό προφίλ των γονέων σε σχέση με την σχολική επίδοση των παιδιών τους. Αθήνα: Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο.

Πρεκατέ, Β., Γιωτάκος, Ο. (2005). Οδηγός εκπαιδευτικών και γονέων για την ανίχνευση της παιδικής κακοποίησης. Αθήνα: Βήτα.

Πυργιωτάκης, Ι., Χανιωτάκης, Ν., Θωίδης, Ι. (2001), Ολοήμερο Σχολείο. Νέες απαιτήσεις για το ρόλο του εκπαιδευτικού. Στο Ι. Πυργιωτάκης (επιμ.) Ολοήμερο Σχολείο. Λειτουργία και προοπτικές. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ/ Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.

Ρεπούση, Μ (2008). Αρχαίοι Έλληνες ιστορικοί και η επίδρασή τους στη διαμόρφωση της νεότερης και σύγχρονης ιστορικής σκέψης. Ανακτημένο στις 13/5/2010 από το δικτυακό τόπο <http://users.auth.gr/~marrep/docs>.

Σακελλαρίου, Κ. (1985). Παιδαγωγική της Φυσικής Αγωγής και του Αθλητισμού. Αθήνα: Καρανάκης.

Σοφού ,Ε. (2002) Αιχμάλωτοι του χρόνου : Η αναγκαιότητα της ευέλικτης χρήσης του χρόνου στην σύγχρονη εκπαίδευση. Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων, 06 , σσ. 223- 238.

Σταμίρης, Γ. (1994). Κοινωνιολογία του Αθλητισμού. Αθήνα: Ζήτα.

Τζορμπατζούδης, Χ., Παπαγεωργίου Α. (1997). Το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον της σχολικής φυσικής αγωγής: Προβλήματα και προβληματισμοί. Φυσική Αγωγή και Αθλητισμός ,Περ .Β', Νο 39, σσ. 46-61.

Τσαφταρίδης , Δ.(2008). Ο Ελεύθερος χρόνος των παιδιών και των νέων: Ο ρόλος του σχολείου και των γονέων. Ανακτημένο στις 13/5/2010 από το δικτυακό τόπο <http://www.platon.gr/arthro7.htm>.

Υπουργείο Υγείας& Πρόνοιας (2008). Οδηγίες Για Την Κατάρτιση Εσωτερικού Κανονισμού Λειτουργίας «Κέντρα Δημιουργικής Απασχόλησης Παιδιών (ΚΔΑΠ)» Στο Πλαίσιο των Περιφερειακών

Προγραμμάτων του Γ'ΚΠΣ. Ανακτημένο στις 14/5/2010 από το δικτυακό τόπο http://www.thessalia.gr/PEP/uploads/legiwlations_kdap.doc.

Φεσσάτου., Σ, Πετρίδου., Ε, Δεσύπρης., Ν., Φλυτζάνη, Β., Καρπάθιος, Θ. (1999) Τηλεόραση: ωφελεί ή βλάπτει τον ελεύθερο χρόνο του παιδιού; Παιδιατρική, τ. 62, σσ. 379-386.

Φράγκος Χ. (2002), Ψυχοπαιδαγωγική, Αθήνα: Gutenberg.

Φραγκουδάκη, Α. (1985). Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης. Αθήνα: Παπαζήση.

Φρυσίρα-Κανιούρα, Ε., Αναστασέα-Βλάχου, Κ., Παπαθανασίου-Κλώντζα, Δ., Ξυπολητά-Ζαχαριάδη, Α., Ματσανιώτης, Ν. (1993). Η επίδραση της τηλεόρασης στα ελληνόπουλα στο τέλος του 20ου αιώνα και ο παιδίατρος. Παιδιατρική, τ. 56, σσ. 300-316.

Χαραλαμπίδης, Β.(1987).Η ανάπτυξη της προσωπικότητας: Η εφαρμογή επιστημονικών αρχών και η οικογενειακή κα Σχολική αγωγή. Αθήνα: GUTENBERG.

Χουρδάκη,Μ. (2000).Αξία ζωής και δικαίωμα ο ελεύθερος χρόνος. Ανακτημένο στις 16/5/2010 από το δικτυακό τόπο <http://www.rizospastis.gr/story.do?id=596975&publDate=31/12/2000>.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Agneta, L., (2008). To play or not to play. *Early Education and development*, vol 19, pp 330-339.

Alexander, L., Currie, C. (2004). Young people' s Computer use: Implication for health education. *Health Education*, vol 104, pp 254-261.

Berger, E.H. (2000). Parents as partners in education: Families and schools Working Together .Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.

Blair, S. N., Morrow, J.R. (1998). Introduction: Cooper institute/American College of Sports Medicine 1997 Physical Activity Intervention Conference. *American Journal of Preventative Medicine*, 15, pp 255-256.

Caspersen, C. J., Perreira, M. A., Curran, K. M. (2000). Changes in physical patterns in the United States, by sex and cross-sectional age. *Medicine and Science in Sports and Exercise*, 32, pp 1601-1609.

Corbin, C. B., Lindsey, R., Welk, G. (2000). *Concepts of fitness and wellness (3rd ed.)*. Boston: McGraw-Hill.

Dumazedier, J. (1962). *Vers une civilization du Loisir?* Paris: edition du Seuil.

Hoffman, B. (2010). Motivational engagement and video- gaming: a mixed method study. *Educational Technology Research and development*, vol 58, pp 245-270.

Iske, S., Klein, A., Otto, H. (2008). Young people' s Internet use and its significance for informal Education and social participation, *Technology, Pedagogy and Education*, vol 17, pp 131-141.

Jacobson, L. (2008). Children' s lack of playtime seen as troubling health, school issue. *Educational Week*, vol 28, pp 1-12.

King, G. (2009). The enjoyment of Formal and Informal recreation and leisure activities. *International Journal of disability, development and education*, vol. 56, pp 109-130.

Landzehl, H.J. (1994). Verspielte Kindheit. *Der Kinderarzt*, vol 25, No 9, pp.:1023-1031.

Lee, I. M., Skerrett, E. (2001). Physical activity and all cause mortality: What is the dose-response relation? *Medicine and Science in Sport and Exercise*, 33, pp 456-471.

Mason, V. (1995). *Young people and sport in England, 1994: The views of teachers and children-a national survey by sports council and OPCS*. London: Sports Council.

Newman, J. et al (2007). What do they usually do after school? , *Journal of Early Adolescence*, vol 7, pp 431- 456.

Nielsen, AC Co (1990). *Nielsen report on television*. Northbrook, IL: Author.

Nippold, M., Duthie, J., Larsen, J. (2005). Literacy as a leisure activity: Free time preferences of older children and young adolescents. *Language, speech and hearing services in schools*, vol 36, pp 93-102.

Orford, J. (1995) Qualitative research for applied psychologists. *Clinical Psychology Forum*, 75, 19-26.

Papaioannou, A., Bebetos, E., Theodorakis, Y., Christodoulidis,T., Kouli,O. (2006). Causal relationships of sport and exercise involvement with goal orientations , perceived competence and intrinsic motivation in physical education : A longitudinal study. *Journal of Sports Sciences*, vol 24: pp. 367 – 382.

Piaget, J. & Inhelder, B. (1972). *Die Psychologie des Kindes*. Freiburg: Walter

Pohan, C., Mathison, C. (2007). *Television: Providing powerful multicultural lessons inside and outside of school*, *Multicultural Perspectives*, vol 9, no 1, pp 19-25.

Richard, G. Kraus (2001). *Recreation and Leisure in Modern Society*. Boston, MA: Jones and Bartlett Publishers.

Richardson, L. (1994). Writing: a method of inquiry. In D.Denzin & Y. Lincoln (eds.) *Handbook of qualitative research*. London: Sage.

Robson, C. (2007). *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου*. Αθήνα: Gutenberg.

Sallis, J. F., Alcará, J. E., McKenzie, T. L., Hovell, M. F., Kolody, B., Nader, P. R. (1992). Parent behavior in relation to physical activity and fitness in 9-year-olds. *American Journal of Diseases of Children*, 146, pp 1383–1388.

Silverman, D. (2000). *Doing qualitative research: a practical handbook*. London: Sage.

Tsai, J. (2010). The Media and suicide. *Suicide and life threatening behaviour*, vol 40, pp 81-86.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ 1

1. Πώς είναι ένα 24ωρο του παιδιού σας μια καθημερινή και το Σαββατοκύριακό;

Τις καθημερινές ξεκινούν 8 η ώρα το πρωί για το σχολείο, γυρίζουν στις 2. Ε΄ , μετά φαΐ, χαλάρωση και στις 4 η ώρα τ΄ απόγευμα πάνε φροντιστήριο για ξένες γλώσσες, γυρίζουν στις 6, διαβάζουν μιάμιση ώρα, βλέπουν τηλεόραση...πάντως 10 με 10.30 πάνε για ύπνο. Τα Σαββατοκύριακα, φροντίζω να έχει διαβάσει το Σάββατο για να είναι ελεύθερη την Κυριακή και να πάμε κάποια βόλτα. Αλλά και τότε λείπω πολλές ώρες απ΄ το σπίτι, οπότε παρακολουθεί τηλεόραση, ασχολείται με τον Η/Υ και γενικά οτιδήποτε απτικό-ακουστικό.

2. Πιστεύετε πως το παιδί σας έχει επαρκή ελεύθερο χρόνο;

Όχι, και ειδικά τη χειμερινή περίοδο...δεν έχει χρόνο για κάποιο χόμπυ, για κάποια άθληση, κάτι ουσιαστικό

3. Συμμετέχετε στις δραστηριότητες του παιδιού σας κατά τον ελεύθερο χρόνο τους;

Στο κορίτσι όχι. Στο αγόρι που είναι πιο μικρό, ναι.

4. Καθορίζετε τις δραστηριότητές του;

Κοιτάζω να βάζουμε ένα πρόγραμμα με αμοιβαίες επισκέψεις φίλων, είτε εμείς σ΄ αυτούς, είτε αυτοί σε εμάς.

5. Πιστεύετε ότι το σχολείο συμβάλλει στη σωστή διαχείριση του ελεύθερου χρόνου του παιδιού σας;

Στο σχολείο τα παιδιά αναλώνονται στην εκμάθηση του γνωστικού αντικειμένου των μαθημάτων. Δεν καλλιεργεί ούτε τα ταλέντα, ούτε τη δημιουργικότητα των παιδιών.

6. Πιστεύετε ότι ο ελεύθερος χρόνος διαφοροποιείται ανάλογα με το φύλο και την κοινωνικο-οικονομική κατάσταση του παιδιού; Ναι, όχι και γιατί;

Ναι, ανάλογα με το φύλο. Το αγόρι παίζει μπάλα, ασχολείται με τον Η/Υ, πάει με τον πατέρα του βόλτες...ενώ το κορίτσι π.χ. συχνά ζωγραφίζει, και ασχολούμαι συχνά με τις δραστηριότητές του. Σίγουρα, μια οικογένεια σε καλύτερη οικονομική κατάσταση, προωθεί καλύτερα το παιδί της...γενικά έτσι; ..και στον ελεύθερο χρόνο του.

7. Θεωρείτε ότι το παιδί σας διαχειρίζεται σωστά τον ελεύθερο χρόνο του;

Για μένα όχι. Θα ήθελα να διαβάζει περισσότερο για το σχολείο ή ακόμη και να διαβάζει εξωσχολικά βιβλία.

8. Έχετε καταλάβει τι πραγματικά αρέσει στο παιδί σας να κάνει στον ελεύθερο χρόνο του;

Μπάλα και υπολογιστής...αυτά. Συχνά του αρέσει η φύση, δηλαδή εννοώ, του αρέσουν οι περίπατοι στην εξοχή.

1. Πώς είναι ένα 24ωρο του παιδιού σας μια καθημερινή και το Σαββατοκύριακό;

Τις καθημερινές, ξυπνάει το πρωί, πάει σχολείο, γυρίζει το πρωί, πάει σχολείο, γυρίζει μετά, τρώει, πάει φροντιστήριο και το απόγευμα με βράδυ ή παίζει ή βλέπει τηλεόραση. Τα Σαββατοκύριακα πάει για ποδόσφαιρο, αλλά αφιερώνει τελευταία πολύ ώρα στον Η/Υ με Video Games.

2. Πιστεύετε πως το παιδί σας έχει επαρκή ελεύθερο χρόνο;

Δεν είναι ουσιαστικός ο ελεύθερος χρόνος της, ανεξαρτήτως αν είναι αρκετές ώρες μεσ' τη βδομάδα.. "Λιώνει" στην τηλεόραση και στον υπολογιστή. Μιλάει και πολλές ώρες στο τηλέφωνο με φίλες της, αλλά αυτό το βρίσκω πιο υγιές.

3. Συμμετέχετε στις δραστηριότητες του παιδιού σας κατά τον ελεύθερο χρόνο τους;

Συμμετέχω στο μέτρο του δυνατού. Μπορεί να παίξουμε κάποιο επιτραπέζιο παιχνίδι ή απλά να κουβεντιάσουμε.

4. Καθορίζετε τις δραστηριότητές του;

Ναι, προσπαθούμε εκεί με τον υπολογιστή να τον ελέγχουμε...

5. Πιστεύετε ότι το σχολείο συμβάλλει στη σωστή διαχείριση του ελεύθερου χρόνου του παιδιού σας;

Δε συμβάλλει, και θα έλεγα πως διαδραματίζει αρνητικό ρόλο. Ειδικά το χειμώνα, το παιδί φεύγει νωρίς το πρωί, γυρίζει αργά το βράδυ, δηλαδή φεύγει νύχτα και γυρνά νύχτα. Ελάχιστος λοιπόν είναι ο χρόνος του εδώ στο σπίτι να ασχοληθεί με κάτι, πέρα από ξεκούραση και διάβασμα.

6. Πιστεύετε ότι ο ελεύθερος χρόνος διαφοροποιείται ανάλογα με το φύλο και την κοινωνικο-οικονομική κατάσταση του παιδιού; Ναι, όχι και γιατί;

Ναι, σίγουρα! Άλλα κάνει ένα αγόρι, άλλα ένα κορίτσι. Έχει πιο πολύ σημασία η κοινωνικοοικονομική κατάσταση. Αν οι γονείς είναι φτωχοί και αγράμματοι, δεν εξασφαλίζουν, νομίζω κάτι δημιουργικό για το παιδί.

7. Θεωρείτε ότι το παιδί σας διαχειρίζεται σωστά τον ελεύθερο χρόνο του;

Τι να πω; Θα ήθελα απλώς να χουν περισσότερο χρόνο να παίξουν. Δε θέλω εικονικές πραγματικότητες στο computer για τα παιδιά μου. Όσο μπορώ τα βγάζω κι απ' το σπίτι σε βόλτες, στο χωριό, στη θάλασσα κλπ.

8. Έχετε καταλάβει τι πραγματικά αρέσει στο παιδί σας να κάνει στον ελεύθερο χρόνο του;

Να παίζουν...οι αθλοπαιδιές. Στο σπίτι όταν είναι κλεισμένα συνέχεια, γίνονται και λιγάκι νευρικά.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ 3

1. Πώς είναι ένα 24ωρο του παιδιού σας μια καθημερινή και το Σαββατοκύριακό;

Ε, ο Π. ξυπνάει το πρωί, πάει Σχολείο- δε ξέρω τι ώρα ακριβώς, γιατί το πρωί κοιμάμαι, γυρίζει μεσημέρι, τρώει, τα λέμε καμιά ωρίτσα, και μετά πάει με τους φίλους του εκεί στα internet café,...εγώ έτσι και αλλιώς το βράδυ φεύγω. Τα

Σαββατοκύριακα σηκώνεται το πρωί, πάει καμιά βόλτα, παίζει κανένα ποδόσφαιρο με τους φίλους του...

2. Πιστεύετε πως το παιδί σας έχει επαρκή ελεύθερο χρόνο;

Ε, και να μην έχει το θρίσκει...δε διαβάζει και πολύ.

3. Συμμετέχετε στις δραστηριότητες του παιδιού σας κατά τον ελεύθερο χρόνο τους;

Όσο μπορώ, γιατί ξυπνάω και αργά. Όταν γυρίζει του λέω να συζητήσουμε σα μάνα με γιο, αλλά φεύγει συνήθως.

4. Καθορίζετε τις δραστηριότητές του;

Είναι λίγο δύσκολο...όσο μπορώ και εγώ προσπαθώ.

5. Πιστεύετε ότι το σχολείο συμβάλλει στη σωστή διαχείριση του ελεύθερου χρόνου του παιδιού σας;

Δεν ξέρω αν κάνουν και κάτι στο Σχολείο...ντάξει, δε νομίζω ότι έχει κάποιο ρόλο το Σχολείο.

6. Πιστεύετε ότι ο ελεύθερος χρόνος διαφοροποιείται ανάλογα με το φύλο και την κοινωνικο-οικονομική κατάσταση του παιδιού; Ναι, όχι και γιατί;

Όσον αφορά το φύλο δε βλέπω διαφορές και δε θέλω να διαφοροποιούνται ανάλογα με το φύλο. Για οικονομική δυνατότητα δεν το συζητώ...πολύ σημαντικό, αλλά και πάλι εδώ που ζούμε δεν έχει και τίποτα, πχ. ένα κολυμβητήριο, κάτι, πως το λένε...μια υποδομή που λέμε, ρε συ.

7. Θεωρείτε ότι το παιδί σας διαχειρίζεται σωστά τον ελεύθερο χρόνο του;

Κοιτάζτε έχουμε λίγο πρόβλημα σ' αυτό. Τον προσέχει και η αδελφή μου.

8. Έχετε καταλάβει τι πραγματικά αρέσει στο παιδί σας να κάνει στον ελεύθερο χρόνο του;

Ε, ναι, μπάσκει και internet café. Τουλάχιστον να μη φωνάζουμε μεταξύ μας.

